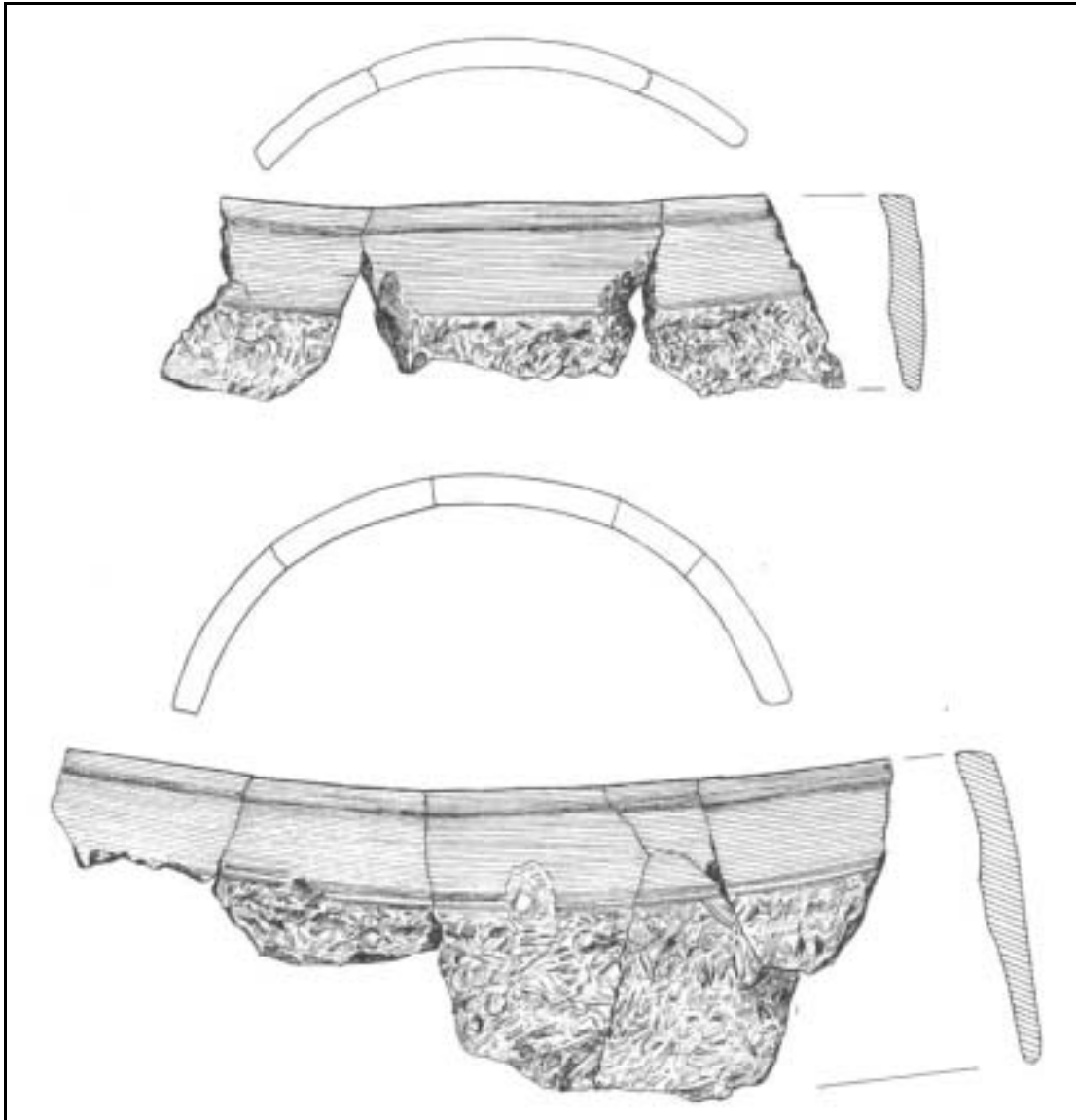

Risvikkeramikk.

En analyse av teknologisk stil på Nordkalotten i sein steinbrukende tid.

DAG MAGNUS ANDREASSEN
HOVEDFAGSOPPGAVE I ARKEOLOGI
UNIVERSITETET I TROMSØ
HØSTEN 2002

Takk til:

Bjørnar – for konstruktiv og stimulerende veiledning

Hebba og Geir – for korrektur, innspill og kommentarer

Knut og Per – for sponning av dateringer og analyser av asbest

Gode venner – for godt vennskap

Augusta, Cornelia, Simon og Bente – for all min lykke

Tromsø 22.11.2002

Takk til:

Marit – for språklig oppgradering

Tore – for trykking av revidert utgave

Tromsø 22.02.2003

Dag M. Andreassen

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
2	Asbestkeramikk og studiet av materiell kultur.....	3
2.1	Litt historikk	3
2.2	Å ”lese” materiell kultur.....	6
2.3	Teknologisk stil	8
2.4	Klassifisering	12
3	Risvikkeramikk: materialgjennomgang og diagnostisering.....	17
3.1	Identifisering av risvikkeramikk.....	17
3.2	Lokaliteter med risvikkeramikk.....	18
3.3	Kildetilfanget	20
3.4	Diagnostisering av risvikkeramikk.....	50
3.4.1	Asbestmagring	55
3.5	Typologisering av risvikkeramikk.....	57
3.6	Oppsummering	62
4	Kronologisk og romlig distribusjon	63
4.1	Dateringer direkte på keramikk	63
4.2	Daterte kontekster.....	67
4.3	Risvikkeramikkens kronologiske avgrensing.....	70
4.4	Geografisk og topografisk distribusjon	71
4.5	Oppsummering	74
5	Funnkontekster og assosiert materiale	75
5.1	Utgravde lokaliteter	75
5.2	Skifer	80
5.3	Kleber	82
5.4	Metaller og slagg	84
5.5	Representasjon.....	87
5.6	Oppsummering	88

6	Økonomiske/kulturelle kontekster.....	90
6.1	Jordbruk.....	90
6.1.1	Pollenanalyser	91
6.1.2	Beinmateriale, makrofossiler og ardspar	93
6.2	Importfunn og kulturell innflytelse	95
6.3	Oppsummering	99
7	Tolkningsforslag til en keramisk tradisjon	101
7.1	Risvikkeramikk <i>in specie</i>	101
7.2	Praktisk funksjon.....	102
7.3	Asbesten	104
7.4	Ideologisk innhold (the "indian behind" risvikkeramikken).....	106
7.5	Endring i teknologisk stil	110
7.6	Fra tekstil til risvik	114
7.7	Fra risvik til kleber	119
7.8	Etniske relasjoner	120
8	Teknologisk stil: noen sluttcommentarer	123
9	Litteratur.....	126

Tabelloversikt

Tabell 1: Oversikt over diagnostiserte randskår av risvikkeramikk.....	61
Tabell 2: Resultater av egne AMS-dateringer gjort på avskrap fra skår.	64
Tabell 3: Resultater av tidligere AMS-dateringer gjort på avskrap fra skår.	65
Tabell 4: Resultat av konvensjonelle dateringer fra lokaliteten Nordlandet.	67
Tabell 5: Tidligere konvensjonelle dateringer fra lokaliteter med risvikkeramikk.	68
Tabell 6: Oversikt over alle dateringer og tidligere dateringsforslag.....	70
Tabell 7: Gjennomgang av lokaliteter med risvikkeramikk med tilhørende materiale	79
Tabell 8: Analyser av slag fra kjelmøykeramiske kontekster, fra Sundquist (1998:49)	85

Figuroversikt

Figur 1: Lokaliteter i TMUs distrikt som har frambragt risvikkeramikk.	19
Figur 2: Ts. 5768a, Tønsvika.....	23
Figur 3: Ts. 5397a, Vestre Nesland.....	31
Figur 4: Ts. 9916b, Skjevika.	38
Figur 5: Eksempel på magring av risvikkeramikk	56
Figur 6: Profiler type A (Ts. 5768a), type B (Ts. 5397a) og type C (Ts. 9916b).....	58
Figur 7: Diagram over AMS-daterte skår av risvikkeramikk.....	66
Figur 8: Diagram over konvensjonelle dateringer fra lokaliteter med risvikkeramikk.	69
Figur 9: Distribusjonskart, type A og B.	72
Figur 10: Distribusjonskart, type C.	73
Figur 11: Piløs (1990:92-94) kleberkar, type 1 og 2.	83

Forside: Risvikkeramikk fra Munch 1962:9, fig. 3

1 Innledning

Min initiering i det arkeologiske "landskap" skjedde ei småkald høsthelg på øya Spildra i Nord-Troms. Som grunnfagsstudent var jeg med på en ekskursjon sammen med min gode venn, nå også arkeolog, Lars Børge Hansen Myklevoll. I Burfjord traff vi Bjørnar Olsen som kom fra et ærend i Finland, og sammen med "Spildra-ekspert" Svein-Erik Grydeland reiste vi ut med lokalbåten. Vi rigga oss til i et eldre ubebodd hus og diskuterte til de små timer. Dagen etter var det tid for omvisning av Grydeland i et landskap som framstod for meg som *det skjønne* (i Kants forstand).

Blant steinaldertufter, med avslag "oppe i dagen", samiske gammetufter, urgraver og bjørnegraver, så vi norrøne gravrøysen og nausttufter samt andre, både forklarlige og uforklarlige spor etter mennesker fra fortida. Jeg var inne i et landskap som bød på fantasier om mennesket som en gang hadde befolket denne delen av verden. Fantasier som strakte seg både diagonalt og horisontalt, -som beveget seg både i tid og rom. Særlig kulturdualismen mellom det samiske og det norrøne vekket min interesse, og det var vel da spiren om å komme et steg nærmere bakgrunnen for dualismen ble sådd.

I min videre vandring i korridorene på IAR (Institutt for Arkeologi) har opplevelsene herfra, iblanda en "gryende" forståelse for de menneskelige prosessene som har utspunnet seg på Nordkalotten de siste 10-12000 år, leda meg til *risvikkeramikken* i mine forsøk på å trenge dypere inn i den arkeologiske "*materie*". Risvikkeramikken har blitt betrakta som kjelmøykeramikens "andre" i den kulturelle dualiseringsprosessen, en prosess som skulle ha ledet mot de historisk kjente etniske størrelsene "norrøn" og "finn" (Jørgensen og Olsen 1988).

Da jeg starta på materialgjennomgangen trodde jeg at keramikkmaterialet var nokså homogent, slik at dette skulle bli en "transportetappe" før kontekstene den opptrådte i skulle behandles. Dette har ikke vært tilfelle. Keramikken som skulle ha en liten rolle i min tilnærming har derfor fått hovedrolla. Fokus på materialet har blitt mye skarpere enn det jeg

hadde tenkt meg i utgangspunktet og de etniske relasjonene som skulle behandles, har for meg blitt nye horisonter der det samiske og det norrøne får nøye seg med å spille andrefiolin.

Mitt hovedanliggende i denne oppgaven vil være en reanalyse av risvikkeramikk knytta opp mot tidligere forskning, med særlig henblikk på typologi og kronologi. Jeg vil imidlertid også forsøke å oppnå en ny forståelse av den rolla keramikken kan ha spilt i en videre sosiokulturell kontekst. Mer spesifikke problemstillinger omfatter tilkomsten og opphøret av denne keramikken: Hvorfor oppstår den og hvorfor får den sin spesielle utforming og geografiske distribusjon? Hvilke forbindelser har brukerne av risvikkeramikken til samtidige kulturkompleks i sør og nordøst? Hvorfor går keramikken tilsynelatende plutselig ut av bruk?

Sentrale elementer i oppgaven vil være:

- Diagnostisering av risvikkeramikken (kap. 3).
- Kronologisk og romlig distribusjon av risvikkeramikken (kap. 4).
- Risvikkeramikkens forhold til annet arkeologisk materiale, samt dens sosioøkonomiske kontekst (kap. 5 og 6).

Utover dette vil oppgaven også omhandle en kort forskningshistorisk redegjørelse av risvikkeramikkens tidlige tolkningsforslag, betraktninger rundt studiet av materiell kultur og teknologisk stil, samt framkomsten av arkeologiske typer/klassifisering (kap. 2). Avslutningsvis vil keramikken som teknologisk stil bli forsøkt satt inn i ei kulturhistorisk ramme, der også spørsmål om etnisitet blir viet noe oppmerksomhet (kap. 7).

2 Asbestkeramikk og studiet av materiell kultur

I denne delen av avhandlinga vil jeg gi et lite forskningshistorisk riss for å synliggjøre hvilken rolle risvikkeramikken har hatt (og fortsatt har) i forkinga, og hvordan denne har blitt oppfatta tidligere. Videre vil det komme noen korte erkjennelsesteoretiske betraktninger før jeg redegjør for mine teoretiske tilnærmelser til materialet. Her har begrepet *teknologisk stil* fått en sentral plass. Avslutningsvis kommer noen betraktninger rundt klassifisering av det arkeologiske materialet.

2.1 Litt historikk

Fenomenet asbestmagra keramikk har vært omtalt i den arkeologiske litteraturen i Norge helt siden Undset i 1880 identifiserte asbest i den spannforma keramikken fra jernalderen. I 1909 fant Solberg at folkegrupper på Nordkalotten med en fangstbasert økonomi også hadde brukt asbestmagra keramikk. Han var dermed den første som skilte ut det vi i dag legger i begrepet ”asbestkeramikk” som egen keramisk gruppe. Begrepet brukes som en samlebenevnelse for en keramisk tradisjon som hadde utbredelse over hele det nordre Fennoskandia, Øst-Karelen og Kola i de to siste årtusener f. Kr. I denne kategorien inngår ikke de spannforma leirkarene som opptrer først fra midten av 300-tallet e.Kr. (Carpelan 1979, Jørgensen 1988:51-52, Jørgensen og Olsen 1988:6)

Det har vært få studier av det nordnorske materialet som spesifikt har tatt for seg asbestkeramikken alene. Med tanke på det lange tidsspennet det her er snakk om, kan det virke som om dette er en gjenstandsgruppe som har hatt lav prioritet. Mange arbeider har dog behandla keramikken som en del av større analyser. Studier som her kan nevnes er Bakka (1976), Gjessing (1935, 1942, 1943), Jørgensen (1986), Olsen (1984, 1994) og Simonsen (1975, 1979, 1982).

Når det kommer til studier som har viet sin oppmerksomhet spesifikt til asbestkeramikken her til lands, er Jens Storm Munch (1962) den første som leverer en selvstendig publikasjon. Her er det den nordnorske utbredelsen av risvikkeramikken (omtales da som ”Helgelands asbestkeramikk”) som søkelyset rettes mot. Han finner at det å blande asbest i keramikken er

av finsk opprinnelse, og at denne asbestkeramikken sosiokulturelt var knytta til de seine gruppene av jeger/samlere langs kysten av Nord-Norge (op.cit.:30). Også Anne Ågotnes (1976, 1986) har sett på risvikkeramikken spesielt. Hun tar imidlertid for seg det vestnorske materialet, og de funn som kommer inn under forvaltningsdistriktene til Historisk Museum i Bergen og Museet i Trondheim. Ågotnes (1986:115) mener at lokaliteter med asbestkeramikk avspeiler ei tilpassing der åkerbruk har vært en vesentlig faktor, med sterke impulser fra sørlige deler av norskekysten.

Ågotnes (1976:53-54) finner at det ikke er mulig å skille mellom helgelandske og sunnmørske asbestkeramikkskår, men ut fra figurmaterialet i hennes avhandling er det mulig å finne flere formlikheter, som for eksempel vulst og mangel på flatbunnete kar. Dette kan være indikasjoner på at det faktisk er den samme type keramikk som også opptrer i dette området uten at dette kan sies med sikkerhet (se for øvrig Gjessing 1942:279, Høgestøl 1995:135). Munch (1962:21) synes ikke i samme grad å se likheten i materialet fra Mørkekysten og Helgeland. Han tror allikevel typene lenger sørvest er inspirert av den nordnorske keramikken. Den geografiske avstanden mellom Helgeland og Nord-Vestlandet er ikke stor.

Roger Jørgensen og Bjørnar Olsen (Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988) gjennomgår og klassifiserer all asbestkeramikk i Nord-Norge (med unntak av spannforma leirkar), og kommer til at risvikkeramikken inngår i en kulturdualistisk kontekst der denne keramikken antas å representere delvis agrart baserte grupper med kulturelle forbindelser med sørskandinaviske bronsealder. Andre arbeider som spesifikt tar for seg asbestkeramikk her til lands, er gjort av Øyvind Sundquist (1998), men her er det kjelmøykeramikken som står i fokus.

Gutorm Gjessing (1942:257-282) er den første i Nord-Norge som prøver å levere ei selvstendig klassifisering av de asbestkeramiske gruppene. Han setter disse inn i ei kulturell og kronologisk ramme og skiller ut 6 forskjellige typer. Risvikkeramikken antas å være oppstått under impulser fra nord og øst, men er likevel ukjent utenfor Norges grenser (op.cit.:279). Han mener videre at denne keramikken har gitt opphavet til de vestnorske kleberkarene fra førromersk jernalder og romertid (op.cit.:280, Gjessing 1941). Siden dette har også Jørgensen og Olsen (1988) gjort forsøk på ei mer presis klassifisering av keramikken med Gjessings

typeinndeling som utgangspunkt. Disse finner også å kunne inndele keramikken i 6 selvstendige grupper (dog ikke identiske med Gjessings) med klare formmessige forskjeller. Risvikkeramikken dateres her til 1100-400 f.Kr. (op.cit.:65), og settes inn i en sosiokulturell kontekst hvor den formodes å inngå i en slags kulturell ”dualisme” der kjelmøykeramikken opptrer som ”opponent”. Disse to keramikktypene tenkes å representere ei sosiokulturell endring av både interne og eksterne forhold på Nordkalotten. Kjelmøykeramikken antas å representere en forbindelse med de østlige metallproduserende samfunn, spesielt Ananjinkulturen, mens risvikkeramikken anses å ha relasjonelle forbindelser med det sørskandinaviske bronsealderkomplekset (op.cit.:78). Også Ågotnes (1976:124) synes å være enig når det kommer til datering av denne keramikken. Hun mener at den opptrer hyppigst i overgangsfasen mellom bronse- og jernalderen, og kanskje også et stykke inn i jernalderen. Hennes materiale skriver seg hovedsakelig fra 3 lokaliteter på Vest/Nord-Vestlandet. Dette blir forsøkt satt inn i ei videre økonomisk og kulturell ramme. Her foreslås det at brukerne av risvikkeramikken representerer ei befolkning av fiskerbønder/sjøbønder i bronsealderen, med sterke relasjoner til jordbrukende kulturer i sør (Ågotnes 1976:144).

Som nevnt over har også andre sett nærmere på risvikkeramikken innafor ramma av større arbeider. Egil Bakka (1976) skriver at denne typen keramikkkulturelt hører sammen med ”bronsealderminna av nordisk art”, og dermed en del av det sørskandinaviske bronsealderkomplekset i motsetning til ”arktiske bronsealder” som knyttes til fangstfolk i nord og øst (op.cit.:30). Povl Simonsen (1975:281) bruker risvikkeramikken sammen med skiferkniver med dyrehodeornamentikk i et forsøk på å skape et helhetlig kronologisk bilde av forholdene på Nordkalotten i forhistoria. Han kommer til at disse hører hjemme i hans periode IV av yngre steinalder, dvs. fra 1200 f.Kr. til 100 e.Kr. Her må det imidlertid påpekes at Simonsen ikke klart skiller imitert tekstilkeramikkk fra risvikkeramikkk (op. cit.:284, fig.155).

Kjelmøykeramikkk, som er en variant av den såkalte ”säräisniemi 2-keramikken” (sär 2)¹ (finsk benevnelse) eller ”norrländsk asbestkeramik” (svensk benevnelse) som den også kalles, er kanskje den typen asbestkeramikkk som har blitt viet størst oppmerksomhet på Nordkalotten

¹ Carpelan, som har stått for mye av forskinga på asbestkeramikkk på finsk side, legger en del flere typer i dette begrepet. I dag blir sär 2 og kjelmøykeramikkk av mange sidestilt.

(Bolin 1996, Carpelan 1979, Hulthén 1991, Lavento og Hornytzkyj 1995, Linder 1966, Sundquist 1998, Wahl 1984). Dette er da også den type asbestmagra keramikk som har det største distribusjonsområdet, et område som i dag omfatter deler av Norge, Sverige, Finland og Russland. Av de mer fargerike tolkningene kan man nevne Hulthén (1991), som finner ut at keramikken har blitt brukt i fremstilling eller bearbeiding av metaller, nærmest som en form for ”minijernvinner” eller ”minismelteovner”. Baudou (1992:110) synes å godta denne tolkinga, mens Espelund (1992:260) og Sundquist (1998:20) avviser dette som ei fruktbar funksjonstolkning.

2.2 Å ”lese” materiell kultur

(...) Og med rette legger man en hovedvegt herpå, da keramiken er et av de sikreste dokumenter til opplysning om kulturgrupperne. (Brøgger 1909:93)

Sitatet over vitner om ei tid da arkeologien var opptatt med å konstruere typologiske og kronologiske rammeverk, og der *kulturbegrepet* skulle forklare regionale variasjoner (Olsen 1997:32). Keramikken er en nokså komplekst artefakt, bestående av flere bestanddeler som må gjennomgå flere prosesser for å bli et ferdig produkt. Denne måtte derfor inneha en mengde informasjon om individer og samfunn i forhistoria. Man hadde en forståelse av at informasjon kunne leses direkte ut av den materielle kultur bare materialtilfanget var stort nok, og keramikken hadde her et særlig fortrinn. Gibson og Woods (1990:14) kaller dette ”pots = people` doktrinen”.

I dag er det ikke mange som har en slik naivistisk tiltro til informasjonspotensialet i en arkeologisk artefakt. Måten å betrakte et materiale på, er på mange måter avhengig av hvor man befinner seg i det fagteoretiske landskapet. Etter 1990-tallet har vesteuropeisk arkeologi vært prega av en teoretisk pluralisme i et slikt omfang at det av noen kanskje kan oppfattes som et slags relativistisk meningsanarki. Et materiale kan betraktes ut fra så mange innfallsvinkler at man lett kan gå vill i den fagterminologiske jungel når samfunn og forhold i forhistoria skal beskrives. Begreper som *langue*, *parole*, *habitus*, *doxa*, *aktør*, *agent*, *agency*, *struktur* og *strukturalisme* verserer flittig i den arkeologiske diskurs. En fellesnevner for en

stor del av den postprosessuelle produksjon synes imidlertid å være et ønske om å *forstå* forhold i fortida i større grad enn å *forklare* fortidige prosesser (Olsen 1997:104).

Begrepene *forståelse* og *tolkning* er i den arkeologiske diskurs knytta opp mot *hermeneutikken*, og sentrale navn er Ditley, Collingwood, Schleiermacher og Gadamer (Hesjedal 1990:35-39, Johnsen og Olsen 1992, Olsen 1997:102-113). Mitt anliggende er ikke å klargjøre for den filosofiske og epistemologiske plattformen som ligger til grunn for hermeneutikken. Jeg vil her bare kort redegjøre for hvordan jeg oppfatter denne som relevant for vår forståelse av fortida.

Hermeneutikken fokuserer i større grad på *hvordan* man kan oppnå forståelse, en *hva* man oppnår forståelse av. Vi kan ikke oppnå noen form for forståelse utenfor oss selv, i den forstand at det ikke er mulig for oss å frigjøre oss fra vår egen historiske kontekst og egne erfaringer. Det sentrale punkt Gadamer peker på er *forutforståelsen* man har av hvordan verden ser ut for oss selv og andre, altså *fordommene*² (Olsen 1997:111). Forståelsen beveger seg i sirkel: forståelse fordrer forutforståelsen og denne endres gjennom forståelsesprosessen (møtet mellom forutforståelsen og det objektet man forstår). Dette danner grunnlag for forutforståelsen, som vi tar med oss i den videre fortolkning. Dette er den hermeneutiske sirkel. Fordommene er altså forutsetning og utgangspunkt for vår forståelse, men både fordommene og forståelse endres gjennom prosessen. Det er altså et dialektisk forhold mellom subjektet (den som forstår) og objektet (det som forstås). På samme måte som vi er et produkt av fortida, er fortida et produkt av oss. (Hesjedal 1990:35-39 og Olsen 1997:102-113)

Det er viktig å være bevisst sine fordommer. Bare da kan man være i dialog med disse, og skille ut de dårlige, og ta utgangspunkt i de gode, de såkalte *legitimerte fordommene*. Gjennom et stadig oppgjør med egne fordommer, skapes forståelsesprosessen. Vi må altså ta tak i de erfaringer og den kunnskapen vi har ervervet oss gjennom livet, og forsøke å forstå våre fordommer, ikke bekjempe dem. Vår *forståelseshorisont* endres/utvides gjennom tilnærminga

² Den negative klangen ordet har i dag, er i følge Gadamer et resultat av opplysningstidas kamp mot fordommer i tolkning og erkjennelse, som ble sett på som motsetninger til rasjonalitet og metode. Opprinnelig betyr begrepet en før-dom, - en vurdering gitt før alle sider ved en sak var klarlagt (Hesjedal 1990:38 og Olsen 1997:111).

til materialet, og forståelsen ligger i at horisonter møtes og forenes i dialogen. Vår forståelseshorisont møter materialets horisont og den forståelseshorisont materialet ble skapt under. Gjennom denne *horisontsammensmeltingen* får vi utprøvd og vurdert våre fordommer (Hesjedal 1990:35-39).

Fenomenologisk innsikt kan kanskje bidra til å klargjøre vår (forskerens) rolle ytterligere. Her påstås det at all viten er underlagt en *fenomenologisk reduksjon* i den forstand at alle fenomener, erfaringer og tanker kun kan identifiseres ut fra hvordan de kan forstås som viten hos subjektet (forskeren). All erfaring og viten er en kroppssopplevelse, og *livsverdenen* er den underforståtte "horisont" vi opplever ut ifra (Harste og Mortensen 2000:198). Det er våre levde befatning med verden, vår daglige erfaring som danner grunnlag for alle forsøk på å forstå,- også fortidige samfunn.

Med andre ord kan materialet tolkes på flere måter av ulike subjekt, på forskjellige steder, til forskjellige tider. Er det da slik at alle tolkninger er like troverdige og like mye verdt, nettopp fordi de er skapt gjennom den refleksive diskursen mellom subjekt og objekt? Må alle tolkninger oppfattes som foreløpige og relativistiske? Selvfølgelig ikke. Materialet gir utvilsomt begrensninger for hva man kan si og ikke si. For eksempel vil risvikkeramikken kronologiske og geografiske distribusjon, funnkontekst og morfologiske variasjon muliggjøre visse tolkninger og samtidig utelukke en lang rekke andre. Dessuten, som Outhwait (2000:21) så treffende sier det:

"Forklaringer i samfunnsvidenskapene og de teorier, som understøtter dem, må være både kausalt adækvate, så de passer til de observerbare begivenhedssekvenser, og meningsfylt adækvate, så vi kan forstå, hvorfor andre mennesker, som mere eller mindre ligner os selv, har reagert på den måte, vi har beskrevet."

2.3 Teknologisk stil

Som jeg har vært inne på, bygger en forståelse av fortidige samfunn på en "horisontsammensmelting" mellom min (forskerens) forståelseshorisont og materialets (keramikken) horisont. Min egen horisont er formet gjennom min historie og mine valg. Keramikken er på sin side skapt av mennesker med helt andre forståelseshorisonter. Gjennom

min konkrete befatning med keramikken og dens kontekst ligger muligheten for de ulike horisontene til å ”smelte sammen”.

Den historien som her fortelles er likevel bare en av flere mulige historier. Det er mine fordommer, min kunnskap og mine valg som har gjort at materialet blir klassifisert og tolka slik det her vil bli gjort. Andre ville kanskje valgt andre metoder og vektlagt andre attributter i klassifiseringa av materialet, som målinger av størrelsen på asbesten, bruk av kjemiske analyser, og mikroskopiske undersøkelser av godset. Når jeg har valgt de variablene jeg har gjort, er det ut fra det *jeg* oppfatter som sentrale elementer i behandlinga av dette materialet. Materialet har selvfølgelig også ytt motstand underveis, slik at jeg har måttet endre noe i min tilnærming (og dermed også fått utvidet min forståelseshorisont). Jeg hadde for eksempel tenkt å legge stor vekt på skifer materialet som opptrådte sammen med risvikkeramikken, men dette viste seg å ikke gi relevant informasjon, slik at dette derfor ble nedprioritert. På samme måte hadde jeg *ikke* tenkt å gi jern/metall noen sentral posisjon i analysen, men også dette endra seg underveis.

Hvordan skal man så gripe dette materialet fatt? Hvordan kan vår forståelseshorisont knyttes opp mot den forståelseshorisont som ligger bak produksjonen av, i dette tilfellet, risvikkeramikken? Å tro at man kan gripe selve essensen i denne for lengst forgangne kulturen er selvfølgelig en utopi. Bare det å forstå andre kulturer i dag, som lever side om side med oss kan være vanskelig nok, om ikke umulig dersom målet er å forstå alle fasetter og nyanser i kommunikasjon, symbolbruk og den materielle kulturen. Samtidig er det viktig å ikke bare legge vekt på våre begrensninger, men også de fordeler vi har framfor fortidas aktører. Få, om noen av dem, hadde oversikt over keramikens geografiske utbredelse og ingen av dem kjente til dens kronologiske distribusjon. I ettertid har altså vi visse innsikter som datidas mennesker ikke hadde, og som setter oss i stand til å studere disse ”formasjonene” på en måte som datidas aktører ikke kunne.

De kronologiske, romlige og formmessige mønstre vi ser i materialet kan forstås som resultat av de valg (både frivillige og ufrivillige) fortidas mennesker har gjort, valg som igjen har lagt grunnlag for nye handlinger og valg. Tilnærminga blir en slags ”årsak-virkning/virkning-

årsak"-modell, og kan sammenlignes med Giddens teorier om strukturdualitet og sosial praksis (Giddens 1984). Dette oppfatter jeg som en fruktbar vei å gå fordi dette kan bidra til å gi en generell innsikt i menneskets rolle i den sosiale struktureringen, uansett tid og rom. Ei slik tilnærming kan med andre ord også si noe om mennesker generelt, og den måten vi styrer og lar oss bli styrt av kommunikasjon, symbolisme og materialisme.

Et grunnleggende premiss for min tilnærming til keramikken er at den ikke er skapt tilfeldig. Man har hatt visse måter å utforme denne på, og visse måter denne ikke kunne utformes på. Det har ligget føringer bak alle de mulige valgene man har hatt i utforminga av keramikken, som har sagt at slik og slik kunne keramikken se ut, og slik og slik kunne den ikke se ut, på samme måte som at vi i dag opptrer på bestemte måter i bestemte sammenhenger.

Et begrep som har vært viktig under arbeidet med dette materialet er Lechtmans (1977) begrep *teknologisk stil*. Ideen bak er at også teknologi, så vel som for eksempel ornering, representerer aktiviteter eller gjerninger som er utført på kulturelt bestemte måter. Disse studiene er influert av teorier om sosial strukturering, der tenkere som Giddens og Bourdieu står sentralt. Ei slik tilnærming til forhistorisk menneskelig aktivitet er influert av den franske filosofiske skole, og er ikke ulikt det Leroi-Gourhan legger i begrepet *chaînes opératoires*. (Dobres og Hoffman 1994, Stark 1998)

Mennesker skaper den verden de lever i både materielt og symbolsk, og teknologi er en sentral del i denne dynamiske prosessen. Gjennom aktiviteter og sosiale relasjoner som den materielle produksjonen er involvert i, skaper menneskene sitt materielle repertoar. Disse prosessene av materiell produksjon, og deres sluttprodukt, blir etter hvert materielle og symbolske strukturer som verden oppfattes gjennom og responderer på. Teknologi handler om sosial interaksjon, trossystemer og praktisk kunnskap om teknikker og miljø. Enhver teknikk (også kroppslige, som for eksempel et håndtrykk eller et nikk med hodet) i et hvert samfunn, er altså et fysisk uttrykk for de mentale "skjema" som er lært gjennom tradisjon, og som omhandler hvordan ting virker, skal lages og hvordan de skal brukes. (Dobres og Hoffman 1994:215, Lemonnier 1993:3)

Teknologisk handling er altså et fundamentalt medium som definerer og uttrykker sosiale relasjoner, maktstrukturer, verdensoppfatninger, sosial produksjon og reproduksjon. Teknologi er en integrert og aktiv del i sosial reproduksjon og forandring. Selv om råstoff og miljømessige forhold er med på å strukturere teknologien, spiller også sosiale dynamiske prosesser inn. På lik linje med språk, slektskapsrelasjoner og ideologi, er teknologi et komplekst kulturelt fenomen, tuftet på samfunnets historie, verdensbilde og strategiske sosiale handlinger. Teknologiske valg er dynamiske strategier, ofte relatert til sosial identitet og forskjeller. (Dobres og Hoffman 1994:212, [se Mahias 1993 og Hosler 1996 for etnografiske eksempler])

Det er ikke snakk om bevisste valg noen må ta med tanke på teknologisk aktivitet, men om muligheter foretrukket av et samfunn som en funksjon av kriterier bundet til dette samfunnet: Sosiale faktorer, representasjon og spesialkunnskap, som alle kan kjenne igjen på bakgrunn av sin egen logikk (Mahias 1993:158).

Ei slik "teknologisk" tilnærming til stilbegrepet rommer mye mer enn den tradisjonelle forståelsen av stil så vel som funksjon. Identifikasjon, lokalisering og desifferering av teknologiske valg korresponderer med en serie avgjørende spørsmål om hvordan, og i hvilken grad teknologi er mellomkomst /formidling mellom uunngåelige universelle lover og den uinnskrenkede oppfinnsomhet i kulturene. Dette plasserer den velkjente opposisjon mellom stil og funksjon (stil har selvfølgelig sin egen funksjon), så vel som spørsmålet om hvordan de er beslektet, i et annet teoretisk landskap. (Lemonnier 1993:10)

Den tradisjonelle forståelsen av stil i den arkeologiske diskursen, der den oppfattes som ikke-verbal kommunikasjon, har dreid seg om stil skal oppfattes som et aktivt medium i kommunikasjon eller om denne er et passivt uttrykk for sosial samhandling (Sackett 1986, Wiessner 1984, Wobst 1977). En kritikk av dette skillet finner vi også hos Boast (1997), der han poengterer at så snart en gjenstand er skapt, begynner den å "leve sitt eget liv", med tanke på hva som leses inn i denne/eventuelt leses ut av den. Man kan altså ikke skille mellom den funksjon gjenstanden var ment å skulle fylle, og det stilistiske innhold denne får. Og her er vi kanskje ved kjernen i skillet mellom "stil" og "teknologisk stil". Tradisjonelt oppfattes stil

enten som ei ubevisst tillæring *eller* som ei bevisst manipulering av form (uttrykk), mens teknologisk stil også tar hensyn til den dobbeltrolla materiell kultur spiller. Og mens stil i all hovedsak dreier seg om bestemte artefakters kommunikative innhold, altså *sluttproduktets* verdiinnhold, tar teknologisk stil også høyde for det kommunikative aspektet i alle de prosesser som leder fram til - og bruken av - sluttproduktet.

Gjennom lange tidsintervaller har mennesker levd med sine teknikker, som dypt har influert deres daglige virke, komfort og sosiale relasjoner, så vel som den mening de har lest inn i verden. Med andre ord kan kanskje deres teknologiske valg på et tidspunkt ikke ses som svært viktig i forhold til utviklingen av menneskelig teknologi, men de er uansett et sentralt punkt for forståelsen av disse folkenes liv og kultur. Og utover dette, denne mening og dens forhold til teknikker slipper ikke unna noen endring i den materielle kultur. (Lemonnier 1993:25)

Og fenomenologisk vinklet, - all erfaring (og forståelse) er en kroppslig opplevelse. Ethvert individ i (den omtalte) kulturen har altså sin egen opplevelse/sitt eget referansepunkt i forhold til hvordan teknologi, kommunikasjon, symbolisme og mening skal forstås. Denne må imidlertid være i mer eller mindre overensstemmelse med andre individer i kulturen for at samhandling mellom mennesker skal kunne fungere, og for at et samfunn skal kunne oppfattes som en *enhet*.

For å kunne gripe noen av disse operasjonene som ligger til grunn for struktureringen av et samfunn, blir det selvfølgelig essensielt å ta i betraktning alle aspekter det er mulig å gripe. I denne sammenheng blir det viktig å se på hvordan keramikken forholder seg til annet materiale, sosioøkonomiske aspekter og hvordan samfunnet kan ha blitt påvirket utenfra.

2.4 Klassifisering

Klassifikasjon er fundamentalt i alle vitenskapelige disipliner. Den ligger også til grunn for all menneskelig konseptualisering av (den virkelige) verden, gjennom identifisering, organisering og ved å navngi forskjellige ting (f.eks. forskjeller mellom medlemmer tilhørende kategorien menneske, hund, tre, stein osv.) (Stigen 1983:235). Klassifisering/kategorisering blir dermed

ei forutsetning for vår erkjennelse, og det er behovet for et felles begrepsapparat som er en av de viktigste drivkreftene bak klassifiseringsarbeidet i arkeologien i dag. Gjennom klassifisering blir det mulig å studere materialet i en større sammenheng, eller komparativt med et annet materiale (Renfrew og Bahn 1991:98).

Hensikten med klassifikatoriske studier av keramikk er å utforme og sammenligne grupper av kar eller skår som antas å representere en bestemt arkeologisk enhet til et bestemt tidspunkt, og har vært brukt som basis for arkeologisk datering og kulturell identifisering helt tilbake til tidlig 1800-tall. I dag brukes imidlertid keramiske klassifiseringer i en langt videre tolkningsammenheng. Keramikken innehar en lang rekke informasjon om produsenten, brukeren, den sosiale konteksten, maktstrukturer og ideologi m.m. Prudence M. Rice (1987:25) sier treffende at; ”pottery is formed and *informed*”. Dette er nok også en av grunnene til at nettopp keramikk har blitt stående så sentralt i arkeologisk forskning. Poenget med klassifisering er mer enn å skape grunnlaget for kronologi og kulturelle sammenligninger. Nye mål med keramisk analyse er funksjon, produksjon, råstoff, formingsteknikker, bosettingsmønster og sosioøkonomiske relasjoner. Dette har ført til nye tilnæringer til klassifisering og problemorienterte typologier. (Lindahl 2000, Rice 1987:286)

Gjennom klassifiseringa kan man skille ut *typer*. Disse typene gir grunnlaget for videre seriasjon, typologisering og kronologier. Uten klassifiseringsarbeidet, og dermed muligheten til å se materialet i en større sammenheng, vil arkeologien være et studium av enkeltgjenstander (Hauglid 1993:89, Malmer 1976:98). Klassifiseringa slik jeg oppfatter den, inneholder ikke det evolusjonistiske tankegodset som Sommerseth (1997:71) påstår. Klassifiseringa er en metode i identifiseringa av oldsaker, der likheter i materialet kan skilles ut som egen ”typer”. Når disse typene i sin tur brukes i typologisering av et større materiale, som i sin tur danner grunnlaget for kronologier, er det mer berettiget å snakke om det tidselement som i arkeologien har vært knytta til evolusjonismen og kulturer i tid og rom (jfr. Myklevoll 1997:7, Sommerseth 1997:70).

Begrepet ”typologi” ble introdusert i den nordiske arkeologien av Hans Hildebrand i 1873 (16), og innholdet i begrepet har siden dette vært gjenstand for en del debatt (Svestad

1995:214). Hildebrands (1873) og seinere Montelius (1900) sin forståelse av typologi inneholdt en slags lovmessighet i typenes indre sammenheng, og typenes evolusjonære utvikling fra det enkle til det komplekse. Når dette typologibegrepet ble koblet til kronologi og utskillelse av ”kulturer” som i grad av kompleksitet fulgte hverandre, må dette ses i lys av framveksten av sosialdarwinismen. Müller (1884) mente at denne forståelsen av begrepet verken kunne oppfattes som noen ny innsikt eller som vitenskapelig metode. Han var opptatt av at alle former fra samme tid og sted måtte ses i en større sammenheng, og at en dermed kunne oppnå generell innsikt i oldsaker og kulturer. (Montelius 1900, Müller 1884, Hildebrand 1873, Olsen 1997:79-86, Svestad 1995:212-216)

Spørsmålet om hvorvidt typene skulle oppfattes som reelle emiske eller som arkeologisk etiske konstruksjoner stod på dagsorden på 1950-tallet i en debatt mellom Albert C. Spaulding og James A. Ford. Spaulding (1953:313) mente at det skulle være mulig å avdekke en slags iboende informasjon om produsenten av gjenstanden, bare man tok for seg et stort nok materiale i korrekt utførte statistiske analyser, - et standpunkt som ikke lå langt unna Hildebrands (Svestad 1995:205). Ford (1954:45) erklærte på sin side at typene på ingen måte hadde noen selvstendig eksistens, og at grensene mellom disse var kunstige og arbitrære. Etter to seminarer om klassifisering på 1970-tallet ble man imidlertid enige om:

(...) the common working definition of a type (...) a group or class of items that was internally cohesive and separated from other groups by one or more discontinuities. (Whallon og Brown 1982:xvii, forfatterens utheving.)

Videre het det at:

A type is an artifact class that is also a conceptual category whose members are material objects. (Read i Whallon og Brown 1982: 63, forfatterens utheving)

Dette kan vel neppe karakteriseres som de mest banebrytende innsiktene innen arkeologien, men de la føringer for typologidiskusjonen i de kommende årene.

All klassifisering er subjektiv. Selv ikke bruk av fysiske, kjemiske eller matematiske metoder borger for en objektiv klassifisering. Det vil bestandig være forskeren selv som velger ut de data/variablene som vedkommende mener er relevante, hvilke metode det er mest

hensiktsmessig å bruke, og som til slutt tolker resultatet. Kvantitative metoder kan i mange sammenhenger være sentrale elementer i en analyse, men støter likevel på mange av de samme fortolkningsproblemer som metoder som er mer induktivt orienterte.

Før vi kan sammenligne et arkeologisk gjenstandsmateriale med et annet, må vi ha klart for oss hva det er slags materiale vi arbeider med. Her kommer klassifiseringa inn som et redskap i oppbyggingen av arkeologiske typer og kategorier. De spørsmål vi stiller vil i stor grad legge føringer for måten vi grupperer/klassifiserer materialet på. Ei klassifisering er med andre ord ei avveining mellom materialets egenart og de problemstillinger man ønsker å utdype.

Når det kommer til keramikken, er det ulike systemer for klassifikasjon. De fleste preges av at det er keramikkenes fysiske egenskaper (form og dekor) som har vært avgjørende for inndelinga (se for eksempel Gjessing 1942, Jørgensen og Olsen 1988, Kleppe og Simonsen 1983). Det finnes i dag nesten utallige metoder som kan anvendes i klassifisering/gruppering av forhistorisk keramikk. Alt fra visuell analyse gjennom studie av form og dekor, til en rekke naturvitenskapelige metoder som fysiske, kjemiske og matematiske, via teknologiske, etnografiske og eksperimentelle tilnærminger. I min tilnærming til materialet vil det være den tradisjonelle visuelle analysen som står i sentrum, gjennom studie av form, gods og eventuelt dekor.

Klassifisering er gruppering av likheter. Poenget er ideelt sett, å skape grupper (klasser) der medlemmene innefor gruppa er svært like, mens gruppene seg imellom er svært ulike. Prinsippet er at likhetene innafor gruppa ikke er tilfeldig, men reflekterer en iboende (naturlig) signifikans. Når det kommer til keramikken, er gruppene vanligvis basert på typiske trekk ved materialet, teknikk og stil, mens deres signifikans blir tolka kulturelt (Rice 1987:274-275).

De kriterier det klassifiseres etter kalles attributter. Attributt defineres her som; egenskap, karakteristika, trekk eller variabel av helheten. I klassifiseringa av de asbestkeramiske gruppene på Nordkalotten, ser det ut til at den viktigste attributt har vært dekor, mens randutforming har blitt tatt med der denne har skilt seg nevneverdig ut (les: ved

diagnostisering av risvikkeramikk) (Gjessing 1942, Jørgensen og Olsen 1988, Ågotnes 1986). Kriterier som gods (og form) har i all hovedsak kommet i andre rekke.

Med ”dekor” menes ”forskjønnelse” (utsmykking) av et kar som er påført karet utover de prosedyrer som ble brukt i utforminga av karet, og som ikke settes i sammenheng med funksjon eller produksjon. Noen typer overflatebehandling vil kanskje derfor falle utenfor denne definisjonen. Er f. eks. tekstilavtrykk som dekker hele karetets utside å betrakte som dekor, eller er det et resultat av de prosedyrer som lå til grunn for utforminga/produksjon av karet? Linjer som løper parallelt med randa kan på samme måte falle utenfor definisjonen dersom disse har hatt noe med funksjon å gjøre, som f. eks. riller for opphenganordning.

3 Risvikkeramikk: materialgjennomgang og diagnostisering

Fokus for denne delen av avhandlinga er risvikkeramikken som arkeologisk funnkategori. Etter en kort redegjøring for hvordan denne har blitt identifisert tidligere, vil jeg gi en oppdatert presentasjon av lokaliteter med risvikkeramikk. Til slutt vil jeg redegjøre for hvordan jeg oppfatter risvikkeramikken og hvordan denne skal identifiseres.

3.1 Identifisering av risvikkeramikk

Den første som skiller ut risvikkeramikk som egen gruppe er Gutorm Gjessing (1941, 1942). Keramikken får først benevnelsen Helgeland-Saltenkeramikk (Gjessing:1941:325), og beskrives som (...) *runde og bolleformete, nokså sidbukete kar med et tilglattet felt under randa, men ellers med helt ru overflate*. Året etter kommer den samme Gjessing (1942:278) med en mer presis diagnostikk: (...) *tynnveggete, etter måten små, bolleformete kar med største vidde noe nedenfor midten. Tverrmålet har vært en 15-20 cm. Øverst ved randa har de et litt forsenket, vel tilglattet felt på 2,5-3 cm's bredde, mens overflata ellers er helt ru, uten spor av tilglatting. Godset er vanligvis nokså mørkt gråbrunt og sterkt asbestblandet. Asbesten er blandet inn i lange fliser, slik vi oftere har sett det i nordnorsk og nordøsteuropéisk asbestkeramikk*.

I Munchs arbeid fra 1962 (13), påpekes et nytt morfologisk trekk ved keramikken, nemlig det at en del av karene har hatt vulst³ under det glatte beltet langs randa. Dette mener han i en del tilfeller har fungert som overgang mellom den glatte og den ru overflata. Videre mener han å ane en noe atypisk variant av risvikkeramikken i den nordre delen av utbredelsesområdet, som han gir benevnelsen "Troms-keramikk" (op.cit.:23).

I sin klassifisering av den nordnorske asbestkeramikken vektlegger Roger Jørgensen og Bjørnar Olsen (1988:15) følgende attributter i sin definisjon av risvikkeramikken.

Rand: Utbøyd og fortykket.

³ Fortykket felt et stykke ned på karveggen.

Gods: Meget kompakt asbestmagring med korte, tykke fibre.

Vegg: Veggtykkelsen varierer i hovedsak mellom 7 mm. og 10 mm. Under randen er et karakteristisk glatt belte som gjerne ender i en vulst som markerer overgangen til den ru, utilglatta veggen.

Bunn: Svært få bunnskår foreligger. Det finnes imidlertid skår som viser flat bunn.

Ornering: Karene er i hovedsak uten dekor, men på noen skår finnes horisontale strek under randa og diagonale strek på veggen.

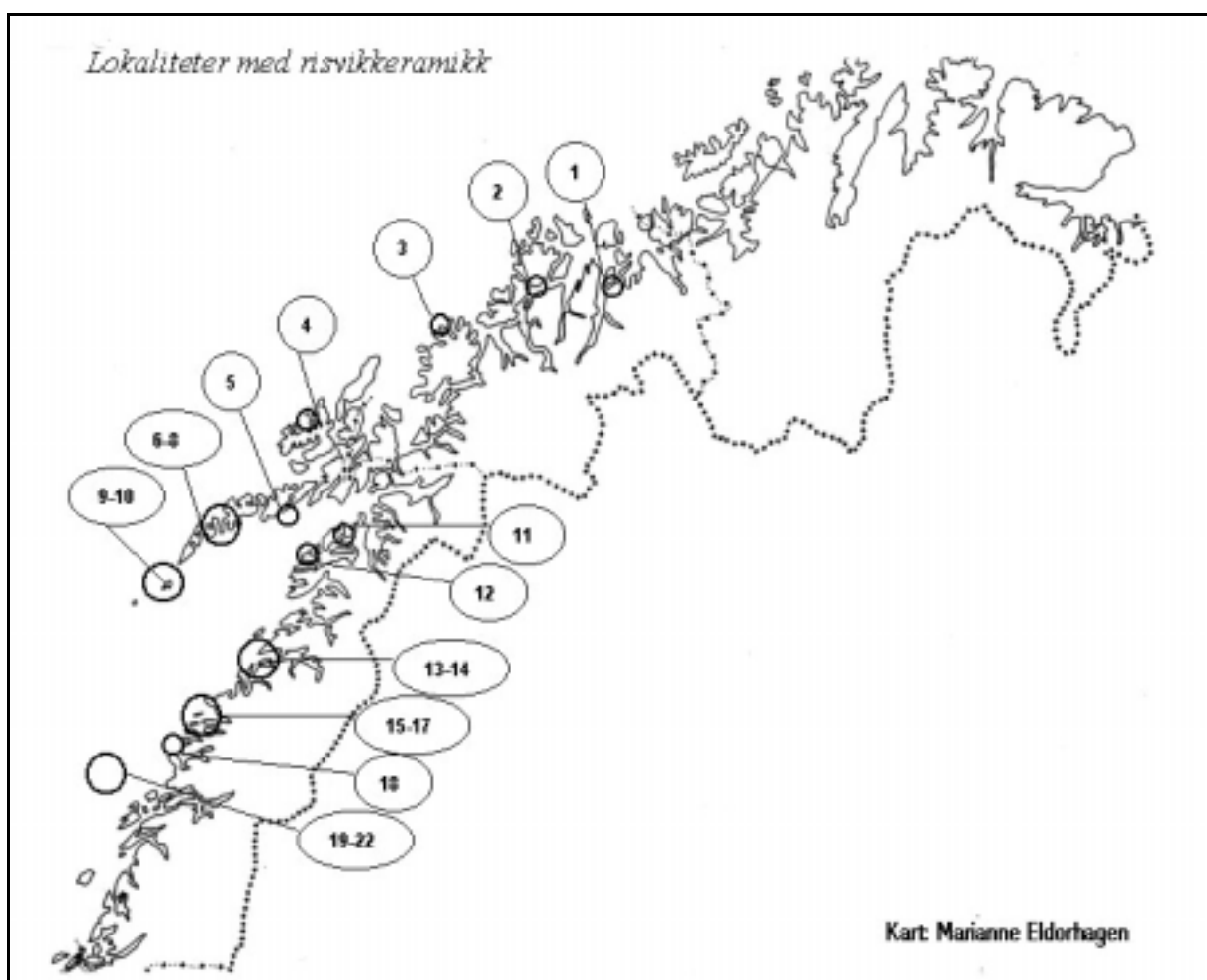
Farge: Varierer mellom grå og mørk grå. Pga. asbestmengden avhenger karveggens ytre farge på asbestmagringa.

Dette er altså det som har dannet utgangspunktet for min identifikasjon og klassifisering av risvikkeramikken. Vel så viktig har min ”forutforståelse” vært i arbeidet med dette materialet, eller mine ”fordommer”, for å bruke Gadamer's begrep. Dette er selvfølgelig prega av alt jeg tidligere har sett, lest og hørt om keramikken, men også prega av en ”anelse” om at keramikken ikke er så homogen som den har blitt framstilt. For å få et godt innblikk i de såkalte ”asbestkeramiske gruppene på Nordkalotten”, har jeg også sett på en del av de andre typene for å finne de mest diagnostiserende trekk ved disse.

3.2 Lokalteter med risvikkeramikk

Av ressursmessige årsaker har jeg valgt å konsentrere meg om det materialet som er funnet innafor Tromsø Museum – Universitetsmuseets (heretter kalt TMUs) distrikt, og som befinner seg ved TMUs magasiner. Som utgangspunkt for min utvelgelse ble Jørgensen og Olsens arbeid fra 1988 lagt til grunn. Alle lokaliteter som inneholdt risvikkeramikk ble gjennomgått i et forsøk på å danne meg et bilde av keramikken. Når jeg så hadde fått rimelig klarhet i denne keramikken's karakteristika, ble ”søket utvidet” til også å se på lokaliteter som ikke hadde påvist risvikkeramikk, i første omgang de lokalitetene som hadde en viss geografisk nærhet til de foran nevnte. Det ble tidlig klart at keramiske lokaliteter nord og øst for de som allerede var identifiserte som ”risvikkeramiske”, i all hovedsak inneholdt tekstil-/imitert tekstilkeramikk og/eller Kjelmøykeramikk. (Jfr. Jørgensen og Olsen 1988)

I min utvelgelse av materiale er dekor vektlagt, men da i hovedsak som ekskluderende faktor. Etter å ha gjort meg kjent med de andre typer keramikk som er asbestmagra (kjelmøykeramikk, pasvikkeramikk, lovozerokeramikk, tekstilkeramikk, imitert tekstilkeramikk og spannforma leirkar), ble det klart at magringa også ble ei viktig rettesnor i diagnostiseringa av risvikkeramikken. Keramikk magra med lange, tynne fibre, sammen med keramikk magra med mye finknust asbest, har i all hovedsak blitt utelukka fra mitt utvalg da dette synes å være atypisk for risvikkeramikken, der korte og tykke fibre synes å være en fellesnevner (se Figur 5).

Figur 1: Lokaliteter i TMUs distrikt som har frambragt risvikkeramikk.

Gjennomgangen av lokaliteter viser at det har vært mulig å identifisere risvikkeramikk på til sammen 22 lokaliteter innafor TMUs distrikt (Figur 1). 15 av disse lokalitetene er enten åpne boplasser eller lausfunn, 4 lokaliteter er hellere, mens de siste 3 kommer fra boplasser med tufter. Fra disse lokalitetene har jeg identifisert 383 skår, med ei totalvekt på 3866 gram, som risvikkeramikk. Totalt dreier det seg om 62 randskår og 321 veggskår, mens ingen bunnskår, eller overgang mellom bunn og vegg ble observert.

Kun for få av lokalitetene er det mulig å relatere annet materiale sikkert til keramikken. På 8 lokaliteter er det foretatt arkeologiske utgravinger, og her synes redskaper av skifer å dominere, men kleber, slagg og jern er også representert. Det må imidlertid påpekes at flere av boplassene preges av lengre tids bosetting. Det foreligger ikke sikre funn av keramikk i kontekst med graver fra dette området, men dette synes ikke å være uvanlig lenger sør (se Bakka 1976:32, Jørgensen og Olsen 1988:47, Ågotnes 1986:104).

3.3 Kildetilfanget

Under følger en gjennomgang av alle de lokaliteter i TMUs distrikt som har frambragt risvikkeramikk gjennom årene, med en beskrivelse av keramikken samt en kort gjennomgang av funnkonteksten.⁴

Lokalitetsbeskrivelsen er i all hovedsak henta fra gjennomgang av ØK-kart, da jeg ikke har hatt muligheten til å oppsøke alle lokalitetene på egen hånd. Samme kilde, samt fornminneregisteret, er brukt for å få oversikt over *andre fornminner* fra de respektive lokalitetene og deres nærområde. Det er tatt med fornminner som både ligger i ”umiddelbar” nærhet (normalt mindre enn 500 meter), samt fornminner som ligger i ”rimelig” nærhet av funnplassen for keramikken, og hvor avstanden sjelden overstiger 5 km. Det har her selvsagt også blitt tatt hensyn til topografien. Keramikens *kontekst* er i all hovedsak henta fra TMUs

⁴ Jeg har blitt gjort oppmerksom på 3 nye mulige funn av risvikkeramikk etter at jeg var ferdig med mitt klassifiseringsarbeid ved TMU. Dette er funn fra Ilstad, Bodø k., Hemmestad, Kvæfjord k. og Langnesværet, Øksnes k. Alle disse er imidlertid svært små slik at de ikke med sikkerhet kan identifiseres som risvikkeramikk. Ingen randskår finnes fra disse lokalitetene, slik at dette får lite å si for klassifiseringsresultatet.

topografiske arkiv, men også fra publikasjoner der dette foreligger. I beskrivelsen av hver lokalitet er det også tatt med et avsnitt med den viktigste *litteraturen* om lokaliteten.

1. Hamnes, Nordreisa k., Troms

Ts. 2231. 4 skår, 42 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Området ligger på sørsida av Uløya, og er svakt sørøst-hellende mot Rotsundet i sør og øst, der Lyngsfjorden skjærer seg inn i landet i vest. Området ligger ”innaskjærs” og er dermed skjerna for storhavet av en rekke øyer og halvøyer i nord, vest og øst, fastlandet ligger rett sør. Hamnes har vært handelssted, og er i dag kjent for sine godt bevarte bygninger fra 17- og 1800-tallet. Det har til tider vært stor aktivitet i området, og funnene er kommet fram under bygging og dyrking. Det knytter seg stor usikkerhet til boplassfunnene med tanke på eksakt beliggenheten og høyde over havet.

Keramikken: Alle skårene, 3 randskår og 1 fra karvegg, kan muligens ha tilhørt samme kar. Det kan maksimum dreie seg om 2 kar, da 2 og 2 skår passer sammen. Asbesten i disse skårene er nokså finknust og korte. Magringa er ikke ulik magringa av spannforma keramikk, men skårene er tykke (9-13 mm.), og har fortykket rand. Det er ikke mulig å se antydning til vulst på noen av skårene, men dette kan skyldes at for lite av randa er intakt. Innsida av skårene er betraktelig mørkere på innsida enn utsida, men det var ikke mulig å gjenkjenne noe fastbrent organisk materiale eller sot på noen av sidene. Dette er skår som typologisk ligger i grenseland mellom spannforma keramikk og risvikkeramikk, og dermed ikke noen ”typiske” risvikkar. Beliggenheta er påfallende nordlig både for risvikkeramikk og spannforma keramikk å være. Det er vanskelig å bestemme formen på karet. Innvendig diameter på karet/karene er estimert til 200 mm. og 280 mm. (Dette siste estimat er svært usikkert da mye av skåret er forvittra, og dersom skårene tilhører samme kar, skal diameter være 200 mm.). Tross usikkerheta om dette tilhører kar av risviktype, vil dette funnet bli tatt med i analysen som om det var det.

Kontekst: Keramikken fra denne lokaliteten er fra det store komplekset på Uløya som har frembrakt en rekke funn fra stein-, bronse- og jernalder opp gjennom tidene. Skårene er funnet på samme funnsted som ts. 2228-30: ”2 spydspisser av skifer, og firesidet hein”. Det er dog, i følge TMUs tilvekstkatalog, usikkert om de tilhører samme tidsrom. Det er i dag kun mulig å gjenfinne en av disse spydspissene. Dette er en bladformet spydspiss i slipt skifer på 15 x 2,5 cm. I følge tilvekstkatalogen er den andre en slipt skiferspiss med tange og spisse mothaker, 8,8 x 2,5 cm.

Andre fornminner: Foruten er rekke andre lausfunn (i alt ca. 325 stk.) og tuftefunn fra steinalderen og tidlig metalltid, foreligger det også lausfunn og tuftefunn og graver fra jernalderen, middelalderen og nyere tid.

Litteratur: Gjessing 1942:334-335, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:38, Munch 1962:21-22, Nicolaisen 1915:173.

2. Tønsvika, Tromsø k., Troms

Ts. 5768a og b. 4 skår, 203 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Denne lokaliteten ligger i ei nordvendt slak skråning ved Storvasselve, som ligger rett øst for Tønsvikelva. Keramikken ble funnet i dyrka mark i en åker 4-5 m.o.h., og 160 m. fra flomålet. Området ligger innaskjærs, skjerma mot storhavet, ved det som i dag er innerleia.

Keramikken: Skårene har tilhørt 2 forskjellige kar, begge med korte, tykke asbestfibre. Skårene er 2 randskår og 2 veggskår, men sistnevnte må være nær randa, da det er mulig å identifisere fortykket rand på alle skårene. Skårene mangler vulst, men 2 av skårene, som er sammenlimte, har to parallelle horisontale bånd gående langs randa (d.v.s. det er på disse skårene at randa mangler), ca. 3 mm brede, og det er ca. 7 mm mellom disse. På karens utside er nedre del lysere enn øvre del, noe som ansees å ha sammenheng med forvitringa. Innsida er ikke ulik den nedre ytre del med tanke på farge, med det er også felter med sot som er en del

mørkere. Utsida på alle skår er tilglattet langs randa mens den er noe mer ru lenger ned på grunn av forvitring. Indre diameter er estimert til 280 mm., og karene har mest sannsynlig hatt bolleform. Dette er skår som stammer fra kar som må kunne karakteriseres som ”typisk” risvikkar.

Figur 2: Ts. 5768a, Tønsvika.

Kontekst: Skårene ble funnet ved nydyrking og under jordarbeid. På samme Ts.nr. finnes fiskesøkke, 1 hel enegget skiferkniv, 2 fragment av eneggede skiferkniver, slagstein, 2 bryner av skifer, knute av dolomittflint, pimpstein og 1 avslag av kvartsitt. Funnomstendigheten og

sammenhengen mellom keramikken og de resterende funnene er svært usikker, og denne vil derfor bli tillagt liten vekt. Fra Ts. 5768b foreligger det datering på avskrap av sot/fastbrent organisk materiale fra skåret.

Andre fornminner: I umiddelbar nærhet (på den andre sida av Tønsvikelva) er det registrert kun ett fornminne. Dette er ei hustuft med uviss datering. Lenger unna, men i "rimelig" nærhet, er det registrert 3 boplasser og 1 lausfunn fra steinalder, 2 gravrøyser fra jernalder, samt 4 hustufter og en steinkonstruksjon fra uviss tid.

Litteratur: Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:39, Munch 1962:23.

3. Senjahopen (syd), Berg k., Troms

Ts. 5115g og o. 8 skår, 71 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Boplassen denne keramikken kommer fra ligger på yttersida av Senja ved Mefjorden. Halvveis inne på fjordens sørsida ligger ei vik, et naturlig havnebasseng, Hopsvatnet, med en smal forbindelse til havet. Inne i dette havnebassenget, i ei bratt skråning på vestsida ligger boplassen godt skjerma for vær og vind. Boplassens utstrekning er avgrensa til 185 x 25 m. og ligger ca. 18 m.o.h. Området er i dag boligområde.

Keramikken: Det er vanskelig å avgjøre hvor mange kar disse skårene stammer fra, men det er minimum 3, maksimum 8 (ingen av skårene passer sammen). Ett av skårene kommer fra randa, resten er veggskår, og asbesten er blanda inn som korte tykke fibre. Vulst eller ornering forekommer ikke på noen av disse skårene og randa er noe fortykket. Alle skår har lysere utsida enn innsida, og det er litt spor etter sot/fastbrent organisk materiale på innsida. Kun ett av skårene har markert overgang mellom glatt og ru overflate på utsida, og kun ett annet har spor etter tilglatta innsida, men alle skårene er små og er en del forvitra så det er usikkert hvordan de en gang har sett ut. Form og diameter lar seg vanskelig bestemme, men det randskåret som foreligger skår ganske kraftig utover, så bolleform kan ikke utelukkes.

Kontekst: Keramikken er kommet fram under ei prøvegraving av Povl Simonsen i 1954 av et 4m² stort felt. Det foreligger også andre skår av keramikk fra lokaliteten (Ts. 5115t og x), men disse kan vanskelig la seg diagnostisere som risvikkeramikk. Trolig hører disse inn under kategorien tekstil-/imitert tekstilkeramikk. Fra samme lokalitet finnes en rekke redskaper av skifer, som eneggede kniver (også miniatyrkniver), dobbelteggede kniver, slipte skiferpiler med tange og rette mothaker, rektangulær huløks, hengesmykke (finsk import?), bryner, kvartsittskraper, flintkjerne, råasbest, pimpstein, fiskesøkker og flintspåner. Utover dette foreligger det også avslag av skifer, flint og kvartsitt, samt et lite stykke slagg.

Andre fornminner: I området rundt dette funnstedet er det registrert fra steinalderen: 1 boplass, 15 hustufter og 2 lausfunn; fra jernalder: 5 gravrøyser og 4 hustufter; fra middelalder: 3 hustufter og 1 nausttuft, samt 4 hustufter og 1 gårdsgrunn fra nyere/uviss tid.

Litteratur: Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:39, Munch 1962:23, Simonsen 1956:47-53, Simonsen 1975:275.

4. Solbakken av Tunstad, Øksnes k., Nordland

Tilv. 1987/3. 2 skår, 45 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Det har ikke vært mulig å bestemme eksakt funnstedet for denne keramikken, verken ut fra ØK-kart eller TMUs topografiske arkiv.

Keramikken: De 2 skårene tilhører ikke samme kar, men er begge magra med korte, tykke asbestfibre. Skårene har verken vulst eller ornering, men begge har ei noe fortykket rand. Fargen er tilnærma lik på inn- og utsida, men det ene skåret er noe mørkere enn det andre. Det mørkeste skåret har en god del sot på utsida og spor etter noe som kan ligne rust/jernutfelling, mens det andre skåret har lite eller ikke noe sot. Skårene er begge noe ru på utsida, mens bare ett har glatt innsida. Dette kan komme av at det siste er en del forvittra (både på inn- og utsida). Det ene skåret skrår noe utover, og kan dermed muligens hatt bolleform, mens det andre skrår

noe innover. Ett av skårene har 4 (5) hull som er på 1-2 mm. i diameter. Innvendig diameter på karene er estimert til 120 og 150 mm.

Kontekst: Dette er et funn som foreligger som lausfunn, uten nærmere opplysninger om funnforhold, og innsendt sammen med et blanda eldre og yngre materiale. Fra ett av skårene foreligger det datering på avskrap fra skåret.

Andre fornminner: Ingen andre registreringer er plottet inn på ØK-kartene i nærheten av Tunstad, men i følge fornminneregisteret er det registeret 1 lausfunn fra yngre steinalder, samt 3 lausfunn, 1 gårdshaug og 1 gravrøys fra uviss tid på gården Tunstad.

Litteratur: Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:40.

5. Øvreværet, Vågan k., Nordland

Tilv. 1981/43 F10, F12, F22, F24, F26, F28, F30, F32, F34, F37, F51, F55, F56, F58, F60 og F61. 40 skår, 243 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Dette er en heller som ligger ved et bekkefar ”i skyggen” av Svolvegeita i nordøst. Lokaliteten består av flere store kampesteiner som ligger hulter til bulter, og er i så måte ikke en heller i tradisjonell forstand, men ei storsteinet ur. Området ligger 10-15 m.o.h., heller mot sørøst, og er godt skjerma for vær og vind fra alle kanter på grunn av større og mindre øyer og skjær. Gardsosen som ligger rett øst for lokaliteten, har også i steinalderen og tidlig metalltid fungert som et naturlig havnebasseng.

Keramikken: Til sammen 37 veggskår og 3 randskår definert som risvikkeramikk foreligger fra denne ”hellerlokaliteten”, sammen med en god del annen keramikk, trolig fra tidlig jernalder (Utne 1989:107). Alle skår som defineres som risvikkeramikk, er magra med korte, tykke asbestfibre. Randskårene er små og forvitra, så det er vanskelig å avgjøre hvorvidt disse har hatt fortykket rand eller ikke. Det er heller ikke mulig å se antydning til vulst eller ornering på noe av dette materialet. Skårene har ei mørkere innside enn utside, og de fleste skår har et

kraftig belegg på innsida av fastbrent organisk materiale eller sot. Materialet gir inntrykk av å være svært grovt og porøst. Dette kan skyldes at det er dårlig brent, og noen skår kan muligens også være magra med strå i tillegg til asbesten. Det er ikke estimert noen randdiameter på noen av disse skårene, men karene ser ut til å ha vært bolleforma etter det største skåret å bedømme.

Kontekst: Dette materialet stammer fra en "heller" som ble utgravd i 1981 av Astrid Utne. Materialet er ikke publisert, og rapport fra utgravinga foreligger ikke. Foruten risvikkeramikken ble det også funnet en god del keramikk som til dels var svært lik risvikkeramikken i vegtykkelse, men denne mangla asbestmagringa. Denne er trolig yngre enn risvikkeramikken, og form og ornering kan minne om spannforma leirkar. Det ble ved siden av keramikken funnet 2 stykker av slipte steinredskaper, en slagstein, slag, kleberstein, pimpstein, flint, bronseblikk, mye dyre- og fuglebein, skjell og sneglehus. Ei datering ble gjort i etterkant av utgravinga, og fra Tilv. 1981/43 f56 foreligger det datering på avskrap fra skåret.

Andre fornminner: Ingen fornminner er registrert i umiddelbar nærhet av "helleren", men ser vi på området 3-6 km. unna, finner vi 1 boplass fra steinalderen, 1 gravhaug fra jernalderen, samt 1 steinlegning med uviss datering. Fra Svolvær, som ligger rett sørvest for helleren foreligger det registreringer av 1 hustuft og 2 lausfunn fra steinalderen, 1 lausfunn fra jernalderen, samt 5 lausfunn fra middelalderen.

Litteratur: Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:40, Utne 1989.

6. Kolvika, Offersøy, Vestvågøy k., Nordland

Ts. 7092e. 1 skår, 2 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Kolvika er ei flygesandstrand på utsida av Lofoten hvor det ved flere anledninger har vært gjort overflatefunn, og da særlig asbestkeramikk. Lokaliteten ligger i ei østvendt vik, mellom Kolvikhaugen og Sigrahaugen, nordøst for Nappstraumen, ikke langt fra

Storbåthallaren (lok. 7). Området ligger utsatt til for vær fra nordvest, men havet brytes her av en del mindre holmer og skjær.

Keramikken: Dette er en lokalitet med mye asbestkeramikk (Ts. 7092a-f tilsvarer 257 gram asbestkeramikk), men bare ett skår lot seg identifisere som veggskår av mulig risvikkeramikk. Asbesten er nokså finknust, og opptrer både som fibre og noe større ”klumper”. Skåret er så lite og forvittra at det er vanskelig å avgjøre hva som er utside og hva som er innside, og fargen på begge sider er tilnærma lik. Det skal ikke utelukkes at dette kan være en type spannforna keramikk, men mest trolig er dette risvikkeramikk.

Kontekst: Skåret er innsendt som lausfunn til TMU sammen med annen asbestmagra keramikk (for det meste tekstil- og/eller imitert tekstilkeramikk?), flintavslag og brente bein av pattedyr. Fra samme område er det også plukket opp skiferredskaper, en del avslag av flint og kvarts, biter av forrustet jern, sammen med funn av en keramikkovn (!) oppmurt av stein (identifisert av K. Ringstad, og inspirert av P. Simonsens keramikkovn fra Sørøya (se Simonsen 1979:417)). Lokaliteten er et flygesandfelt som til tider har vært utsatt for sterk sandflukt, så skårenes kontekst i forhold til annet materiale er dermed svært usikkert. Astrid Utne foretok ei utgraving her på slutten av 1970-tallet, men det foreligger ingen rapport fra dette arbeidet. Det er imidlertid klart at skåret som tas med i denne gjennomgangen er funnet og innsendt av Kåre Ringstad i 1976. Et boplasslag ved denne lokaliteten inneholdt en del asbestkeramikk, og herfra foreligger det ei datering til rundt Kr.f. (Johansen 1982a:98).

Andre fornminner: Registreringer som er gjort i umiddelbar nærhet av dette funnstedet er 1 boplass fra steinalderen og 1 naustuft uten nærmere datering. Ser vi litt utover dette, foreligger det registreringer på 22 hustufter fra steinalderen, samt 20 gravrøyser og 3 gravhauger fra jernalderen.

Litteratur: Johansen 1982a:98 og 113, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:40, Simonsen 1975:281, 1982:705.

7. Storbåthallaren, Flakstad k., Nordland

Ts. 5717bn. 1 skår, 3 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Lokaliteten ligger på Flakstad, omtrent 5 km sør for fergeteiet på Napp og vis á vis Vitting og Skottind på andre siden av Nappstraumen. Hellen er et ca. 70 m. langt nord/sørgående overheng som er dannet gjennom havets repeterende aktivitet. Den er opp til 22 m. dyp fra dråpefallet og inn, og har en takhøyde fra 0,8-9 m.. Området ved helleren er topografisk praktisk talt isolert fra resten av øya, og ligger i ly for de fleste vindretninger. Overflata før utgraving var 8,7 m.o.h. (Utne 1973:3-5).

Keramikken: Dette er et lite veggskår som er mye asbestmagra. Skåret er glatta på begge sider, men det er vanskelig å avgjøre hva som er inn- og utside. Fargen er også stort sett den samme på begge sider. Form og størrelse er det ikke mulig å si noe om. Dette er trolig risvikkeramikk, men spennforma leirkar utelukkes ikke.

Kontekst: Hellen ble totalgravd i perioden 1969-71 under ledelse av Astrid Utne, og resultatene ble presentert i hennes magistergradsavhandling i 1973. Keramikken blir i denne avhandlinga viet svært lite oppmerksomhet, da ”*Keramikk mangler nesten helt i Storbåthallaren*” (ibid.: 41). De to små skårene som foreligger (ts. 5717bn og ts. 5718bz) dateres her til folkevandringstid ut fra godsets konsistens, da ”*de mangler dekor og andre typologiske trekk*” (ibid.:42). Ts. 5718bz er imidlertid ikke magra med asbest. Fra boplassen er det ellers et rikt osteologisk materiale, mye bein- og hornredskaper, skiferredskaper, kvartsitt, flint, jern og lær. Blant steinartefaktene finnes eneggede skiferkniver og økser/meisler, også i miniatyrstørrelse, skiferspisser og ei båtøks. Utne (ibid.:83) finner at materialet virker tilsynelatende homogent, og at det ikke fantes noen markerte skiller mellom laga, men utelukker ikke at dette også kan skyldes unøyaktighet under gravinga. Fra denne helleren foreligger også de tidligste funn av husdyrbein i det nordnorske materialet, og her dreier det seg om både stor- og småfebein som er datert til perioden 1000 f.Kr. – Kr.f. (Johansen 1982a:110).

Andre fornminner: Det foreligger ikke registreringer av andre fornminner i nærheten av helleren, noe som kan komme av at helleren ligger i svært ulendt terreng.

Litteratur: Bakka 1976:36-37, Johansen 1982a, Johansen og Vorren 1986, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:41, Simonsen 1975:149, 156 og 281; 1979:429 og 493; 1982:586 og 612, Utne 1973 og 1989.

8. Vestre Nesland, Flakstad k., Nordland

Ts. 5397a. 2 skår, 64 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: "(...) uten at nærmere funnsted nu kan bestemmes.", står det å lese i TMUs tilvekstkatalog. Ser man derimot i Fornminneregisteret, finner man at boplassen ligger rett vest/sørvest for det vestligste våningshuset på Vestre Nesland, umiddelbart sør/sørøst for Piphaugen. Området er slakt skrånende mot havet, sør for Neslandsheia. Lokaliteten ligger på innersida av Lofoten (ved Vestfjorden), og er eksponert for vær fra sør. Området er allikevel godt skjerma, da det i Fornminneregisteret heter at det ligger i "*dyrket innmark (potetland), og er avgrenset av bergknauser i S, V, Ø og N*".

Keramikken: De 2 skårene som foreligger fra denne lokaliteten, er sammenlimte randskår som er noe forvitra på innsida. Godset er magra med korte og tykke asbestfibre. Skårene har en markert vulst 32-40 mm. fra randa som er fortykket. Innsida er betraktelig mørkere enn utsida, og et sotlag var mulig å identifisere på den delen av innsida som ikke er forvitra. Skårene er tilglatta både på inn- og utsida, og både over og under vulsten. Karet ser ut til å ha hatt en nokså rett vegg, og har neppe hatt bolleform. Indre diameter er estimert til 200 mm.

Kontekst: Dette funnet er innsendt som gave til TMU, og nærmere omstendigheter kan nå ikke bestemmes. Skårene er følgelig å betrakte som lausfunn, sammen med en del steinartefakter som samtidig ble sendt inn. Det dreier seg her om 5 hele eller deler av eneggede skiferkniver (4 miniatyrer, 2 av disse med rille for oppheng på skaftet), 2 rektangulære huløkser og 3 rektangulære tverrøkser. Det foreligger datering på avskrap fra ett av skårene.

Figur 3: Ts. 5397a, Vestre Nesland.

Andre fornminner: Fornminner som er registrert i nærheten av funnstedet er 2 gravrøyser fra jernalderen og 2 gårdshauger/boplasser fra middelalderen.

Litteratur: Gjessing 1942:321, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:41, Munch 1962:13-16, Simonsen 1975:281.

9. Austervåga, Værøy k., Nordland

Ts. 3659e. 2 skår, 12 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Området er svakt hellende mot sørvest, og ligger innerst i Austervågen, som er lokalisert sentralt på Værøyas østside. Austervågen danner et naturlig havnebasseng og ligger plassert slik på øya at været og havet ikke får skikkelig ”tak” her. Det er da også i

nærheten av denne lokaliteten at hovedtyngden av bebyggelsen ligger i dag. Lokaliteten er delvis ødelagt av veianlegg, husbygging og oppdyrking.

Keramikken: Ett randskår og et lite veggskår foreligger fra denne lokaliteten. Asbesten er svært grov på disse skårene, og magra med korte, tykke fibre. Det er ingen tegn til ornering eller vulst, men randa er utbøyd og fortykket. Innsida er glatt, har et svakt sotbelegg og er noe mørkere enn utsida. Utsida er noe forvittra og dermed ganske ru. Formen på karet er vanskelig å anslå, da randa er så forvittra at vinkelen på vegg i forhold til rand ikke med sikkerhet kan fastslås. Diameter er ikke estimert.

Kontekst: Fra samme boplass, som ligger 4-8 m.o.h, og som ble tatt av et veianlegg før den ble oppdaga, kom det inn til TMU noen få skifer-gjenstander, sammen med avslag av flint, kvartsitt, grønnstein, samt en slagstein. Av skifer-gjenstandene er den ene delen av ei skiferpil med mothaker og smal tilspisset tange, samt ett fragment av en enegget skiferkniv. Sammenhengen mellom keramikken og disse funnene er usikker.

Andre fornminner: I umiddelbar nærhet av lokaliteten er det registrert fra steinalderen: 1 boplass og 8 hustufter; fra jernalderen: 2 hustufter, 1 nausttuft, 1 gravhaug og 4 gravrøyser; fra middelalderen: 1 gårdshaug; samt 6 strandvollsgrover, 1 gjerde, 1 innhegning og 1 rydningsrøys fra uviss/nyere tid.

Litteratur: Gjessing 1942:321, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:42, Munch 1962:6-7.

10. Nordlandet, Værøy k., Nordland

Ts. 10176ab, ak, am, æ, aø, å, ca, ce, cf, cg, ch, dd, dy og eæ. 84 skår, 317 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Under Nordlandsnupen (450 m.o.h.), nordøst på Værøya, ligger lokaliteten "Nordlandet" langs en nord/nordøst - sør/sørvest - gående strandterrasse. Området er svakt hellende mot sørøst, og ligger innafor Prestholmen som er med på å danne et naturlig

havnebasseng som skjermer for været fra alle kanter bortsett fra sør. Lokaliteten som ligger ca. 10 m.o.h har bestått av minst 4 hustufter, hvorav 2 er fjernet.

Keramikken: Til sammen 6 randskår og 78 veggskår foreligger fra denne boplassen. Asbesten er tilsatt i form av korte tykke fibre. Randa er fortykket, og det er ikke tegn til vulst eller ornering. Fargen på skårene er svært homogen, en tanke mørkere på innsida enn på utsida, og kan ha tilhørt noen ganske få kar, muligens bare 2. De fleste skår har et kraftig belegg både på inn- og utsida av fastbrent organisk materiale eller sot. De er tilglatta både på inn- og utsida, men en del skår er noe forvitra, og da særlig på utsida. Etter vinkelen på veggen i forhold til randa å bedømme, ser karene ut til å ha hatt bolleform. Innvendig diameter er estimert til 220 mm.

Kontekst: Boplassen disse skårene kommer fra ble gravd ut under ledelse av Knut Helskog (TMU) i 1980 og 1985. Sammen med keramikken foreligger et innholdsrikt steinmateriale av kvarts, kvartsitt, chert, flint, bergkrystall, granitt, grønnstein, kleber, pimpstein og særlig skifer, samt rav, jern og et rikholdig horn-, tann- og beinmateriale. Blant skiferredskapene finnes det 7 hele eller deler av skiferspisser, deriblant 1 slipt skiferspiss med tange og spisse mothaker, 12 hele eller deler av eneggede skiferkniver, deriblant 4 stykker i miniatyrstørrelse, 2 rektangulære huløkser og 1 tynnakkert rettøks. Videre finnes der 1 flintspiss, 5 skrapere av flint, 1 av chert og 1 av bergkrystall og til slutt 1 spiss av kvartsitt. Fra boplassen foreligger det 3 trekulldateringer, samt ei direkte datering på avskrap fra skåret Ts. 10176dd. Utover dette foreligger det også funn av tekstil-/imitert tekstilkeramikk. Risvikkeramikken kan med rimelig sikkerhet knyttes til deler av dette materialet.

Andre fornminner: I nærheten av denne lokaliteten er det registrert fra steinalder: 1 hustuft; fra jernalder: 1 lausfunn, 8 gravhauger og 9 gravrøyser; samt 1 gårdshaug fra middelalder/nyere tid.

Litteratur: Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:42.

11. Uteid, Hamarøy k., Nordland

Ts. 9732aa. 2 skår, 9 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Lokaliteten ligger nord for Dragsbukta og sørvest for Presteid i et svakt sør/sørvest hellende terreng, på flata mellom sjøen og fjellfoten til Vetten (265 m.). Området ligger innaskjærs innafor Hamarøya, og er godt skjerma for vær og vind fra alle kanter. Området er i dag boligområde og dyrka mark.

Keramikken: Fra Uteid foreligger 2 veggskår, magra med korte, tykke asbestfibre. Skårene ser ut til å ha vært glatta både på inn- og utsida, men dette er noe vanskelig å avgjøre da de er en del forvittra. Fargen er lik på inn- og utsida, men form og diameter kan det vanskelig sies noe om.

Kontekst: Disse skårene kom for en dag under utgraving av ei grav fra jernalderen, det såkalte ”firkantede anlegg”, ei rektangulær grav på 5 x 8 m. I følge utgravingsrapporten framgår det at lokaliteten bærer preg av at alt er omrota på grunn av pløying (Bech og Nilsson 1966:6). Keramikken antas derfor å være eldre enn graven, og må betraktes som lausfunn uten sikker kontekst. Det foreligger også tekstil-/imitert tekstilkeramikk fra denne lokaliteten.

Andre fornminner: På samme gnr. er det i fornminneregisteret registrert fra jernalderen: 5 gravrøyser, 9 gravhauger og 1 steinsetting; samt 2 nausttuffer, 1 steinsetting, 1 båtdrag og 2 rydningsrøyser fra uviss/nyere tid.

Litteratur: Beck og Nilsson 1966, Helskog 1966, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:42.

12. Laskestad, Steigen k., Nordland

Ts. 3135. 1 skår, 5 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Laskestad ligger på sørvest sida av Engeløya, ved foten av Prestkonetinden. Lokaliteten ligger på det nokså flate partiet mellom fjellfoten og strandkanten

ut mot Flaggsundet. Området er godt skjerma for vær og vind fra alle kanter, blant annet av en mengde mindre øyer og skjær i vest. Røssøya danner en naturlig molo for havnebassenget innafor. Eksakt funnsted for keramikken er det i dag ikke mulig å fastslå.

Keramikken: Dette er et veggskår, magra med korte, tykke asbestfibre. Skåret er forvittra på begge sider, slik at det er vanskelig å si hva som har vært inn- og utside. Skåret er noe mørkere på det som antas å være innsida, men det er ikke synlige spor etter sot eller aske.

Kontekst: Skåret er innkommet til TMU som lausfunn fra flatmark, uten flere opplysninger.

Andre fornminner: Registreringer som er gjort rundt Laskestad, og som må kunne regnes som nære til funnstedet er 1 gravrøys, 31 gravhauger og 1 bauta fra jernalderen; 3 gårdshauger fra middelalder/nyere tid; samt 1 skålgropstein, 3 hustufter og 2 nausttufter med uviss datering.

Litteratur: Engelstad og Gjessing 1931:50, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:43, Moltu 1988:162, Munch 1962:10.

13. Fjære, Bodø k., Nordland

Ts. 8363d, e, k, m. og o. 13 skår, 27 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Lokaliteten ligger sørvest for Nedre Fjærevatn på det som da var et nordøst-ventdt nes mot et sund. Området har ligget godt skjerma for de fleste vindretninger, og er i dag oppdyrka mark. Området er slakt hellende mot nordøst, og lokaliteten ligger ca. 19 m.o.h.

Keramikken: Fra denne lokaliteten foreligger det en del forskjellig keramikk, noe gulaktig, svært porøst, noe mørkt, tykt og ikke asbestmagra, mens noe igjen er magra med mye finknust asbest (mest sannsynlig spannfirma). De 13 skårene (av i alt minst 40 skår) som her defineres som risvikkeramikk, må i beste fall karakteriseres som atypiske. Disse veggskårene er lysere og mer porøs enn det som tegner seg som den ”typiske” risvikkeramikken, og asbesten er

blanda inn som noe lengre og tynnere fibre enn det som synes vanlig. Fordi skårene er porøse, er de fleste svært forvittra og har derfor ei ru overflate. Ornering, vulst og fortykket rand var ikke mulig å identifisere på noen av skårene.

Kontekst: Skårene er funnet under befarings av M.A. Hauglid i 1980 og betraktes som lausfunn.

Andre fornminner: I umiddelbar nærhet av funnstedet er det registrert 1 boplass fra yngre steinalder (på terrassen over), og 1 funnsted fra jernalder/middelalder (på terrassen under). Ser vi litt utenfor det umiddelbart nære, finner vi registrering av 12 gravhauger fra jernalderen, samt 2 gammetufter og 2 hustufter fra uviss tid.

Litteratur: Hauglid 1980, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:43, Simonsen 1975:280, 1982:706.

14. Seivåg, Bodø k., Nordland

Ts. 10827b, c, d, e, f, g, h, i, k og l. 17 skår/fragmenter, 24 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Denne keramikken er funnet i veigrøfta mellom Trongsmåget og kirkegården i Seivåg, og ligger øst/sørøst for selve Seivågen og Skagen. Lokaliteten ligger i et småkuppert område som ligger godt skjerma av knauser på alle kanter. Saltenfjorden ligger i nordvest der Bodø ligger på andre sida. Plassen ligger innaskjærs og er godt skjerma for vær og vind fra de fleste himmelretninger. Høyda over havet er 15-20 m.

Keramikken: 2 randskår, 4 veggskår sammen med 11 fragmenter er her definert som risvikkeramik. Alle skår tilhører trolig samme kar, og asbesten er svært grov med tykke og til dels lange fibre, men også finere knust asbest innimellom. Magringa kan ikke sies å være typisk "risvikmagring". Utsida av randskårene er nokså forvittra, så det er vanskelig å si sikkert om randa har vært fortykket og om karet har hatt vulst. Utsida er også meget ru og svært lyst, noe som kan skyldes forvitring og/eller fargen på asbesten. Innsida er glatt og mørkt, med et

fastbrent lag av sot/organisk materiale. Skårene er for små til å kunne si noe sikkert om form og diameter, men det kan se ut til at veggen har hatt utsving.

Kontekst: Skårene er funnet under befarings av M.A. Hauglid i 1984, og betraktes som lausfunn. Sammen med flintavslag foreligger det også tekstil-/imitert tekstilkeramikk fra denne lokaliteten.

Andre fornminner: Rett i nærheten av funnstedet er det registrert 1 gravrøys fra jernalderen, mens det litt lenger unna (ca. 5 km.) er registrert 3 gravhauger, 1 gravrøys, 2 nausttuffer og 4 lausfunn, også fra jernalderen. Fra dette området foreligger det også et skår av kleberkar.

Litteratur: Gjessing 1942:308, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:43, Munch 1962:10.

15. Skjevika, Teksmona, Meløy k., Nordland

Ts. 9915b og 9916a, b, e, f, g, h, i, k og l. 41 skår, 683 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Funnområdet er lokalisert til ei slak nordøst-vendt skråning mellom fjellfoten og fjæresonen nordøst på øya Teksmona. Stedet som nå er dyrka innmark ligger ca. 50 m. fra havet, og 7-10 m.o.h. Området ligger innaskjært og er i så måte ikke veldig eksponert for vær og vind. Jordsmonnet er sandjord med en del innblanda trekull. I Jørgensen og Olsens publikasjon fra 1988, omtales denne lokaliteten som Teksmona.

Keramikken: Fra denne lokaliteten foreligger det i alt 19 randskår og 22 veggskår. Med tanke på asbestmagring, form og størrelse virker keramikken svært homogen. Asbestmagringa betraktes som den typiske "risvikmagringa", med korte, tykke fibre. Alle randskår viser utbøyd og fortykket rand, og vulst forekommer på de randskår som ikke er ornert. Ts. 9916a, b og k er alle randskår som stammer fra et kar som har hatt glatt bånd øverst langs randa, og ei svært ru overflate lenger ned, avskilt av en markert vulst ca. 35 mm. fra randa. Ts. 9916e og g er randskår svært lik de foran nevnte, men noe lysere og med mindre markert vulst. Ts. 9916f, h, i og l er alle randskår (fra max 2 kar) som er dekorert med 2 linjer som går parallelt under

randa med diagonale linjer fra disse og videre nedover. De diagonale linjene går imidlertid i hver sin retning, noe som kan bety at skårene har tilhørt 2 forskjellige kar. Disse skår kommer fra kar som har tilglatta rand og ikke tegn til vulst. Innsida på alle skårene er tilglatta, og de fleste skår har spor etter sot/fastbrent organisk materiale på innsida. Fargemessig er innsida mørkere enn utsida. Noen av skårene har spor etter rustflekker/rustfarge langs randa. Diameter på randskårenes innsida er estimert til henholdsvis 160 mm., 200 mm. og 230 mm. Formen varierer noe, men det kan se ut som om at "mulig bolleform" er representativt for de fleste skår.

Figur 4: Ts. 9916b, Skjevika.

Kontekst: Både ts. 9915 (fra 1960) og ts. 9916 (fra 1961) er framkommet under pløying av åker, og må sammen med funn av råsbest, betraktes som lausfunn. I følge fornminneregisteret skal det fra samme åker være funnet skafthulløks av porfyr, steinklubber med skafthull og skaftfure og slipehelle (Munch 1962:8). Noen sammenheng mellom funnene kan ikke påvises. Fra Ts. 9916a foreligger det datering på avskrap fra skåret.

Andre fornminner: Ingen registreringer er gjort i umiddelbar nærhet av de over nevnte, men ser man litt ut over dette, finner vi 3 gravrøyser, 2 gravhauger og 6 nausttuffer, alle fra jernalderen.

Litteratur: Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:44, Munch 1962:1-6.

16. Solheim, Meløy k., Nordland

Ts. 3576 og 4066. 5 skår, 102 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Lokaliteten befinner seg i et slakt sør/sørøst-hellende terreng (i dag drenert myr/innmark), på sør/sørøst sida av Mesøya med Ørnes i nordøst og Glomneset i sør. Området som ligger ved et sund er skjerma for havet, da det ligger innaskjærs. Lokaliteten befinner seg ikke langt unna lokalitet nr. 15, Skjevika. Høyde over havet er ca. 15 m.

Keramikken: De 3 sammenlimte randskårene og 2 veggskårene som kommer fra denne lokaliteten har tilhørt 2 eller 3 kar. Alle skårene har mye og grov asbest som opptrer som korte tykke fibre. Randskårene har fortykket rand og vulst 26-31 mm. fra randa. Utsida på alle skårene er lysere enn innsida. Alle skårene har ei glatt innsida, bortsett fra ett, der innsida er noe forvittra. Utsida på randskårene er ru og noe forvittra, mens veggskårene har ei glatt utsida. Indre diameter på randskårene er estimert til 150 mm. Randskårene har lite utsving, så det kan virke som om karet ikke har hatt bolleform.

Kontekst: Alle skårene er funnet i samme myr, ca 80 cm dypt. Funnstedet ligger 15 m.o.h. i følge TMUs tilvekkstatalog. Andre opplysninger om funnomstendighetene er ikke mulig å finne.

Andre fornminner: Ikke langt unna funnstedet foreligger det registreringer av 1 lausfunn fra steinalder, mens det fra jernalderen er registrert 10 gravrøyser. Ser vi litt utenfor det umiddelbart nære, finner vi 1 lausfunn fra steinalder, samt 2 gravhauger fra jernalderen.

Litteratur: Gjessing 1942:302, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:44, Munch 1962:10-12.

17. Risvik, Meløy k., Nordland

Ts. 3500k. 1 skår.

Lokalitetsbeskrivelse: Denne lokaliteten ligger på sørsida av Meløya i et sørvendt småkupert terreng. Også denne lokaliteten ligger innaskjært og vender mot Meløyfjorden og Oksholmen i sør.

Keramikken: Paradoksalt nok, mangler skåret som har gitt navn til den typen keramikk som behandles i denne oppgaven, ved TMUs magasin. Tilvekkstkatalogens informasjon er dermed den eneste tilgjengelige: *Leirkarskår av grovt, sterkt asbestblandet gods, mulig også med litt tilsetning av kråkesølv. Om formen kan ikke noe uttales. Langs skårets ene kant går et, nå opptil 1,6 cm. bredt, avglattet bånd. Nedenfor dette er overflaten ganske ru og ujevn. Innersiden er helt avglattet. Største mål 5,7 cm. Karet ser ut til å ha hatt en noe ujevn tykkelse, men har jevnt over åpenbart tiltatt i tykkelse mot den siden som har det avglattete båndet. Tykkelse fra 0,3-0,8 cm.*

Kontekst: Det opplyses at skåret er funnet sammen med 6 hele eller deler av skiferkniver, deriblant 1 miniatyr og 1 med utskjært elghode på skaftet (se Munch 1962:29, fig.12), 1 spissnakkert trinnøks av skifer, 2 breibladete skiferspisser med mothaker og lang tange, samt 1

fiskesøkke og noe flintavslag. Høyda over havet er nivellert til 12 m. Det foreligger også tekstil-/imitert tekstilkeramikk fra denne lokaliteten.

Andre fornminner: I umiddelbar nærhet av keramikfunnet, er det i fornminneregisteret registrert 2 boplasser og 2 lausfunn fra steinalderen, mens det noe lenger unna er registrert 1 boplass fra steinalder og 2 gravrøyser fra jernalderen.

Litteratur: Gjessing 1934, 1942:302, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:44, Munch 1962:12-13, Simonsen 1975:275, 283, 295; 1979:474.

18. Abrahamsplassen, Rødøy k., Nordland

Ts. 3143. 1 skår, 26 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Denne lokaliteten ligger sørvest på Rødøya, på et slakt hellende, bortimot flatt terreng mellom foten av Raudtinden (238 m.) i øst/nordøst og Selvågen i vest. Området ligger innaskjærs og er ekstra godt skjerma av en mengde mindre øyer og skjær i vest, og med Selvågen som et naturlig havnebasseng.

Keramikken: Fra denne lokaliteten foreligger det ett enkelt veggskår som er magra med korte, tykke asbestfibre, typisk "risvikmagring". Innsida er noe mørkere enn utsida uten at skåret har noe sotbelegg. Skåret er svært porøst og flere fragmenter mangler. Etter buen på skåret å dømme, har karet muligens hatt bolleform.

Kontekst: Skåret kom fram under veiarbeid like ved et steinsatt ildsted (kokegrop?). Ytterligere opplysninger om funnomstendighetene foreligger ikke og må følgelig betraktes som lausfunn.

Andre fornminner: I samme område er det i fornminneregisteret registrert fra jernalder: 3 gravhauger, 7 gravrøyser og 1 lausfunn; fra middelalder: 1 lausfunn; samt 1 bautastein, 1 nausttuft, 1 innhegning og 3 lausfunn fra nyere/uviss tid.

Litteratur: Gjessing 1942:292, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:44, Munch 1962:13.

19. Røsnesvalen, Træna k., Nordland

Ts. 4190a. 22 skår, 94 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Denne lokaliteten ligger på et eide mellom Ildvikjæ i øst og Hanvikjæ i vest, på øya Sanda. På toppen av dette eidet ligger boplassen med 10-12 tufter, noe ”inneklemt” mellom den 45 m. høye Røsnesvarden i sør og Littlehåg-Kleiva (35 m.) i nord. I øst og vest ligger henholdsvis Bratthågen (34 m.) og Hanvikhågen (20 m.). Området ligger med andre ord meget godt skjerma for vær og vind og har gode havneforhold både fra øst (Ildvikjæ) og vest (Hanvikjæ).

Keramikken: Skårene fra denne lokaliteten er i all hovedsak små, forvitra skår. Mest sannsynlig kommer disse fra ett og samme kar. Skårene er kløyvd på langs, og flere av disse passer ”lagvis” og parvis sammen. Asbesten som er blanda inn som korte, tykke fibre, er svært grov, og det er mye av den. Skårene har ei noe lysere utsida enn innsida. Både inn- og utsida har vært tilglatta. Diameter lar seg ikke estimere, og det er vanskelig å si noe om form.

Kontekst: Den rektangulære tufta, som ble utgravd i 1939 av Gutorm Gjessing, har hatt inngang på en av kortveggene, nær et hjørne. Innvendige mål var ca. 9,4x3,5 meter. Huset har hatt ett sentralt plassert ildsted. Keramikkskårene er funnet spredt over hele tufta sammen med en liten flintskraper, jernslag, pimpstein med bruksspor, samt avslag av flint, kvarts og råasbest. Husets høyde over havet ble nivellert til 13,59 meter over havet. Materialet antas å være i god kontekst med keramikken.

Andre fornminner: Se under Kirkhellaren (se side 50).

Litteratur: Gjessing 1943:76-81, 136, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:45, Munch 1962:18, Simonsen 1979:428.

20. Hellarvikjæ, Træna k., Nordland

Ts. 4179b (tuft I) og 4188r (tuft XVI). 66 skår/fragmenter, 167 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: På Sanda, rett nordøst for Røsnesvalen, ligger Hellarvikjæ med et tuftefelt på 25-30 tufter. De aktuelle tuftene ligger ca. 150 m. fra hverandre og henholdsvis ca. 9 (tuft I) og 25 (tuft XVI) m.o.h. Lokaliteten ligger på østsida av Sanda, inn mot sundet som går mellom Sanda og Husøya. Området heller slakt mot øst og er noe skjerma av knauser i N og S, mens Kjølén (178 m.) ligger rett i vest.

Keramikken: Fra denne lokaliteten foreligger det kun veggskår. Ts. 4179b (tuft I) består av 2 forskjellige typer skår. Den første typen er noe atypisk risvikkeramikk, fordi skårene er magra med en noe "fibrig" asbest, men den er grov og det er mye av den. Fem av disse skårene ser ut til å komme fra samme kar. Skårene har en noe rødlig farge og er sotet både på inn- og utsida. Utsida er grovere enn innsida, med begge sider virker tilglatta. Godset er gjennomgående svært tynt, 3-4 mm. Form og diameter er ikke estimert.

Den andre typen skår som er å finne under ts. 4179b er mer typisk risvikkeramikk. Her foreligger det 35 skår som muligens kan ha tilhørt samme kar, og flere skår passer sammen. Skårene er mye magra med svært grov asbest. Også disse skårene har rødlig farge. Innsida på disse skårene er tilglatta, mens utsida er svært ru og grov. Form og diameter er ikke estimert.

Ts. 4188r (tuft XVI) består av 26 skår/fragmenter som alle, foruten 2-3 skår, er magra med korte, tykke asbestfibre. Skårene stammer fra 3-5 kar. Skårene har vekselvis mørkere ut- og innsida, og de er også vekselvis glatt og ru på ut- og innsida. Skårene er små og til dels fragmentariske, noe som gjør det vanskelig å estimere form og diameter.

Kontekst: Funnene kommer fra utgravninger i 1939 av Harald Egenæs Lund (tuft I (ts. 4179)) og Gutorm Gjessing (tuft XVI (ts. 4188)). Dette er funn fra 2 rektangulære hustufter som hadde innvendige mål på ca. 6,5x3,75m (tuft I) og 9,6x4,3m (tuft XVI). Keramikken som

foreligger fra tuft I synes å være i god kontekst med det øvrige materialet. Tuft XVI har trolig også innblanding av eldre materiale.

Tuft I har hatt inngang på ett av hjørnene, og to ildsteder, - ett rundt og ett rektangulært. Tufta har visse formmessige likhetstrekk med de såkalte mortensneshusene i Finnmark (som hovedsaklig dateres til 2. årtusen f.Kr.), men herværende tufter er ikke nedgravd (se Olsen 1994:fig.76 og Gjessing 1943:Pl.VII,fig2). Det framgår at keramikken er funnet spredt over hele tufta som har hatt en gulvhøyde over havet på 8,88m. I samme tuft ble det funnet råasbest, en ubestemmelig forrustet jernredskap, jernslag, rullesteinssøkke, ett skiferstykk, ett flintstykk, to stykker bergkrystall og fem pimpstein med spor etter sliping.

Tuft XVI er rektangulær, men grenser mot det ovale. Den har hatt inngang på en av langveggene, nær ett av hjørnene (Gjessing 1943:PIVIII,fig 2). Den har hatt to ildsteder, ett stort, rundt sentralt i tufta, og ett mindre ovalt et stykke unna. Tufta er med andre ord svært lik tuft I fra samme felt. Også i denne tufta ble keramikken funnet ganske spredt. Andre funn fra denne gravinga er 3 uslipte skiferspisser, 2 fragmenter av eneggede skiferkniver, 2 deler av slipt skifer med rombisk tverrsnitt, som trolig har vært spisser, mikroflekker og skrapere av flint og kvarts, kjerneøks, kjerneskraper, flintknoll, slagstein, pimpstein med bruksspor, samt avslag av flint, kvarts, bergkrystall, hornstein, kvartsitt og skifer.

Andre fornminner: Se under Kirkhellaren (se side50).

Litteratur: Gjessing 1943:58-76, 135-136, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:45, Munch 1962:17-18, Simonsen 1975:283, 295; 1979:427, 474.

21. Gjeithellaren, Træna k., Nordland

Ts. 4049a og b. 2 skår, 99 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Like nord for tuftfeltet i Hellarvikjæ, ligger Gjeithellaren ved foten av en bratt fjellskrent. Mjåtinden heter fjellet som ligger i nordvest, og som helleren er en del av.

Høyda over havet er 42 m., og inngangen som er ca. 5 m. bred ligger mot sør. Dybden på helleren er ca. 15 m., høyda ved åpning ca. 13 m., men denne avtar raskt (ca. 4 m. når man kommer 10 m. inn). Høyda innerst er 1,5-2 m.

Keramikken: Randskåret ts. 4049a er magra med svært mye asbest, samt et lite innslag av glimmer. Selv om asbesten er noe mer "fibrig" enn den typiske "risvikmagringa", betraktes dette som risvikkeramik. Karet har hatt fortykket rand, og 2 horisontale linjer løper parallelt under denne. Utsida er mørkere enn innsida, og det finnes også et sotbelegg på utsida. Både inn- og utsida er glatta, men utsida er noe ujevn. Skåret er porøst, og deler av det er forvittra bort. Indre diameter er estimert til 240 mm. Formen er noe usikker, men bolleform utelukkes ikke. Ts. 4049b er også et randskår og dette har også ei magringsblanding av asbest og glimmer, men her er innslaget av glimmer mer framtrædende. Skåret har fortykket rand, og også dette har muligens hatt en linje under randa. Dette skåret er mindre enn det foregående og det skal ikke utelukkes at det har vært flere linjer også her. Fargen er lik på inn- og utsida og er også tilglatta på begge sider. Noe sot forekommer på skårets innside. Indre diameter er estimert til 280 mm., men form lot seg ikke vurdere.

Kontekst: Helleren ble utgravd av Dagfinn Gjessing i 1938. I følge Gutorm Gjessing ble det ansett som unødvendig å grave denne helleren systematisk, fordi kulturlaga var omrota etter tidligere gravinger. Det påpekes allikevel at keramikken, som av Gjessing antas å være spannforma kar, kom fram under gravning i "buplasslaget" (Gjessing 1943:50). Utover dette er det ikke mulig å plassere keramikken sammen med avfallsflint, garnnål av bein og fiskesøkke i noen sikker kontekst.

Andre fornminner: Se under Kirkhellaren (se side 50).

Litteratur: Gjessing 1943:49-50, 138, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:45, Munch 1962:17.

22. Kirkhellaren, Træna k., Nordland

Ts. 3867ddd, eee og 4033 5a, 5c, 5d, 5f, 5g, 5h, 5i, 5k, 5z. 64 skår, 1628 gram.

Lokalitetsbeskrivelse: Hellenen ligger i Hellarvikjæ øst/nordøst for tidligere nevnte tuffefelt (lok. 20), og rett under Kjølen (se over). Hulen er ca. 45 m. dyp, med en inngang som framstilles som monumental, 32 m. høy og 20 m. bred (se Gjessing 1943:24). Inngangen ligger 37 m.o.h.

Keramikken: Innafor TMUs distrikt er dette den lokaliteten som har den desidert største forekomsten av risvikkeramik. Ts. 3867ddd består av 2 randskår og 6 veggskår som alle er magra med korte, tykke asbestfibre. Skårene kommer fra min. 2 kar, muligens flere. Det ene randskåret har fortykket rand, og et lite innsving ca. 1 cm fra randa. Skårene har lysere utside enn innsida, men det er lite/ikke noe sotlag verken på inn- eller utsida. Alle skårene er tilglatta på begge sider. Randskåret med fortykket rand har en noenlunde rett profil, så det er tvilsomt om dette har hatt bolleform. Indre diameter er estimert til 200 mm. Det andre randskåret har en profil som svinger noe inn, så det kan ha hatt tilnærma bolleform. Indre diameter er estimert til større enn 280 mm.

Ts. 3867 eee inneholder 2 veggskår som begge er magra med korte, tykke asbestfibre. Skårene har sotbelegg på innsida, og er mørkere på innsida enn på utsida. Skårene har tilglatta inn- og utside. Form og diameter er ikke estimert.

Et randskår og et veggskår er å finne under ts. 4033 5a. Begge skårene er magra med korte, tykke asbestfibre, men randskåret har også et mulig innslag av glimmer. Randa er fortykket og har vulst ca. 4,5 cm fra topp. Utsida er noe lysere enn innsida som har spor etter sot/fastbrent organisk materiale. Skåret er lite, så det er ikke mulig å si noe sikkert om form, men indre diameter er estimert til 240 mm., selv om dette også er noe usikkert.

Ts. 4033 5c består av 17 skår, hvorav 14 er identifisert som risvikkeramik. Fire av disse er randskår, resten fra vegg. Alle skår er magra med korte, tykke asbestfibre, noen med mulig

innslag av glimmer. Skårene kan stamme fra 4-5 kar, muligens flere. Tre av randskårene har fortykket rand, 2 har vulst henholdsvis 23 mm. og 40 mm. fra rand. Ingen ornering var mulig å se. Skårene har stort sett ei lysere utsida enn innsida, og de fleste har spor etter sot/fastbrent organisk materiale på innsida. Fem skår har samme farge på inn- og utsida. De fleste er tilglatta på begge sider, men utsida er noe mer ujevn. Tre skår har forvittra utsida. Det var mulig å estimere indre diameter på kun ett av randskårene, og dette var 140 mm. Formen på disse karene var vanskelig å anslå, men ett av veggskårene kunne virke bolleforma. Vinkelen på veggen i forhold til randa på randskårene indikerer at karene har hatt rette eller innsvingede vegger. Det var antydninger til rustfarge/fragmenter på 2 av skårene.

Ett randskår finnes under ts. 4033 5d hvor mye asbest er innblanda som korte tykke fibre. Randa er noe fortykket, og det forekommer en vulst mellom 26 og 40 mm. fra overkant. Fargen er nesten den samme på innsida og over vulst på utsida, mens fargen under vulsten er lysere. En del sot forekommer på innsida. Skåret er tilglatta både på inn- og utsida. Veggen virker rett i forhold til randa, så det er mulig at karet ikke har hatt bolleform. Indre diameter er estimert til 140 mm.

Også ts. 4033 5f består av kun ett randskår som er magra med lite asbest som er noe mer "fibrig", og litt mer knust enn det som framtrer som den "typiske" risvikmagringa. Her finnes også et lite innslag av glimmer. Randa er ikke fortykket, og skåret har ikke tegn til vulst eller ornering. Fargen er noe lysere på utsida enn innsida som har et tykt belegg av sot/fastbrent organisk materiale. Karet har vært tilglatta både på inn og utsida. Karet har ikke hatt bolleform, men rett vegg som har skrådd innover. Diameter er estimert til 200 mm. Det er litt usikkert om dette kan klassifiseres som risvikkeramik, men magringa og formen er så ulik andre typer keramik at det allikevel tas med her som en atypisk variant.

Under ts. 4033 5g foreligger 6 veggskår og 1 randskår som muligens kan stamme fra 3 kar, uten at noen av disse passer sammen. Det er mye asbest i disse skårene, men den er noe lengre og litt mer finknust enn det typiske risvikkaret "skal" ha. Det er allikevel ikke tvil om at dette

må klassifiseres som risvikkeramikk. Randskåret har fortykket rand, og på ca. 30 og 39 mm. går det to parallelle streker som er ca. 2 mm. tykke. Samme skår, samt 2 av veggskårene har tilglatta innsida, mens utsida ikke er det, uten å være direkte ru. De 3 andre veggskårene er tilglatta både på inn- og utsida. Skårene som ikke er tilglatta på utsida har et belegg av sot/fastbrent organisk materiale på innsida, mens de andre kun har små mengder sot på utsida. Fargen er på alle skårene mørkere på innsida enn utsida. Alle skår har en slik form at bolleform er svært sannsynlig. Indre diameter på randskåret er estimert til 160 mm.

Alle 15 skår (2 randskår, resten fra vegg) som finnes under ts. 4033 5h stammer trolig fra samme kar, og mange av disse passer sammen. Skårene er svært like de skår som er katalogisert og beskrevet under ts. 4133 5g både når det gjelder magring, form og farge. Unntaket er at randskårene mangler fortykket rand og strek-”ornering”, og at fargen på inn- og utsida av skårene er lysere jo lenger ned man kommer på karet. Innvendig diameter på randskårene er estimert til 190 mm.

Ts. 4033 5i er 2 sammenlimte randskår som er magra med korte, tykke asbestfibre. Skårene har ikke fortykket rand, vulst eller ornering, men langs skøyten er det 2 hull på hver side (mulig reparasjonshull), og ca. 60 mm. fra overkanten er det en markert overgang mellom glatt og ru overflate på yttersida. Dette medvirker også til at fargen på utsida går over fra å være mørkere over skillet enn under. Sotbelegg/fastbrent organisk materiale finnes både på inn- og utsida. Innsida er tilglatta. Kanten er nokså rett, med et lite innsving som gjør at karet mest sannsynlig ikke har hatt bolleform. Rundt hullene på skårene kan man se antydninger til rustfarge, noe som muliggjør bruk av metaller til reparasjon. Indre diameter er estimert til 120 mm.

Elleve skår er å finne under ts. 4033 5k, hvorav 2 randskår, resten fra vegg. Disse skårene kommer fra minimum 4 kar, men det kan også dreie seg om flere. Magringa består av korte, tykke asbestfibre, og noen skår har også innslag av glimmer. Av de to randskårene som foreligger, er det ene så forvitra på utsida, at det ikke er mulig å si noe om eventuell vulst og

dekor. Det andre skåret har markert fortykket rand og ingen vulst eller dekor. Fem skår har mørkere innside enn utsida, 2 har lysere innside enn utsida, mens 4 har lik farge på begge sider. På 3 av skårene er det mulig å identifisere sotbelegg/fastbrent organisk materiale på innsida. Alle skår har tilglatta innside, mens utsida er noe mer ujevn, uten at den er ru. Randskårene er for små til at det var mulig å estimere størrelsen på randa, mens ett av veggskårene var så store at det sannsynliggjør at karet det kommer fra har hatt bolleform.

Ts. 4033 5z er ett lite randskår, magra med mye asbest innblanda som korte tykke fibre, men også en del mer ”fibrig” asbest. Her finnes også et lite innslag av glimmer. Randa er ikke fortykket, og skåret mangler både vulst og dekor. Men siden dette er et lite skår, kan dette allikevel ikke utelukkes. Skåret er lysere på utsida enn innsida som har et belegg av sot/fastbrent organisk materiale. Skåret har glatta inn- og utsida. Indre diameter er estimert til 280 mm., men dette er svært usikkert på grunn av skårets størrelse. Formen på karet er det ikke mulig å si noe om, men veggen ser ut til å svinge litt inn rett under randa, for så å svinge ut igjen.

Kontekst: Lokaliteten er en heller/huleboplass som ble utgravd av G. Gjessing i årene 1937 (ts. 3867) og 1938 (ts. 4033). Under utgravinga av denne hulen framkom det materiale fra et tidsspenn som strekker seg fra eldre steinalder og fram til nyere tid, med et mulig brudd fra ca. 500 e. Kr. til folkevandringstid (Gjessing 1943:27). Hovedtyngden av funn ser ut til å ligge i tidlig metalltid og eldre jernalder, mens de mange begravelsene som også har funnet sted i hula stammer fra mellomalderen. Sammen med keramikken, som ble funnet over et stort område i hula, framkom det også mye redskaper av skifer og noe annet steinmateriale som kvarts, kvartsitt og flint, mye horn- og beinmateriale, samt en del metallredskaper. Fra Ts. 4033, 5h foreligger det datering på avskrap fra skåret. Det foreligger også tekstil-/imitert tekstilkeramikk fra denne lokaliteten og ett skår av typen ”skjell og glimmermagra keramikk” (Jørgensen og Olsens 1988:20 gruppe 7).

Andre fornminner: Alle de registreringer som er gjort på østsida av Sanda må kunne regnes å ligge i umiddelbar nærhet til funnstedene for keramikken. Det dreier seg her om 1 boplass, 28 hustufter og 4 huler med bosettingsspor fra steinalderen; 1 nausttuft, 1 gårdshaug og 1 gravplass fra middelalderen; samt 3 huler og 2 strandvollgraver med uvisse dateringer. På nord- og vestsida av Sanda, og noe lenger unna finner vi 4 huler, der 1 av disse har dateringer fra steinalderen. På naboøya, som er Husøya, foreligger det registreringer av 1 gårdshaug fra middelalderen og 1 skipsvrak fra 12-1700 tallet.

Litteratur: Bakka 1976:37, Gjessing 1942, Jørgensen 1986, Jørgensen og Olsen 1988:44, Munch 1962:16-17, Simonsen 1975:157, 171, 173, 282; 1979:426; 1982:586.

3.4 Diagnostisering av risvikkeramik

Etter gjennomgangen av materialet virker det plausibelt å ta tak i de samme attributter som Jørgensen og Olsen (1988:15) har brukt i diagnostiseringa av keramikken (se kap. 3.1). I det følgende skal jeg sammenfatte kvaliteten ved disse som grunnlag for nærmere diagnostisering og klassifisering.

Når det gjelder randa, var det av i alt 62 randskår mulig å identifisere utbøyd rand på 29 skår (47%). 46 skår (74%) har fortykket rand, men her må det nevnes at en del skår var så forvitra at det ikke ville vært mulig å påvise dette selv om skåret hadde hatt det.

Det kan virke som om den glatte randa øverst på veggen i motsetning til ei ru og utilglatta overflate lenger nede, ofte avskilt med en markert vulst, har vært et av de viktigste attributter for risvikkeramikken (Gjessing 1941:325, 1942:278, Jørgensen og Olsen 1988:15, Munch 1962:6) På de kar som jeg har klassifisert som risvikkeramik, var dette tilfelle på 18 (29%) av randskårene, mens 5 skår (8%) hadde vulst uten at den var noen markant forskjell på overflata over og under. Femten skår (24%) var glatte øverst langs randa og ru lenger nede, uten at vulst kunne påvises. De resterende randskår var enten tilglatta på utsida og uten vulst, eller så små at de var vanskelig å definere.

Jeg har fram til nå brukt begrepene *tilglatta* og *utilglatta* overflate på keramikken. Dette er gjort i tråd med tidligere forskning og publikasjoner vedrørende risvikkeramikken (Gjessing 1941:325, 1942:278, Jørgensen og Olsen 1988.15, Ågotnes 1976). Dette tror jeg er misvisende begreper, da keramikken utside ved framstilling mest sannsynlig har hatt ei *tilglatta* overflate over det hele. Ved behandling og bearbeiding av keramikken, vil små partikler og fukt trekkes opp mot overflata (på samme måte som ved behandling av betong), noe som gjør at overflata vil bli glatt, uavhengig om man ønsker det eller ikke. Rice (1987:138, 232) sier at dersom ei ru overflate er ønskelig, må dette gjøres etter at selve utforminga av karet er ferdig, enten ved at denne ”knudres” eller ved inntrykk av strukturer. En av hensiktene med denne typen overflatebehandling kan være å få bedre grep ved bæring av våte kar. Det er ikke mulig å identifisere noen form for ”knudring” eller strukturer på karene, og det faktum at karene er mer ru jo lenger ned på veggen man kommer, mener jeg har sammenheng med at karene er utsatt for varmpåvirkning. Dersom disse har stått i ildstedet, eller hengt over det, har oppvarming og nedkjøling gjort overflata så sprø/porøs at det ytterste laget har forvittra. Jo lenger inn i godset forvitringa har kommet, jo mer asbest har kommet i dagen. Forvittringsprosessen har dermed gått saktere eller stoppa opp. Årsaken til at randsona ikke er like forvittra som resten av karet, er at varmen ikke har vært like intens så langt oppe fra ildstedet.

De skår som kanskje har vært sett på som de mest ”typiske” av risvikkeramik, er de randskår som har en klart markert vulst med glatt overflate over denne, og ru overflate under (se Figur 4). På disse skårene er den glatte randa så glatt at det kan minne om ei ”polert” overflate. Under dette feltet er karveggen svært grov. På samme skår har man altså her representert både den glatteste og grovste overflata. Grunnen til at veggen er så grov mener jeg altså har sammenheng med varmpåvirkning. Når forvitringa ikke har fortsatt helt opp, og har etterlatt det glatte feltet øverst på karet, skyldes dette trolig at det her har ligget et bånd av ildfast materiale som har hindret videre forvitring. Grunnen til at det nettopp er disse karene som har

groveste overflatestrukturen under ”vulsten”, er kanskje at disse karene har kunnet utsettes for kraftigere varme over lenger tid i og med at de har hatt et oppheng som har tålt dette.

Noe som til en viss grad styrker denne tolkinga, er at overgangen mellom den ru og glatte overflata er svært markant. I dette tilfellet vil det ikke være riktig å kalle overgangen mellom den glatte og ru overflata for *vulst* (selv om jeg selv har gjort det i tabellen under). Dette er fordi jeg oppfatter det slik at denne ”vulsten” ikke har vært laget med hensikt ved utforminga av karet, men kommet til i etterkant som en konsekvens av bruken av karet. Det er imidlertid mulig i identifisere vulst for en del av de andre karene. Disse har ikke den samme karakteristiske glatte randa (”polerte”), og den ”ru” overflata lenger ned på karet er langt ifra like grov. På flere av disse skårene opptrer den ru overflata først et godt stykke under vulsten (se Figur 3), noe som burde tilsi at vulsten ikke fungerer som en slags ”overgang” mellom den glatte og ru overflata, som noen har antatt (Gjessing 1942:278, Jørgensen og Olsen 1988:15). Her har vulsten blitt til under utforming av karet, og om den har hatt funksjon eller ikke kan være vanskelig å fastslå.

Når det kommer til fargeanalyse, har jeg brukt ”Munsell soil color chats” (1975). Dette er ikke gjort for å gi en ”objektiv” beskrivelse av fargen på skårene, men mer for å synliggjøre fargeforskjeller på inn- og utsida, og for å se om det er store forskjeller mellom skårene. Ut over dette, vil fargen i stor grad være avhengig av kvaliteten på leira, fargen på asbesten og brenningsprosessene. Jeg valgte derfor ut kun et av fargekartene (Munsell: 5 Y/R) for å få et best mulig sammenligningsgrunnlag. I min gjennomgang av materialet er ikke de respektive fargekodene tatt med. Dette er gjort fordi jeg mener dette ikke yter rettferdighet mot materialet. Med utgangspunkt i kun ett fargekart (det som anslagsvis passet best til majoriteten av materialet), hadde jeg samme forutsetning for sammenligning mellom skårene. Det viste seg at fargeforskjellen mellom skårene var liten, og at skårene i all hovedsak var mørkere på innsida enn utsida (82%). Åtte % av tilfellene viste det motsatte, mens 10% av skårene hadde samme farge på inn- og utsida. Det må også presiseres at en del av karene ble lysere jo lenger

ned man kom på utsida, noe som settes i sammenheng med varmepåvirkning og påfølgende forvitring.

I likhet med Jørgensen og Olsen (1988:15) fant jeg at fargen varierer mellom grå og mørk grå, noe som til dels avhenger fargen på asbesten. I tabellen under (tabell 1) brukes begrepene ”lys” og ”mørk”, men disse må leses som ”mest lys” og ”mørkest”.

Veggtykkelsen virker rimelig homogen på de skårene jeg har tatt for meg. Gjennomsnittlig ligger den på 7-9 mm., mens randtykkelse varierer mellom 7 mm. og 14 mm., med et gjennomsnitt på 10,4 mm.

For risvikkeramikkens vedkommende kan ikke ornering sies å være noen sentral attributt, da det kun var mulig å finne dekor på 9 av i alt 386 skår (dvs. 2,33%). I motsatt fall, kan dekor være viktig i utelukkelse av skår som risvikkeramikk. Tekstildekor (ekte eller imitert) har i denne sammenheng vært en ekskluderende faktor, sammen med ”rørstempel”, ”groper” og ”romber” (pasvikkeramikk), kamdekor (kjelmøykeramikk) og til sist dekor som kan knyttes til spannforma leirkar, ofte svært detaljrik og med enorm variasjon. Dette betyr imidlertid ikke at all asbestmagra keramikk som ikke har dekor er risvikkeramikk. Tynnveggete kar og keramikk magra med lange tynne fibre har heller ikke blitt diagnostisert som risvikkeramikk, siden dette i all hovedsak er diagnostikk som passer bedre for kjelmøykeramikk og tekstil/imitert tekstilkeramikk. Det kan imidlertid ikke utelukkes at skår med svært forvitret overflate har hatt dekor, men denne er det altså ikke mulig å gjenkjenne i det materialet som i dag foreligger. Form og magring må altså anses som risvikkeramikkens viktigste attributter, ved siden av et nesten totalt fravær av dekor.

Når det gjelder linjer som løper parallelt med randa (se f. eks. ts. 3576, ts. 5768a og ts. 4033 5g), er disse her tatt med som dekor tross de forbehold som er nevnt over (se kap. 2.4). På alle de 9 skårene som har dekor, opptrer disse som horisontale linjer (som regel 2) som løper parallelt med randa, og i 2 tilfeller (begge fra Skjevika, Meløy k.) går det diagonale linjer

nedover fra den nederste linja. Denne form for dekor er ikke uvanlig på kjelmøykeramikk, men karform, magring og veggtykkelse skiller disse skår klart fra denne keramikken.

43 av randskårene (69%) er så store at innvendig randdiameter lot seg estimere. En mulig feilkilde er at skår som har ligget lenge i jorda kan ha endra form på grunn av jordtrykket og kanskje blitt noe ”flatere” enn de i utgangspunktet var. Dette er imidlertid et mindre problem for keramikk som er godt brent, noe som er tilfelle for risvikkeramikken. Gjennomsnittlig diameter ble estimert til 196 mm., med største estimat på 280 mm. (7 stk.), og minste på 120 mm. (3 stk.).

Det er postulert at risvikkarene har hatt bolleform (Gjessing 1942:278). Ved å se på vinkelen på veggen i forhold til toppen av randa og buinga på store veggskår, mener jeg det er mulig å vurdere hvilken form karet har hatt, om enn noe subjektivt. Med utgangspunkt i at randa har vært plan/horisontal, mener jeg det er mulig å anta formen på karet. Dersom karet skrå kraftig utover, vil jeg anta at karet har vært tilnærma bolleforma, i motsetning til skår som er mer vinkelrett i forhold til randa. Med rimelig sikkerhet mener jeg å kunne påstå at 5 randskår viser bolleform, mens 25 skår indikerer ”mulig” bolleform. Størsteparten av de resterende skårene hadde slik beskaffenhet at form ikke lot seg vurdere. Tar vi også med veggskår (som ikke er med i tabellen under), kommer det til ytterligere 10 skår som sannsynliggjør bolleform. Kun 14 av de 383 skårene jeg har sett på har en slik form at bolleform bestemt kan utelukkes. Mangelen av bunnskår er også en indikator på at karene kan ha hatt avrundet bunn, og dermed vært mer eller mindre bolleforma.

Godset på et ”typisk” risvikkar er magra med kortere og tykkere fibre enn inntrykket er fra annen asbestkeramikk, som for eksempel kjelmøykeramikk, tekstil-/imitert tekstilkeramikk og spannforma leikar. Magringa har vist seg å være en attributt som klart har leda an i diagnostiseringa av risvikkeramikk. Av de 6 forskjellige typene asbestkeramikk som er klassifisert av Jørgensen og Olsen (1988), skiller risvikkeramikken seg særlig ut. Både kjelmøykeramikk, pasvikkeramikk, lovozerokeramikk, tekstilkeramikk og imitert

tekstilerkeramikk er alle, dog med en viss variasjon, magra med lange og/eller tynne asbestfibre. Spannforma leikar (og til en viss grad kjelmøykeramikk) er magra med svært finknust, nærmest pulverisert asbest, mens risvikkeramikk har ei asbestmagring som ligner mer på grus. Forskjellen var så markant at det var grunn til å undersøke om det kunne dreie seg om forskjellige typer asbest.

3.4.1 Asbestmagring

Asbest er en fellesbenevnelse for en rekke naturlig forkommende silikat-mineraler. Asbesten er et glimrende materiale som egner seg til en lang rekke formål, fordi det tåler det aller meste. Den ikke brennbar, men isolerer både for lyd og varme og tåler store påkjenninger, samtidig som det er kjemisk nøytralt. Den kan knuses til grus eller fibre og er i arkeologisk sammenheng, ved siden av magring i keramikk, gjenfunnet både som tvinnet tråd (Linder-Rissén 1972) og som smykke/amulett (pers. med. Povl Simonsen). Man skiller mellom to grupper asbest. Den ene er serpentinegruppen som bl.a. består av krysotiler (hvit asbest), og den andre er amfibolgruppen som bla. består av glaucofan, krokidolitt (blå asbest), grunerit, cummingtonit, tremolitt, aktinolitt og anthofylitt. (pers. med. Per Bøe, fagenhet for geologi, TMU)

I Nordre Fennoskandia kjenner man til 3 forskjellige typer asbest som har blitt brukt til magring av keramikk. De vanligste synes å være aktinolitt og anthofylitt, mens krysotil er noe mindre brukt (Hood og Olsen 1988:123, Hulthén 1991:16, Lavento og Hornytzkyj 1995:73, Sundquist 1998:17, Wahl 1984:11).

I forbindelse med mitt arbeid, ble 4 prøver av asbest plukket ut for nærmere undersøkelser. Analyser av disse ble gjort ved Geologisk Museum, Universitetet i Oslo, ved hjelp av elektronisk røntgenmikroskopering. Det dreier seg om prøver av råasbest fra lokalitetene Senjahopen, Fjære og Hellarvikjæ (tuft I), samt asbest fra keramikkskår fra lokaliteten Skjevika. Alle disse prøvene viste krysotil. Denne type asbest opptrer som regel sammen med

kleber, mens aktinolitt og anthofylitt, som også forekommer naturlig på Nordkalotten, som regel opptrer sammen med henholdsvis grønnstein og peridolitt/talk. (pers. med. Per Bøe)

Figur 5: Eksempel på magring av risvikkeramikk

Hulthén (1991:16) mener at krysotil også forekommer som magring i kjelmøykeramikken (sår 2), mens Lavento og Hornytzkyj (1995:73) hevder at den samme type keramikken er magra med anthofylitt. Keramikken som er analysert kommer imidlertid fra to geografisk avskilte områder, slik at tilgangen på lokalt råstoff dermed kan ha vært utslagsgivende. Forskjellig analysemetoder kan også være årsak til de divergerende resultatene, da Hulthén (1991:16) bruker thermo-analyser for å finne asbestens smeltepunkt, mens Lavento og Hornytzkyj (1995:72) har benytta seg av elektronisk røntgenmikroskopering. (se Sundquist 1998:64)

Når det gjelder magring av tekstilkeramikken, som er den type keramikk som går forut for risvikkeramikken, er det på norsk side ikke foretatt noen grundigere analyse av asbesten. På finsk side derimot kan det virke som den viktigste råstoffet har vært aktinolitt, til tross for at det også finnes forekomster av anthofylitt og krysotil (Lavento 2001:48-49). De kartlagte forekomstene av råasbest i Finland er imidlertid få, slik at også her er det muligheter flere funn i tiden som kommer.

Det hersker med andre ord en del usikkerhet vedrørende asbestmagringa i annen keramikk, men gjennomgående synes det som at krysotil ikke opptrer hyppig i annen keramikk enn risvikkeramikken. For kjelmøykeramikken synes anthofylitt og aktinolitt å være det vanligste. (Hood og Olsen 1988:123, Lavento og Hornytzkj 1995:73, Sundquist 1998:17, Wahl 1984:11)

Jeg har ikke gjort målinger av asbestens størrelse i min tilnærming til materialet, men kun brukt min subjektive vurdering av asbestens form. Ei eksakt måling av asbestens tykkelse og lengde kunne kanskje hatt relevans i diagnostiseringa av risvikkeramikken, men i og med at jeg ikke har hatt muligheten til å sammenligne et slikt resultat med målinger av annen keramikk, fant jeg dette uhensiktsmessig. Dette er grunnen til at gods ikke tatt med som egen attributt i tabellen under.

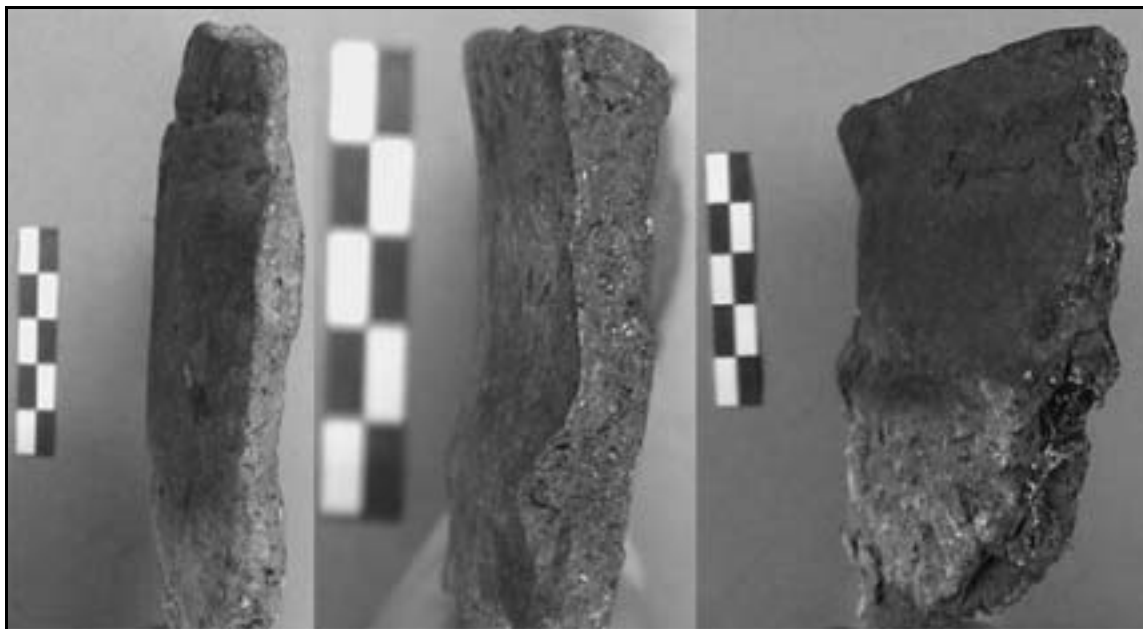
3.5 Typologisering av risvikkeramikk

Selv om keramikken kan virke nokså homogen, kan 3 tendenser påvises. De vil her bli klassifisert som type A, B og C. Det må allikevel påpekes at ikke alle randskår lot seg plassere inn i denne oppdelinga, og at skillet mellom typene A og B i en del tilfeller var vanskelig fordi tilstrekkelig del av randa ikke var til stede.

Type A) er noe lysere enn de andre typene. Disse er uten vulst, og overflata kan enten være helt glatt eller glatt øverst og mer ru jo lenger ned man kommer (se Figur 2 og Figur 6).

Type B) er kar med noe mørkere gods enn type a, og med markert vulst under randa. Overflata på denne typen er glatt langs randa, og ofte mer ru lenger ned, men dette er ikke alltid tilfelle. Vulsten synes ikke å ha relevans for overgangen mellom den glatte og ru overflata, og denne overgangen er som regel mer gradvis enn overgangen på type C (se Figur 3 og Figur 6).

Type C) er nokså mørke /sorte kar med glatt overflate langs en kant ved randa og svært ru overflate under dette. Overgangen mellom disse partiene er et resultat av kraftig forvitring på karetts nedre del og kan forveksles med vulst (se Figur 4 og Figur 6).

Figur 6: Profiler type A (Ts. 5768a), type B (Ts. 5397a) og type C (Ts. 9916b)

For type C vil jeg foreslå at det må ha vært et bånd av ildfast materiale langs randa, som har gjort at forvitringa her har stoppa opp. Det svært glatte feltet under randa har også blitt tatt til inntekt for ei slik tolkning. Tidlig jernbruk ved Kjelmøy i Finnmark har tidligere blitt påvist, blant annet ved henvisning til jernforsterka spiss på fiskekroker og harpuner, knivskaft av bein med rustmerker, samt jern på redskaper som bekrefter dette (Olsen 1997:132 og figurene 73 og 94). Jernbruk belegges altså her gjennom ”avstøping” av det jernet som da ble brukt. Selve

jernet har rustet opp. På samme måte mener jeg det glatte feltet langs randa på skår av type A er "avstøping" av det jernbåndet som en gang har ligget på keramikken. På flere av disse skårene mener jeg også at det er mulig å identifisere rustfarge, men dette kan selvfølgelig også komme av jernutfelling fra leira eller jorda keramikken har ligget i⁵.

I materialet fra Nord-Vestlandet, skiller Ågotnes (1976:83 og hennes Appendiks 2:1) ut 5 forskjellige randtyper, samt 2 forskjellige buktyper. Grad av utbøying og fortykket rand synes i hovedsak å være styrende for hennes typeinndeling, slik at disse ikke lar seg relatere direkte til min typeinndeling. De 2 buktypene Ågotnes refererer til har begge vulst, og delinga mellom disse dreier seg om i hvor sterk grad vulsten er fremtredende. Disse synes å kunne være opptre uavhengig av randtype.

Dersom Ågotnes sine typer skal relateres til de typene jeg har skilt ut, er det størst sammenfall mellom min type A og Ågotnes type 4 og/eller 5 (se Ågotnes fig 23k-m.). Min type B er først og fremst typebestemt på grunnlag av vulst, og passer i så måte inn i begge Ågotnes sine buktyper (se Ågotnes fig. 23a-c, f-g og n-o). I relasjon til hennes randtyper, må type B knyttes til hennes type 1 og/eller 2. Min type C, kan se ut til å ha størst sammenfall med Ågotnes type 2 og/eller 3 (se Ågotnes fig 23e-h).

Når Ågotnes skiller ut så mange som 5 typer, må det påpekes at Ågotnes sitt materialtilfang er noe mer omfangsrikt enn det nordnorske, slik at det for mitt vedkommende ville være meningslaust å dele materialet inn ytterligere. Å definere enhver variasjon i materialet som egen type, gjør det lite egna for komparative analyser.

En gjennomgang av alle randskår av risvikkeramikkk ga dette resultatet:

⁵ Skår som har mulige spor av rust er Ts. 4033 5a (og 5c?) fra Kirkhellaren, samt flere av skårene fra Skjevika. Fra Ts. 3867 5i (Kirkhellaren) kan det synes som om det er rust i hull etter reparasjon av karet (se forsida).

Lokalitet	Mrk.	Rand		Overflate		Vulst	Farge		Randtykkelse i mm.	Ornering	Randdiameter i mm.	Form	Type
		Utbøyd	Fortykket	Glatt	Ru		Innside	Utside					
Hamnes	Ts. 2231 (I)	X	X	X			mørk	lys	13		200		A/B
Hamnes	Ts. 2231 (II)		X	X			mørk	lys	13		280		A/B
Hamnes	Ts. 2231 (III)		X	X			mørk	lys	13		280		A/B
Tønsvika	Ts. 5768a, (I)		X	X	X		mørk	lys	11	X	280	sannsynlig bolleform	A
Tønsvika	Ts. 5768a, (II)		X	X	X		mørk	lys	11	X	280	sannsynlig bolleform	A
Senjahopen	Ts. 5115o		X	X			mørk	lys	13		200	mulig bolleform	A
Tunstad	Tilv. 1987/3		X	X	X				9		120		
Tunstad	Tilv. 1987/3		X	X	X				9		150	mulig bolleform	A
Øvreværet	Tilv. 1981/43, f34						mørk	lys	12			mulig bolleform	
Øvreværet	Tilv. 1981/43, f34						mørk	lys	12			mulig bolleform	
Øvreværet	Tilv. 1981/43, f34						mørk	lys	11				
V. Nesland	Ts. 5397a		X	X		X	mørk	lys	12		200		B
V. Nesland	Ts. 5397a		X	X		X	mørk	lys	12		200		B
Austervåga	Ts. 3659e	X	X		X		mørk	lys	9				A
Nordlandet	Ts. 10176aæ		X	X	X		mørk	lys	10		220		A
Nordlandet	Ts. 10176aæ		X	X	X		mørk	lys	10				A
Nordlandet	Ts. 10176ch	X	X	X			mørk	lys	12			mulig bolleform	A
Nordlandet	Ts. 10176dd		X	X	X		mørk	lys	12				A
Nordlandet	Ts. 10176dd		X	X	X		mørk	lys	12				A
Nordlandet	Ts. 10176dd		X	X	X		mørk	lys	12				A
Seivåg	Ts. 10827b				X		mørk	lys	8				
Seivåg	Ts. 10827f				X		mørk	lys	8				
Skjevika	Ts. 9916a	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		160	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916a	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		160	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916a	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		160	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916a	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		160	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916a	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		160	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916a	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		160	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916a	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		160	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916a	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		160	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916a	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		160	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916b	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		200	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916b	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		200	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916b	X	X	X	X	X	mørk	lys	9		200	mulig bolleform	C
Skjevika	Ts. 9916e	X	X	X	X	X	mørk	lys	11			mulig bolleform	B

Lokalitet	Mrk.	Rand		Overflate		Vulst	Farge		Randtykkelse i mm.	Ornering	Randdiameter i mm.	Form	Type
		Utbøyd	Fortykket	Glatt	Ru		Innside	Utside					
Skjevika	Ts. 9916g	X	X	X	X	X	mørk	lys	10			mulig bolleform	B
Skjevika	Ts. 9916g	X	X	X	X	X	mørk	lys	10			mulig bolleform	B
Skjevika	Ts. 9916h	X	X	X	X		mørk	lys	13	X	230	mulig bolleform	A
Skjevika	Ts. 9916h	X	X	X	X		mørk	lys	13	X	230	mulig bolleform	A
Skjevika	Ts. 9916f	X	X	X	X		mørk	lys	13	X	230	mulig bolleform	A
Skjevika	Ts. 9916f	X	X	X	X		mørk	lys	10	X	230	mulig bolleform	A
Solheim	Ts. 3576		X	X	X	X	mørk	lys	9		150		B
Solheim	Ts. 3576		X	X	X	X	mørk	lys	9		150		B
Solheim	Ts. 3576		X	X	X	X	mørk	lys	9		150		B
Gjeithellar.	Ts. 4049a	X	X	X			lys	mørk	13	X	240	mulig bolleform	A
Gjeithellar.	Ts. 4049b	X	X	X					12	X	280		A
Kirkhellar.	Ts. 3867ddd (I)	X	X	X			mørk	lys	11		200	mulig bolleform	A
Kirkhellar.	Ts. 3867ddd (II)			X			mørk	lys	12		280		
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5a	X	X	X	X	X	mørk	lys	14		240		C
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5c (I)	X	X	X					8				A
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5c (II)			X		X	lys	mørk	8		140		B
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5c (III)			X			lys	mørk	7				A
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5c (IV)	X	X	X		X	lys	mørk	12				B
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5d			X		X	mørk	lys	12		140		B
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5f			X			mørk	lys	10		200		
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5g	X	X	X			mørk	lys	11	X	160	sannsynlig bolleform	A
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5h (I)			X			mørk	lys	9		190	sannsynlig bolleform	A
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5h (II)			X			mørk	lys	9		190	sannsynlig bolleform	A
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5i (I)			X	X				9		120		A
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5i (II)			X	X				9		120		A
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5k (I)		X	X			lys	mørk	9				A
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5k (II)			X			mørk	lys	10				
Kirkhellar.	Ts. 4033, 5z	X		X			mørk	lys	7		280		
Både glatt og ru				33									
Antall/gjen nomsnitt	62	29	46	56	36	27			10,35	9	196,3		

Tabell 1: Oversikt over diagnostiserte randskår av risvikkeramikk.

3.6 Oppsummering

Gjennomgangen foran gjør at følgende attributter bør vektlegges i identifisering av risvikkeramikken:

- Randa er i all hovedsak fortykket, og i en del tilfeller også utbøyd.
- Karets utside er i all hovedsak glattere langs randa enn lenger ned på veggen. Der overgangen er svært markant, kan denne forveksles med vulst.
- Vulst forekommer på en del av karene.
- Godset er magra med korte og tykke asbestfibre.
- Fargen skal være grå/mørk grå, og er gjennomgående mørkere på innsida enn utsida.
- Gjennomsnittlig veggtykkelse skal være 7-9 mm., randa 10,5 mm.
- I de tilfellene dekor forekommer, opptrer disse som parallelle linjer horisontalt langs randa. Noen få eksempler viser også diagonale linjer under (og fra) de horisontale.
- Gjennomsnittlig indre randdiameter ligger på 196 mm., men her er store avvik (120-280 mm.).
- Keramikken skal i all hovedsak være bolleforma. Bunnskår (eller overgang mellom bunn og vegg) er ikke påvist.

Analyser av råasbest fra lokaliteter med risvikkeramik, samt asbest fra skår viser alle at keramikken har vært magra med asbestypen krysotil.

Det har vært mulig å identifisere 3 forskjellige varianter av risvikkeramik. Typene A og B er godt representert over hele det "risvikkeramiske" området, mens type C, som trolig er den typen som tidligere har vært representant for det "typiske" risvikkaret bare er representert sør i området, og kun på 2 lokaliteter. Det foreslås at dette er skår som har hatt et bånd av ildfast materiale ved randa, trolig av jern.

4 Kronologisk og romlig distribusjon

I dette kapitlet skal jeg se nærmere på risvikkeramikkens kronologiske og geografiske avgrensinger. Først behandles dateringer foretatt på prøver fra selve karet, og disse blir deretter sammenholdt med ^{14}C -daterte kontekster med risvikkeramikk. Ei kronologisk avgrensing av risvikkeramikkens bruk vil så bli foreslått. Til slutt følger en gjennomgang av de forskjellige typenes geografiske distribusjon i Nord-Norge.

Det foreligger 23 radiologiske dateringer av risvikkeramikk, eller risvikkeramiske kontekster. Av disse har jeg selv fått utført AMS-dateringer på 7 av de skårene jeg har definert som risvikkeramikk. Jeg har her forsøkt å velge ut skår fra hele det aktuelle området, og også forsøkt å velge ut skår med forskjellige morfologiske trekk (både typene A, B og C). Videre har jeg også fått utført 3 konvensjonelle dateringer fra boplassen "Nordlandet" (Lok. 10) i Værøy k. for om mulig å kunne bruke denne som "referanseboplass" med tanke på redskapsinventaret. Fra tidligere foreligger det 13 dateringer som også vil bli diskutert her.

Da en del av de dateringene som foreligger er av eldre dato, har jeg foretatt ny kalibrering av samtlige (også de nye), for å være sikker på at alle dateringene ligger inne på den samme kalibreringskurven. Disse kalibreringene er gjort på kalibreringsprogrammet "OxCal v3.4", henta på webadressen www.rlaha.ox.uk/orau/, anbefalt av Steinar Gulliksen, NTNU (pers. med.)

4.1 Dateringer direkte på keramikk

Foruten mine egne 7 AMS-dateringer, foreligger det også 3 direkte dateringer foretatt i forbindelse med Jørgensen og Olsens (1988:62-63) publikasjon om asbestkeramikk i Nord-Norge. Dateringene har blitt foretatt på avskrap av fastbrent organisk materiale/sot fra inn- eller utsida av skårene, som alle er randskår. Dateringene er utført i Uppsala på vegne av "Nasjonallaboratoriet for ^{14}C -dateringer" i Trondheim. Resultatet angis her med standardavvik 1 sigma.

Prøvene til datering fra Skjevika, Tønsvika, Vestre Nesland og Øvreværet er alle fra brent organisk materiale fra innsida av skårene. På skårene fra Nordlandet og Kirkhellaren er kullstoffet henta fra utsida, mens skåret fra Tunstad ble skrapet både på inn- og utsida. Det kan kanskje knyttes noen kildekritiske bemerkninger angående kullstoffet som er datert. Det hersker usikkerhet om hvorvidt kullstoffet representerer fastbrent organisk materiale fra matlaging, eller om det er sotrester etter selve brenninga av karet. Det kan også være sotavleiring i forbindelse med seinere aktiviteter. Uansett om kullstoffet stammer fra brenning eller seinere bruk av karet antas det å ha stor relevans for ei sikker datering av skårene, fordi det trolig er liten tidsforskjell mellom produksjon og bruk av karet. Det oppfattes heller ikke som kronologisk signifikant om avskrapet er fra inn- eller utsida av skåret.

Resultatet av mine egne dateringer ser slik ut:

Lab.ref.	Lokalitet	Mrk.	¹⁴ C-alder	Kalibrert	$\delta^{13}c$	Fig	Type
TUa-2442	Skjevika, Meløy k.	Ts. 9916a	2425 \pm 60	BC 760-400	-24,2	3 ⁶	C
TUa-2443	Tønsvika, Tromsø k.	Ts. 5768b	2395 \pm 60	BC 760-390	-27,9	1	A
TUa-2444	Tunstad, Øksnes k.	Tilv. 1987/3	2440 \pm 60	BC 760-400	-24,4		
TUa-2445	Nordlandet Værøy k.	Ts. 10176dd	2495 \pm 55	BC 770-520	-24,2		A
TUa-2446	Kirkhellaren, Træna k.	Ts. 4033, 5h	2365 \pm 55	BC 760-380	-24,8		A
TUa-2447	V. Nesland, Flakstad k.	Ts. 5397a	2650 \pm 55	BC 900-780	-21,9	2	B
TUa-2448	Øvreværet, Vågan k.	Tilv. 1981/43, f56	2380 \pm 55	BC 760-390	-23,7		

Tabell 2: Resultater av egne AMS-dateringer gjort på avskrap fra skår.

Det er imidlertid større usikkerhetsmomenter når det gjelder $\delta^{13}C$ -nivået i kullstoffet som er datert (jfr. den såkalte reservoireffekten). Gjennom analyser av beinmateriale fra mennesker er det påvist at mennesker som hovedsaklig har livnært seg på marin føde har et høyere $\delta^{13}C$ -nivå enn mennesker som for det meste har livnært seg på terrestrisk føde. Johansen, Gulliksen og Nydal (1986) finner at $\delta^{13}C$ -verdiene for menneskeskjelletter ligger mellom -11,4‰ og -22,9‰, men det er noe diskusjon om disse grenseverdiene (sml. Johansen et.al. 1986:754, Lindén og Nelson 1994:19). Det er imidlertid enighet om at $\delta^{13}C$ -nivået påvirker dateringer i

⁶ Skåret er ikke identisk med figur 3, men er svært likt.

den forstand at høy $\delta^{13}\text{C}$ -verdi (dvs. stort marint innslag i prøven) vil gi for høy alder (Gulliksen 1979).

For avskrap fra keramikk (matskorper⁷) har man lite erfaring for hvordan dette slår ut og man mangler et referansenettverk som disse kan prøves mot. Man vet heller ikke hvilken innvirkning stadig oppvarming og avkjøling av keramikk med sotbelegget kan ha for $\delta^{13}\text{C}$ -nivået. Grenseverdiene for matskorper med marin og terrestrisk innhold er også usikkert, men ei grense mellom disse på -20‰ har vært antydning av Persson (1997:385). Det man da må forholde seg til er forskjellene i $\delta^{13}\text{C}$ -verdiene på de forskjellige prøvene. Sotbelegg med høye verdier må derfor antas å ha et høyere innslag av marine bestanddeler, og kan derfor vise for høy alder. (Gulliksen 1979:78, Persson 1997:384)

Fra Jørgensen og Olsens (1988:62) publikasjon, foreligger disse dateringene:

Lab.ref	Lokalitet	Mrk.	¹⁴ C alder	Kalibrert	$\delta^{13}\text{C}$	Type
T-6146	Kirkhellaren, Træna k.	Ts. 4033, 5d	2280±60	BC 440-400	Ikke målt	B
T-6148	Teksmona, Meløy k.	Tilv. 1962/68 ⁸	2290±90	BC 640-270	Ikke målt	A
T-6470	Solheim, Meløy k.	Ts. 3576	2690±150	BC 1100-780	Ikke målt	B

Tabell 3: Resultater av tidligere AMS-dateringer gjort på avskrap fra skår.

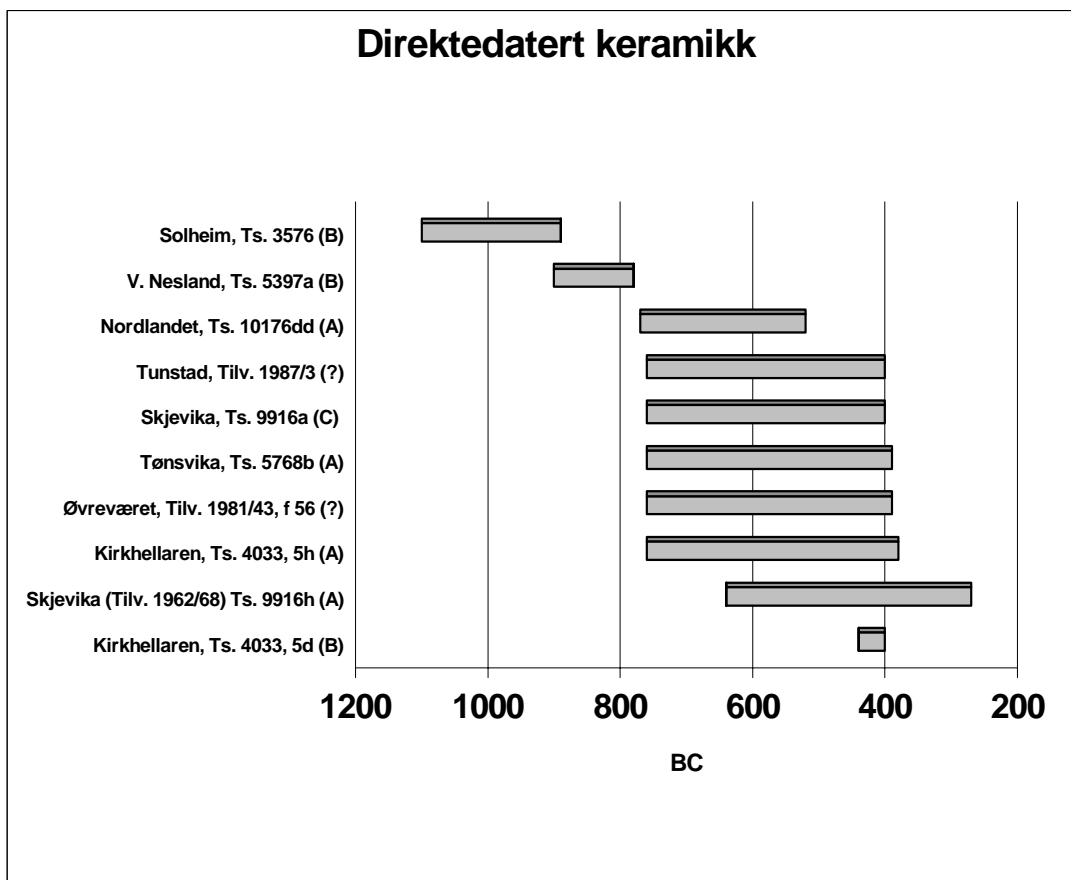
Lokaliteten Teksmoia hos Jørgensen og Olsen (1988) er identisk med lokaliteten jeg har gitt benevnelsen Skjevika. Skåret fra Teksmoia/Skjevika har seinere blitt katalogisert under Ts. 9916h.

Som det går fram av Figur 7 er det rimelig god overensstemmelse mellom dateringene, med unntak av Solheim og Vestre Nesland. Dateringsmaterialet fra Vestre Nesland er den med det høyeste $\delta^{13}\text{C}$ -nivået, noe som kan tyde på et visst innslag av marint innslag i sotbelegget, selv

⁷ En del forskere (bl.a. Persson 1997:384 og Lindahl 2000:168) kaller sotbelegget på innsida av karene for matskorper. Dette er et begrep jeg selv ikke vil bruke, da det kan legge føringer for tolkinga av materialet. Man vet ikke med sikkerhet at risvikkeramikken har vært brukt til matlagning.

⁸ Denne er identisk med Ts. 9916h

om verdien fortsatt er lavere enn -20‰. Tar man allikevel høyde for reservoireffekten kan altså dette bety at dateringa viser en noe for høy alder, noe som gir en enda større overensstemmelse mellom dateringene. $\delta^{13}\text{C}$ -verdien i dateringsmaterialet fra Solheim er ikke målt, og det kan følgelig ikke utelukkes at den høye alderen på denne dateringa skyldes stort marint innslag.

Figur 7: Diagram over AMS-daterte skår av risvikkeramikk.

4.2 Daterte kontekster

Som nevnt i kap. 3, foreligger en god del risvikkeramikk fra boplassen ”Nordlandet” i Værøy k.. Dette er ei godt dokumentert utgraving med et ellers innholdsrikt steinmateriale av kvarts, kvartsitt, chert, flint, bergkrystall, granitt, grønnstein, kleber, pimpstein og særlig skifer, samt rav, jern og et rikholdig horn-, tann- og beinmateriale. Boplassen ble gravd ut under ledelse av Knut Helskog (TMU) i 1980 og 85,. Foruten datering direkte på keramikk (se over), foreligger det også 3 konvensjonelle dateringer på trekull. Formålet med disse dateringene var å se om de stemte overens med dateringa fra skåret, slik at redskapsinventaret kunne brukes som representasjon av en ”risvikkeramisk boplass”.

Resultatet av dateringene ser slik ut:

Lab.ref.	Mrk.	Mengde	14C alder	Kalibrert
T-14302	Nordl. 2	1,4 gram	4970 \pm 70	BC 3910-3650
T-14303	Nordl. 12	2,3 gram	3020 \pm 70	BC 1390-1130
T-14304	Nordl. 20	1,2 gram	3950 \pm 90	BC 2580-2300

Tabell 4: Resultat av konvensjonelle dateringer fra lokaliteten Nordlandet.

Som det fremgår er disse dateringene betydelig eldre enn det daterte keramikkskåret. Den første er også eldre enn det som regnes som den bakre grensa for asbestkeramikk, og i dette området også for keramikkbruk generelt. Det foreligger, som tidligere nevnt, også skår av tekstil- /imitert tekstilkeramikk fra samme lokalitet. Dateringa mrk. ”Nordl. 12” kan se ut til å ha større relevans for tekstilkeramikken dateringsmessig enn for risvikkeramikken, mens de to andre dateringene representerer pre-keramiske faser. Da det heller ikke foreligger noen fullstendig rapport fra utgravinga som gjør det mulig å knytte de forskjellige dateringene opp mot et avgrensa materiale, finner jeg det ikke forsvarlig å bruke dette materialet som referanse for inventaret ved en ”risvikkeramisk boplass”.

Det finnes utover dette en del andre lokaliteter med risvikkeramikk som er datert. Det knytter seg også her for en del av lokalitetene usikkerhet til samtidigheten mellom det daterte materialet og keramikken, men alle tas med i tabell 5.

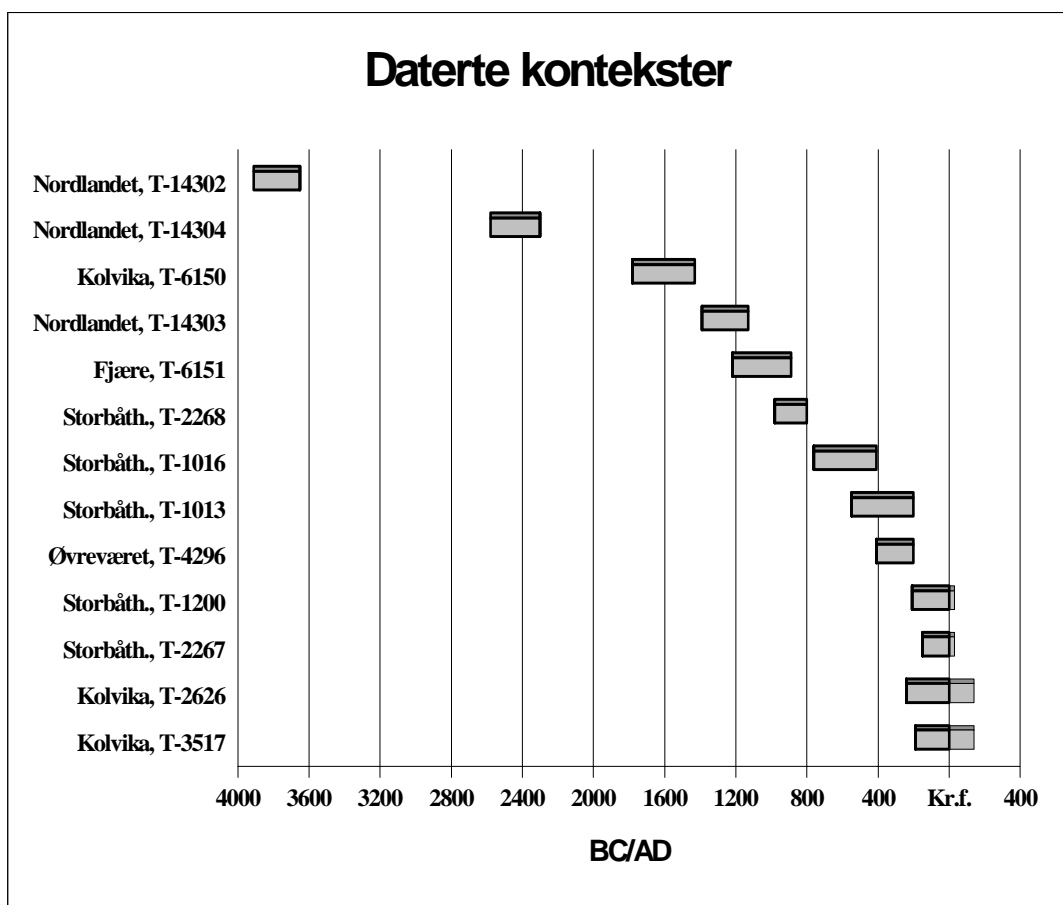
Lab.ref.	Mrk.	¹⁴ C alder	Kalibrert	Henvisning
T-6150	Kolvika, Vestvågøy k.	3330±150	BC 1780-1430	Jørgensen 1986:87
T-2626		1960±100	BC 100-AD140	Jørgensen 1986:87
T-3517		1940±70	BC 50- AD 140	Jørgensen 1986:87
T-2268	Storbåthallaren, Flakstad k.	2740±80	BC 980-800	Jørgensen 1986:87
T-1016		2460±70	BC 760-410	Jørgensen 1986:87
T-1013		2330±100	BC 550-200	Jørgensen 1986:87
T-1200		2060±80	BC 180-AD 30	Jørgensen 1986:87
T-2267		2050±60	BC120-AD 30	Jørgensen 1986:87
T-4296	Øvreværet, Vågan k.	2290±70	BC 410-200	
T-6151 ⁹	Fjære, Bodø k.	2860±110	BC 1220-890	Jørgensen og Olsen 1988:62

Tabell 5: Tidligere konvensjonelle dateringer fra lokaliteter med risvikkeramikk.

Dateringene fra både Kolvika og Storbåthallaren vitner om en lang bruksperiode. Lokaliteten Kolvika er et flygesandområde hvor funnene har kommet fram i dagen over en lengre tidsperiode, og det kan derfor være vanskelig å knytte noen bestemt datering opp mot keramikken. Tidsperioden som de direkte daterte skårene inngikk i, mangler for denne lokaliteten, men dateringene og funnet av risvikkeramikk og tekstil- /imitert tekstilkeramikk vitner om en mer eller mindre kontinuerlig bruk av lokaliteten gjennom hele tidlig metalltid og muligens noe inn i jernalderen.

Det samme gjelder for boplassen Storbåthallaren, men her går ikke dateringene like langt tilbake i tid. Funn av blant annet båtøks vitner imidlertid om tidligere aktivitet ved boplassen. Dateringene herfra tyder på mer eller mindre kontinuerlig bruk av lokaliteten gjennom hele det siste årtusen f.Kr., og også her med mulighet for aktivitet noe inn i jernalderen. Storbåthallaren ble utgravd i perioder 1969-71 av A. Utne, som mener å finne at materialet virker tilsynelatende homogent. Utne (1973:83) hevder at det også var vanskelig å finne noe markante skiller mellom laga, men utelukker ikke at dette også kan skyldes unøyaktighet under gravinga. Det blir derfor også her vanskelig å kunne bruke dette materialet som referanse for redskapsinventaret i en ”risvikkeramisk boplass”.

⁹ I Jørgensen og Olsens publikasjon fra 1988 (62), omtales denne som direktedatering på keramikk, men i følge TMUs tilvekstkatalog er dette trekull. Etter størrelsen på prøven å dømme, er dette ei konvensjonell datering.

Figur 8: Diagram over konvensjonelle dateringer fra lokaliteter med risvikkeramikk.

Dateringa fra Øreværet ser derimot til å passe noenlunde overens med dateringa på keramikken. Dette er også en heller som ble utgravd av A. Utne i 1981, men fra denne lokaliteten foreligger det ingen rapport. Materialet domineres totalt av keramikk, og foruten risvikkeramikk foreligger det keramikk uten asbestmagring som er antatt å være noe yngre. På grunn av manglende rapport fra utgravinga er det ikke mulig å knytte dateringa til verken keramikk eller resten av materialet som bestod av en slagstein, slagg, kleberstein, flint, bronseblekk, mye dyre- og fuglebein, skjell og sneglehus. Den konvensjonelle dateringa, ser ut til å konvergere med AMS-dateringa på skåret fra samme lokalitet, men inventaret utover keramikken er så spinkelt at det ikke lar seg bruke til noen redskapsanalyse.

4.3 Risvikkeramikens kronologiske avgrensning

Foruten de dateringene som er diskutert over, foreligger en del relative dateringer som er gjort etter utgravninger som har frambrakt risvikkeramikk. Tar vi så for oss alle lokalitetene med de respektive dateringene, kommer dette bildet fram:

Lokalitet	Type datering	Datering	Henvisning
Lok. 1 Hamnes, Nordreisa k.		Ingen datering	
Lok. 2 Tønsvika, Tromsø k.	AMS på skår	BC 760-390	TUa-2443
Lok. 3 Senjahopen, Berg k.	Relativ	Førromersk jernalder	Simonsen 1956:53
Lok. 4 Tunstad, Øksnes k.	AMS på skår	BC 760-400	TUa-2444
Lok. 5 Øvreværet, Svolvek k.	Kontekst AMS på skår	BC 410-200 BC 760-390	T-4296 TUa-2448
Lok. 6 Kolvika, Vestvågøy k.	Kontekst Kontekst Kontekst	BC 1780-1430 BC 100-AD140 BC 50- AD 140	Jørgensen 1986:87 Jørgensen 1986:87 Jørgensen 1986:87
Lok. 7 Storbåthallaren Flakstad k.	Kontekst Kontekst Kontekst Kontekst Kontekst	BC 980-800 BC 760-410 BC 550-200 BC 180-AD 30 BC 120-AD 30	Jørgensen 1986:87 Jørgensen 1986:87 Jørgensen 1986:87 Jørgensen 1986:87 Jørgensen 1986:87
Lok. 8 V. Nesland, Flakstad k.	AMS på skår	BC 900-780	TUa-2447
Lok. 9 Austervåga, Værøy k.		Ingen datering	
Lok. 10 Nordlandet, Værøy k.	Kontekst Kontekst Kontekst AMS på skår	BC 3910-3650 BC 1390-1130 BC 2580-2300 BC 770-520	T-14302 T-14303 T-14304 TUa-2445
Lok. 11 Uteid, Hamarøy k.	Relativ	Folkevandringstid	Helskog 1966:71
Lok. 12 Laskestad, Steigen k.		Ingen datering	
Lok. 13 Fjære, Bodø k.	Kontekst	BC 1220-890	Jørgensen og Olsen 1988:62
Lok. 14 Seivåg, Bodø k.		Ingen datering	
Lok. 15 Skjevika, Meløy k.	AMS på skår	BC 760-400 BC 640-270	TUa-2442 Jørgensen og Olsen 1988:62
Lok. 16 Solheim, Meløy k.	AMS på skår	BC 1100-780	Jørgensen og Olsen 1988:62
Lok. 17 Risvik, Meløy k.		Ingen datering	
Lok. 18 Abrahamsplassen, Rødøy k.		Ingen datering	
Lok. 19 Røsnesvalen, Træna k.	Relativ	Førromersk jernalder	Gjessing 1943:136
Lok. 20 Hellarvikjæ, tuft I, Træna k.	Relativ	Førromersk jernalder	Gjessing 1943:136
Lok. 20 Hellarvikjæ, tuft XVI, Træna k.	Relativ	Yngre steinalder	Gjessing 1943:135
Lok. 21 Gjeithellaren, Træna k.	Relativ	Eldre bronsealder	Gjessing 1943:138
Lok. 22 Kirkhellaren, Træna k.	AMS på skår AMS på skår	BC 440-400 BC 760-380	Jørgensen og Olsen 1988:62 TUa-2446

Tabell 6: Oversikt over alle dateringer og tidligere dateringsforslag

Gjessing (1942:372) gav risvikkeramikken ei relativ datering til bronsealder, uten noen mer spesifikk avgrensning. Jørgensen og Olsen (1988:65) plasserer også risvikkeramikken innfor bronsealder, men med ei snevrere avgrensning satt til perioden BC 1100-400.

Dateringene som er gjort på risvikkeramikk peker imidlertid i retning av ei maksimumsavgrensning av keramikens bruksperiode til BC 1100-270, med et gjennomsnitt av eldste og yngste dateringer på BC 765-482. Direktedateringene fra Solheim og Vestre Nesland viste en noe høyere alder enn de øvrige prøvene, men dette kan ha sammenheng med reservoireffekten.

Det kan med andre ord virke som om risvikkeramikken har hatt en forholdsvis kort bruksperiode, og ei mer berettiget avgrensning av keramikken bør avspeile dette. Mitt forslag til datering vil derfor ligge nærmere gjennomsnittet av eldste og yngste datering, og med litt avrundning mener jeg ei rimelig datering på risvikkeramikken bør legges til perioden BC 800-400.

4.4 Geografisk og topografisk distribusjon

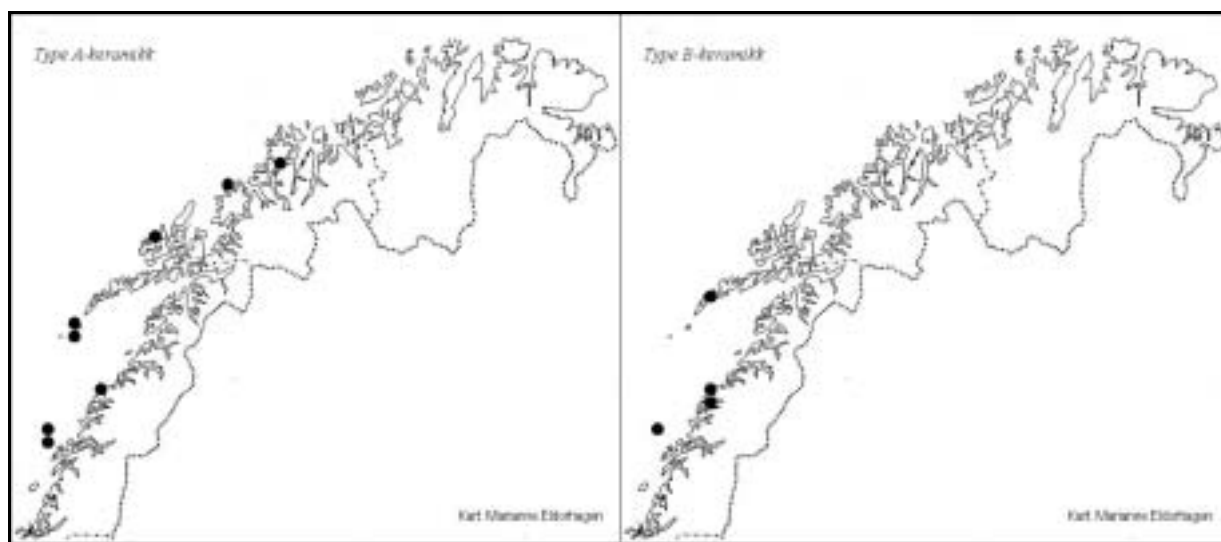
Da jeg kun har tatt for meg det materialet som har vært tilgjengelig i TMUs magasin, gir distribusjonskartet (Figur 1) kun et bilde av risvikkeramikens avgrensning i nordlig og østlig retning. Som tidligere nevnt finnes det belegg for denne type keramikk også langs trønderlagskysten, mørekysten og helt ned langs Sogn og Fjordane (se Ågotnes 1986:87, Fig.1). Visstnok også så langt sør som til Rogaland (Høgestøl 1995:135). Dette er et materiale som jeg ikke har hatt anledning til å se nærmere på, og jeg kan derfor ikke med sikkerhet si at denne keramikken oppfyller de kriteriene for diagnostisering som jeg har gitt i denne avhandlinga.

I et makroperspektiv merker man umiddelbart at alle de aktuelle lokalitetene ligger i den ytre kystsonen med et tyngdepunkt på Helgelandskysten. De få keramiske lokalitetene fra innlandet og de indre fjordstrøk (få er undersøkt) fra dette området har frambrakt

kjelmøykeramikk og/eller tekstil/imitert tekstilkeramikk (Jørgensen og Olsen 1988). Intuitivt kan det virke som om de marine ressursene har vært viktige for bostedslokaliseringa for brukerne av risvikkeramikken.

Ser vi på lokalitetene i et mikroperspektiv, er fellesnevneren for dem alle er at de ligger "lunt" til, godt skjerma for vær og vind og ofte ved sund som helt sikkert har hatt rike fiske- og fangstmuligheter. Det kan også virke som om de gjennomgående har vært lokalisert til områder som seinere har blitt dyrka mark, altså gode jordbruksområder. 2 av lokalitetene er blitt avdekka gjennom nydyrking, mens 7 ligger i eller i nærheten av dyrka mark.

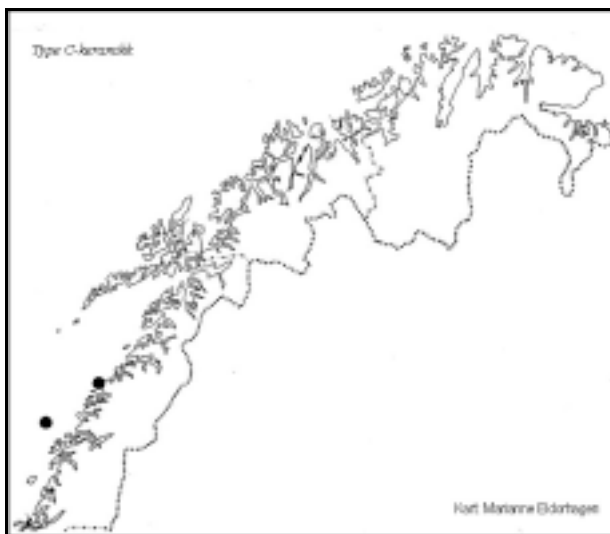
Type A er det Munch (1962:23) har valgt å kalle "Troms-keramikk" som en undergruppe av risvikkeramikken, og denne synes å opptre over hele det "risvikkeramiske" området. Denne opptrer også i de samme regionene som typene B og C, og til dels også ved de samme lokalitetene. Tendensen synes likevel å være den at type A er den vanligste i den nordlige delen av det risvikkeramiske området.

Figur 9: Distribusjonskart, type A og B.

Type B har i likhet med type C sitt tyngdepunkt for utbredelse i den sørlige delen av det risvikkeramiske området på Helgelandskysten. For en del tilfeller opptrer de også på de samme lokalitetene som typene A og C. Nord for Sør-Helgeland er det kun ved Vestre Nesland at type B med sikkerhet forkommer.

Type C opptrer derimot bare ved lokaliteten Skjevika, med unntak av ett skår som forligger fra Kirkhellaren (og trolig også ved lokaliteten Risvik). Dette er trolig den typen som tidligere har vært sett på som det ”typiske” risvikkaret, i og med at alle skår av denne typen stemmer godt overens med Gjessings diagnostikk fra 1942 (278): ”Øverst ved randa har de et litt forsenket, vel tilglattet felt (...) mens overflata ellers er helt ru, uten spor av tilglatting”.

Figur 10: Distribusjonskart, type C.

Ved Skjevika og Kirkhellaren opptrer alle typene sammen, og det er også kun ved disse lokalitetene at type C opptrer. Typene A og B opptrer ellers ikke sammen på noen av lokalitetene.

Dateringene direkte på keramikken har vært diskutert tidligere, og avviket i de ellers så overensstemmende dateringene har vært forklart som et mulig utslag av reservoireffekten. Det

skal imidlertid påpekes at begge de eldste dateringene er fra skår av type B (fra Solheim og Vestre Nesland). Datering på skår av type B fra Kirkhellaren viser imidlertid at denne typen også er representert blant de yngste dateringene. Det er ikke noe i dateringsmaterialet som tyder på at de forskjellige typene representerer kronologiske avskilte sekvenser, men her må det påpekes at fra type C foreligger det kun ei datering, slik at kildegrunlaget er svært spinkelt.

4.5 Oppsummering

Risvikkeramikken synes å ha hatt en relativt kort bruksfase tidfestet til perioden 800-400 f. Kr. Det synes heller ikke å være kronologiske forskjeller mellom de ulike typene jeg har identifisert.

Den nordlige og østlige grensen for risvikkeramikens utbredelse synes klar. Ingen av lokalitetene ligger i innlandet og heller ikke i den indre kystsonen. Alle ligger ved ytterkysten, uten at noen av disse ligger spesielt eksponert til. Når det gjelder den sørlige grensen for utbredelsen har jeg ikke hatt anledning til å gå dypere inn i dette. Det er imidlertid hevdet at samme type keramikk finnes så langt sør som til Rogalandskysten (Høgestøl 1995:135). Den geografiske plasseringa av lokalitetene peker altså mot fiske og sjøfangst, mot fjorder og sund med gode fangst og sankemuligheter rett utenfor strendene. Selv om alle lokalitetene ligger ved ytterkysten, er de allikevel godt skjerma for vær og vind. Den marine tilknyttinga synes åpenbar, men i og med at flere av lokalitetene er avdekka gjennom nydyrking, skal det ikke utelukkes at tilgang på godt jordbruksland også har hatt en viss betydning i lokalisering av boplassene.

Den største konsentrasjon av risvikkeramikk i Nord-Norge finner vi på Helgelandskysten. I dette området synes alle typene å opptre, også på de samme lokalitetene (ved Skjevika og Kirkhellaren). I området nord for Helgeland og opp til Nord-Troms, synes imidlertid type A å være dominerende, og her er type B kun identifisert på en lokalitet (Vestre Nesland).

5 Funnkontekster og assosiert materiale

På samme måte som våre dager ofte kalles "Atomalderen" fordi våre redskaper er sammensatt av atomer, ble bronsealderen kalt "Bronsealderen" fordi man i bronsealderen stort sett brukte redskaper av stein. Fiskekrokene var imidlertid av bein. (Børretzen 1968:18)

I dette kapitlet skal jeg se nærmere på den materielle konteksten risvikkeramikken inngår i. Når jeg har valgt å vektlegge skifer, kleber, metaller og slagg ved lokalitetene er det først og fremst fordi dette er materiale som opptrer på flere av lokalitetene, men også fordi jeg mener dette kan være med på å gi en indikasjon på hvilke tekniske innsikter brukerne av risvikkeramikken hadde.

Som tidligere nevnt hadde det vært ønskelig å kunne bruke en eller flere boplasser med keramikk i sikker kontekst som referanse for redskapsinventaret ved en "risvikkeramisk" boplass. Boplassen Nordlandet på Værøy var ment å skulle fungere som en slik referanseboplass. Det viste seg imidlertid at det var så stort sprik i dateringene at dette ikke ble funnet forsvarlig. Boplassen innehar også tekstil-/imitert tekstilkeramikk, noe som vitner om en lengre og eldre bruksfase. Når det gjelder de andre boplassene, som har vært gravd ut gjennom tidene, dreier det seg om henholdsvis 4 hellere, 3 tuftfelt og 1 åpen boplass. En del av disse er dårlig dokumentert, mens andre er publisert på en slik måte at det er vanskelig å knytte keramikken opp mot et spesifikt materiale. Det er kun Røsnesvalen og Hellarvikjæ (tuft I) som synes å ha ei klar avgrensning til den aktuelle fasen. Ellers viser bosettingsspor eldre aktivitet og i noen tilfeller også yngre. Dermed er det i hovedsak boplasser med mer eller mindre "usikre kontekster" som kan brukes i forsøket på å etablere den teknologiske ramma keramikken har inngått i med tanke på redskaps- og materialbruk. Denne gjennomgangen vil i så måte kunne peke på visse tendenser som kan ha relevans for inventaret keramikken har opptrådt innafor, uten at dette kan gis altfor stor betydning.

5.1 Utgravde lokaliteter

De utgravde lokalitetene som har frambrakt keramikk er Senjahopen, Storbåthallaren, Nordlandet, Øvreværet, Røsnesvalen, Hellarvikjæ, Gjeithellaren og Kirkhellaren. Jeg skal i det følgende gi en kort presentasjon av disse. Fem av disse lokalitetene er av svært blanda

karakter, og anses dermed som usikre. De tre siste, Nordlandet, Røsnesvalen og Hellarvikjæ (tuft I), anses i større grad å ha verdi med tanke på å knytte risvikkeramikken mot et annet materiale, men også her er materialet enten fra et lengre tidsspenn, eller mangelfullt i seg selv.

I 1954 utførte Povl Simonsen ei ”prøvegraving” på lokaliteten Senjahopen (lok. 3), som han betrakter som et ”sluttet funn” (Simonsen 1956:48). Foruten risvikkeramikken foreligger det imidlertid tekstil-/imitert tekstilkeramikk fra boplassen, noe som tyder på at lokaliteten også har en eldre bruksfase. Redskapsinventaret domineres av eneggede skiferkniver og slipte skiferspisser med tange og mothaker. To av de 10 eneggede skiferknivene som foreligger, samt ei rektangulær huløks, er miniatyrer. Fra det foreliggende materialet, er det ikke noe som tyder på en bruksfase yngre enn den ramma risvikkeramikken avgrenser denne til. Fra lokaliteten foreligger det også en liten slaggbitt (som lå sammen med små keramikkskår og var katalogisert som dette). Funn av råsbest kan tyde på lokal asbestkeramikkproduksjon. (Simonsen 1956:47-53)

Materialet fra Øvreværet (lok. 5) består i all hovedsak av keramikk. Ved siden av risvikkeramikken foreligger det også en mørk, nesten sort keramikk som er nokså tykk og grov i godset. Deler av denne minner om spannforna keramikk, både i form og ornamentikk. Det foreligger ikke skiferredskaper fra Øvreværet, og materialet utenom keramikken er sparsomt. Her kan bronseblikk, klebersteinsløkk og slagg nevnes.

Fra hellerboplassen Storbåthallaren (lok. 7) foreligger det materiale både fra eldre og yngre faser enn risvikkeramikken. Utgravinga ble ikke stratigrafisk gjennomført, og det er vanskelig å knytte noe bestemt materiale til keramikken. Utne deler imidlertid materiale i tre faser, der fase II dateres til perioden 510-110 f.Kr. Det er materialet fra denne perioden jeg har sett nærmere på. Her er det verd å merke seg at to av tre rektangulære huløkser, samt to av tre eneggede skiferkniver er miniatyrer. Utover dette foreligger det to fragmenter av slipte skiferspisser som ikke lot seg diagnostisere, og et fragment av ei båtøks. Funn av jernfragmenter og slagg er også dokumentert, men dette kan tilhøre seinere faser. (Utne 1973)

Dateringene fra Nordlandet (lok. 10), sammen med funn av tekstil-/imitert tekstilkeramikk, viser at det også her har vært tidligere aktivitet. All risvikkeramikken kan imidlertid knyttes til ett og samme lag, mens tekstilkeramikken ble funnet spredt i dypere lag. Jeg har her sett nærmere på skifer materialet som forholdt seg til samme lag som risvikkeramikken. Laget inneholdt fem skiferkniver hvorav 3 var brukket, mens de 2 siste var miniatyrer, samt et stykke slipt skifer som trolig har vært en spiss med rektangulært tverrsnitt. Her finnes også ei rektangulær huløks og ei rektangulær tverrøks, begge i miniatyrstørrelse. Det er ikke noe i materialet som klart peker mot bruk av lokaliteten etter den tidsramma risvikkeramikken setter den til. I denne sammenheng er det verd å merke seg at det også foreligger fragmentariske funn av kleberredskap (fra samme lag som risvikkeramikken), og jernfragmenter (som riktig nok lå i et høyere lag, men sammen med redskap av skifer, chert og flint).

Etter utgravinga ved Røsnesvalen (lok. 19), som er ei tuft, foreligger det ikke skiferredskaper, og her er det også sparsomt med annet materiale. Verd å merke seg er det at det finnes råasbest, som tyder på lokal asbestkeramikkproduksjon, samt funn av slagg. (Gjessing 1943:79)

Fra Hellarvikjæ (lok. 20) foreligger det risvikkeramikk fra begge de to tuftene som utgravd her. Fra tuft I, som ligger rundt 9 m.o.h., foreligger det råasbest, jernfragmenter og slagg. Av skifer ble det kun funnet et lite tilslått stykke som ikke kunne redskapsbestemmes (Gjessing 1943:61). Fra tuft XVI, som ligger rundt 25 m.o.h., foreligger det 3 uslipte skiferspisser, fragment av to skiferkniver og to fragmenter av slipt skifer, ikke ulik nyelvpiler, men disse kan også være smale varianter av tangespisser. Materialet utover dette vitner om ganske stor variasjon i råstoffvalg da det finnes redskaper og avslag av flint, kvarts, kvartsitt, bergkrystall og hornstein (Gjessing 1943:68). Stort utvalg i råmateriale og funn av mikroflekker samt forskjeller i materialet fra tuft I, kan tyde på at tufta også har materiale fra en langt eldre fase enn den keramikken representerer. Høydeforskjellen mellom tuftene taler også for at risvikkeramikken her betyr ei seinere innblanding.

Gjeithellaren (lok. 21) ble på grunn av tidligere omrotinger ikke gravd systematisk, og det foreligger derfor ikke noe materiale som kan knyttes direkte mot keramikken. Hellingen som

ble gravd ut av Dagfinn Gjessing i 1938 frambrakte heller ingen andre funn av interesse for denne gjennomgangen (Gjessing 1943:50).

Kirkhellaren (lok. 22), som ble gravd ut i perioden 1937-38 av Gutorm Gjessing har frambrakt et materiale som strekker seg fra eldre steinalder til nyere til. Det er i dag, med utgangspunkt i Gjessings publikasjon (1943), svært vanskelig å relatere funnene til hverandre, og disse er derfor viet lite oppmerksomhet her.

Som tidligere nevnt, vil jeg i den videre gjennomgangen i større grad vektlegge utgravingene ved Nordlandet, Røsnesvalen og Hellarvikjæ (tuft I). Dette fordi det her på en forsvarlig måte er mulig å knytte keramikken opp mot annet materiale, enten gjennom god dokumentasjon, hvor keramikken kan relateres til annet materiale, eller ved at materialet virker ublanda.

Under følger en gjennomgang av boplassene med tilhørende materiale. Igjen må det presiseres at det er knytta en del usikkerhet ved funnomstendighetene til de fleste, så her er det tendensene som må vektlegges i større grad enn enkeltresultatene.

Lokalitet	Type lokalitet	Type funn	Skiferkniver	Skiferspisser	Økser, gr.	Miniatyrer	Avslag	Annen keramikk	Spor etter metaller	Annet
1 Hamnes	Å	L	-	A B	-	-	-	-	-	Skiferhein
2 Tønsvika	Å	L	1	-	-	-	Kvartsitt	-	-	Skiferbryner, dolomittknute, pimpstein, fiskesøkke, slagstein
3 Senjahopen	Å	U	1	A B ?	1 5	X	Skifer, flint, kvartsitt	I	Slagg	Fiskesøkker, skiferbryner, kvartsittskraper, pimpstein, flintkjerne/stikkel, råasbest, hengesmyke av skifer.
4 Tunstad	Å	L	-	-	-	-	-	-	-	
5 Øvreværet	H	U	-	-	-	-	Flint	E	Slagg	Slagstein, bronseblikk, pimpstein, klebersteinslokk?, osteologisk materiale
6 Kolvika	Å	L	1	A	4, 1 5	X	Flint	I	Jern	Kleber, bryne, brente pattedyrbein
7 Storbåthallaren	H	U	1	?	1 5	X	Skifer, kvarts	E	Jern, Slagg	Stort osteologisk materiale med bl.a. husdyrbein, rikholdig bein- og hornmateriale, lær, båtøks.

Lokalitet	Type lokalitet	Type funn	Skiferkniver	Skiferspisser	Økser, gr.	Miniatyrer	Avslag	Annen keramikk	Spor etter metaller	Annet
8 Vestre Nesland	Å	L	1 ?	?	4, 1 5	X	Flint	-	-	Skiferbryne, beinmateriale, flintspiss
9 Austervåga	Å	L	-	A	-	-	Flint, grønnstein, kvartsitt	-	-	Slagstein
10 Nordlandet	T	U	1 ?	?	4, 1 5	X	-	I	Jern	Skrapere i flint og bergkrystall, kvarts- og kvartsittredskaper, kleber
11 Uteid	Å	L	-	-	-	-	-	I	Slagg	
12 Laskestad	Å	L	-	-	-	-	-	-	-	
13 Fjære	Å	L	-	-	-	-	-	(?)	Slagg	Råasbest, brent leirklining
14 Seivåg	Å	L	-	-	-	-	Flint	I	-	Klebersteinsskår
15 Skjevika	Å	L	-	-	-	-	-	-	-	Råasbest, Skafthulløks av porfyr, steinklubber, slipehelle
16 Solheim	Å	L	-	-	-	-	-	-	-	
17 Risvik	Å	L	1	A	2	-	Flint	I	-	Fiskesøkke
18 Abrahamsplassen	Å	L	-	-	-	-	-	-	-	
19 Røsnesvalen	T	U	-	-	-	-	Flint, kvarts	-	Slagg	Flintskraper, pimpstein, råasbest
20 Hellarvikjæ (tuft I)	T	U			-	-	Skifer, flint, bergkryst all	-	Jern, slagg	Råasbest, fiskesøkke, pimpstein
20 Hellarvikjæ (tuft XVI)	T	U	?	C, ?	-	-	Kvarts, skifer, flint, bergkryst all, hornstein, kvartsitt	-	-	Kjerneøks, flint- og kvartsskrapere, mikroflekker, slagstein, pimpstein
21 Gjeithellaren	H	U	-	-	-	-	Flint	-	-	Søkkestein, beinnål
22 Kirkhellaren	H	U	1 2	A B	4, 1 2?	X	Flint, kvarts, kvartsitt, skifer, grønnstein	K. I. S. E.	Jern	Rikholdig horn- og beinmateriale, flint-, kvarts- og kvartsittgjenstander, bronsegjenstander, kobberblikk, pimpstein, slagstein, fiskesøkker, glattestein, slipesteiner, bryner, kleberkar

Forklaring: Type lokalitet; Tufter (T), heller (H), åpen boplass/ikke mulig å avgjøre (Å)
Funn; Lausfunn (L), Utgravd (U)
Skiferkniver; Eneggede (1), toeggede (2), ikke mulig å avgjøre (?)
Skiferspisser; Tangespisser (A), bladformet (B), uslipt (C), ikke mulig å avgjøre (?)
Økser; tall viser til Myklevolls gruppeinndeling av bergartsøkser
Annen keramikk; Kjelmøykeramikk (K), Tekstil/imitert tekstilkeramikk (I), antatt eldre jernalderkeramikk (E), spennforma keramikk (S), ikke diagnostisert (?)

Tabell 7: Gjennomgang av lokaliteter med risvikkeramikk med tilhørende materiale

5.2 Skifer

For Finnmarks vedkommende later det til at skiferbruken langs kysten avtar markant i den såkalte "kjelmøyfasen" som omfatter perioden 900-0 f.Kr. (Olsen 1994:107). Det kan imidlertid se ut til at det ved en del av de risvikkeramiske boplassene fortsatt finnes en viss bruk av skiferredskaper, sammen med en del andre hardere bergarter. Derfor har denne blitt viet en del oppmerksomhet i håp om å kunne finne karakteristiske diagnostika for perioden.

Med utgangspunkt i Gjessings klassifisering av skifergjenstander, forsøkte jeg å relatere knivene og spissene av skifer til hans typer (Gjessing 1942:101-192). Hensikten var å se om noen typer i større grad enn andre var representert. Det er klare svakheter ved å bruke allerede eksisterende typeinndelinger. Man risikerer med dette å miste verdifull informasjon ved at alle redskapsfunn selvfølgelig ikke lar seg presse inn i ei slik inndeling. Fordelen er at man ikke trenger å etablere et helt nytt rammeverk for diagnostisering av artefaktene. Av ressursmessige årsaker ble sistnevnte moment prioritert her, og i de tilfeller jeg har vært i tvil om redskapen skulle plasseres i den ene eller andre gruppa, har eggen vært styrende for klassifiseringa.

Skiferknivene som utgravingene har frambrakt viser imidlertid stor variasjon i størrelse og utforming, noe som trolig har sammenheng med forskjellige bruksområder (Andreassen 1985:201-204). Det er ikke mulig å peke på noen bestemte former som går igjen i materialet. Miniatyrkniver er imidlertid godt representert (ved 6 lokaliteter), noe som også tidligere har vært knytta til sein steinbrukende tid (Jørgensen 1986:65, Munch 1962:20, Simonsen 1975:281). Når det gjelder skillet mellom miniatyrer og vanlige kniver, har jeg gjort som Simonsen (1996) og brukt størrelse, og ikke vekt som Andreassen (1985:202). Her har jeg også forholdt meg til de avgrensingene som Simonsen (1996:46) bruker fordi disse virker plausible. Her betraktes "normale" kniver å være over 8 cm. og følgelig "miniatyrer" under 8 cm. Av de utgravingene som jeg betrakter som godt dokumenterte (dvs kun Nordlandet for skiferkniver) kan eneggede kniver, også miniatyrer, knyttes opp mot risvikkeramikken, men ingen bestemte typer skilte seg bemerkelsesverdig ut.

Når det kommer til spissene var det mindre variasjon i størrelse og utforming. Her dominerte slipte spisser med tange og mothaker, men også noen fragmentariske eksemplarer av noe som kan ligne på nyelvpiler. Dette kan imidlertid også være smale utgaver av tangespisser eller kanskje prener (se for eksempel Gjessing 1942:163, fig. 123, 126, 129 og 156). Begge typene har vært knytta til marint miljø (Olsen 1994:54-57), noe som stemmer godt med mine lokaliteters geografiske og topografiske beliggenhet. Nordlandet hadde også fragment av ei skiferpil, som kunne knyttes til keramikken. Dette var imidlertid ei smal slipt pil med rombisk tverrsnitt, som har blitt ansett som ei mulig nyelvpil eller smal tangepil. Fra Hellarvikjæ (tuft XVI) foreligger imidlertid de eneste uslipte skiferspissene i materialet. Dette er forholdsvis små, uregelmessige spisser (ca. 5-7,5 cm lange) som i og for seg ikke kan gi noen indikasjon på periode eller fase.

Lars Børge Hansen Myklevoll (1997) har gjort ei klassifisering av det nordnorske økse materialet, og det er hans gruppering av de forskjellige øksene som ligger til grunn for tabell 7. Gruppene 4 og 15, som er rektangulære tverrøkser og rektangulære huløkser har begge ei avgrensing til perioden 3400-1500 f. Kr (ibid.:99). Lokalitetene disse opptrer i har i stor grad også eldre brukshorisonter enn den risvikkeramikken setter den til, men ved Storbåthallaren og Nordlandet kan disse knyttes opp mot keramikken. Det kan dermed ikke utelukkes at disse typene har hatt en lengre bruksperiode enn det Myklevoll foreslår.

Går vi videre til lausfunnene, har det også her kommet inn en del skifergjenstander sammen med risvikkeramikken. Flere av lausfunnlokalitetene som har frambrakt noe mer enn bare keramikken, kan også framvise slipte skiferredskaper. Spisser med tange og mothaker samt eneggede kniver går igjen også her, og miniatyrer synes ikke uvanlig. Av bergartsøkser finner vi også her gruppene 4 og 15 representert.

Det viste seg altså at det var få typologiske mønstre som kunne trekkes ut av skifer materialet. Omstendighetene rundt funnene er som tidligere omtalt så usikre at disse skifergjenstandene kun må ses på som mulige indisier på at brukerne av risvikkeramikk også hadde skifer i sitt materielle repertoar. I og med at de fleste lokalitetene med risvikkeramikk også har spor etter tidligere bruksfaser, kan det ikke utelukkes at skifer materialet skal knyttes til tidligere faser

ved lokalitetene. Med unntak av lokaliteten Nordlandet, mangler sikker stratigrafi som knytter keramikken sammen med skiferartefakter.

Mangel på *eggredskaper* i skifer (og andre bergarter), som er tilfellet for situasjonen på helgelandslokalitetene, kan være uttrykk for at metaller nå har overtatt denne funksjonen. Dette er også poengtert av Sundquist (1998:47, 1999) for kjelmøykeramikernes vedkommende. De mange ”miniatyrartefaktene”, særlig i nord (i sør finnes disse kun ved Kirkhellaren), kan tyde på at skifer får en minkende plass i aktørens ”mentale skjema”, både i overført og bokstavelig forstand.

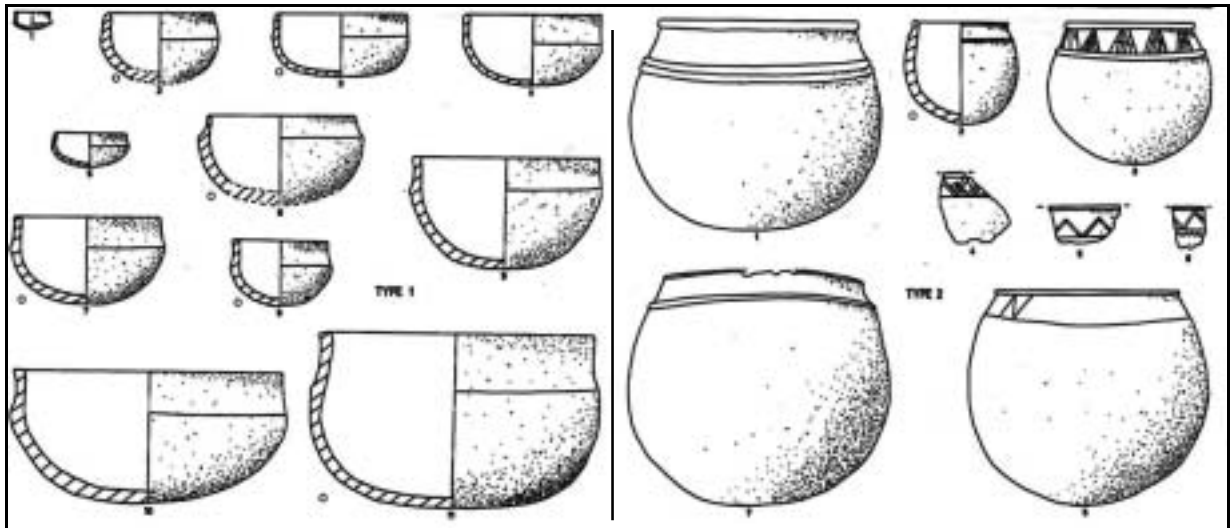
5.3 Kleber

Fra lokalitetene Kolvika, Nordlandet, Øvreværet, Seivåg og Kirkhellaren er det også påvist bruk av kleberstein i redskapstilvirkinga. Dette kan i en del tilfeller skyldes seinere aktiviteter, men ved Nordlandet antas disse å være representativ for den samme perioden risvikkeramikken opptrer i. Forekomstene er uansett små og det dreier seg i all hovedsak om fragmenter av klebersteinsartefakter, kar, mulige støpeformer og andre redskaper som ikke er mulig å diagnostisere.

Lars Pilø (1990) mener å kunne påvise brudd i produksjonskontinuiteten av kleberkar, med et opphold i kleberkarproduksjon i romersk jernalder og folkevandringstid (ibid:93). Den første fasen disse produseres skiller seg fra den seinere fasen når det gjelder form, tykkelse og dekor, og de tidlige karene har dessuten mangla det karakteristiske jernbåndet langs randa som seinere kleberkar har (ibid:87).

Fem forskjellige typer kleberkar plasseres til den første fasen av kleberkarproduksjon (Pilø 1990). Av disse plasseres type 1 og 5 til slutten av bronsealderen, men kun type 1 er dokumentert brukt i Nord-Norge. Typisk for denne er at den er bolleforma, mangler dekor og har et bånd langs randa som ender i en vulst (se Figur 11). Karene er med andre ord svært lik risvikkeramikk av type C, som antas å ha hatt et bånd av ildfast materiale langs randa. Pilø

påstår imidlertid at det ikke har vært anvendt jern i direkte tilknytning til disse kleberkarene (ibid.:87).

Figur 11: Piløs (1990:92-94) kleberkar, type 1 og 2.

I Rogaland knyttes kleberkarene opp mot det sørskandinaviske bronsealderkomplekset, og distribusjonskartet over Piløs type 1 (ibid:93, fig.6) stemmer godt overens med Bakkas (1976:pl. 16) kart for utbredelse av sørskandinaviske bronsealder. Keramikken på sørvestlandet synes ikke å kunne vise til typologisk sammenheng med de tidlige kleberkarene, men det gjør derimot den seine asbestkeramikken (risvikkeramikken) fra Midt- og Nord-Norge (Pilø 1990:97). Størst morfologisk sammenfall finner Pilø mellom at hans type 2 av tidlige kleberkar (plasseres til tidlig førromersk jernalder) og risvikkeramikken. Ågotnes (1976:53) peker også på likheten mellom hennes asbestkeramikk og det hun kaller ”keltertids-kleberkarene”, som trolig henviser både til Piløs type 1 og 2. Rent intuitivt ser jeg store likheter mellom risvikkeramikens type A/B og Piløs type 2, samt mellom risvikkeramikens type C og Piløs type 1.

Pilø (1990:98) mener også at den store kleberkarproduksjonen som har funnet sted ved visse lokaliteter har krevd bruk av metallmeisler. Spor på kar vitner om dette, sammen med reparasjonshull på kar som må ha vært reparert med metall. Her refereres det også til funn av

et unikt halskjede av jern, og Pilø finner det sannsynlig at man har mestret arbeid med jern så tidlig som i den tidligste fasen av jernalder i Sørvest-Norge (op.cit.).

Fra Seivåg foreligger de eneste kleberskår som lar seg kytte mot Piløs typologi. Det dreier seg om et lite kar der mindre enn halve karet foreligger, og dette kan ikke relateres til funnet av risvikkeramikken. Randa på dette karet mangler, men formen viser likhet med Piløs type 2 (ibid.:96), noe som altså er i overensstemmelse med Piløs antakelser om de typologiske sammenhenger (se over).

Kleberkarenes geografiske og kronologiske distribusjon, samt store likhetstrekk med risvikkeramikken mener jeg må ha en klar sammenheng. Risvikkarets form er altså videreført i kleberkarene, og det at risvikkeramikken synes å forsvinne ved oppkomsten av kleberkarene kan kanskje være en indikasjon på at *form, funksjon og meningsinnhold* kan ha ”blitt overlevert” fra keramikken til kleberkarene. Kleberkarenes form synes heller ikke å ha andre ”forløpere” (forbilder), uten at dette kan vektlegges i for stor grad.

5.4 Metaller og slagg

Som tidligere nevnt (kap. 3.4) finner jeg det sannsynlig at det har gått et bånd av ildfast materiale langs randa på en del av keramikkskårene (type C, ved Skjevika, Kirkhellaren og trolig også ved Risvik), og jeg antar at dette har vært av jern. I det følgende skal jeg presentere ytterligere indikasjon på at brukerne av keramikken har hatt kjennskap til metaller.

Ved Hellarvikjæ (tuft I) og Røsnesvalen, som regnes som sikre kontekster, er det mulig å knytte keramikken direkte opp mot jernbruk ved funn av slagg og jern. Andre lokaliteter som her kan nevnes, hvor sammenhengen mellom jernbruk og keramikk er mer usikker, er Senjahopen (slag), Øvreværet (slag), Kolvika (jern), Storbåthallaren (slag og jern), Nordlandet (jern), Uteid (jern), Fjære (slag) og Kirkhellaren (jern).

Av gjennomgangen ovenfor er det interessant å merke seg at det finnes slagg (og jern) på 4 av de utgravde lokalitetene (Nordlandet, Senjahopen, Røsnesvalen og Hellarvikjæ (tuft I)) som

har en antatt yngste bruksfase knytta til risvikkeramikken. Fra lausfunnene opplyses det at det også er funnet slagget og/eller jern ved lokalitetene Kolvika, Uteid og Fjære. De to førstnevnte har trolig hatt bosetting utover perioden risvikkeramikken opptrer i, og funnene herfra kan neppe vektlegges i større grad. Fra Fjære derimot synes slagget å kunne relateres til funn av risvikkeramik og råasbest. Det er i alle disse tilfellene snakk om små mengder slagget. Dette dannes både ved jernproduksjon og under tilvirking av jern ved smiing, og det er to måter å avgjøre hvilke type slagget det dreier seg om. Det ene er mengden slagget, og det andre er slaggets innhold (Espelund 1989). Det er heller ikke uvanlig å finne slagget som kan knyttes opp mot kjelmøykeramikken, og i forbindelse med Sundquists (1998:49-50) arbeid med dette materialet ble det sendt inn 4 prøver for analyse. Formålet med analysene var å avgjøre hvorvidt slagget stammet fra produksjon eller bearbeiding (smiing) av jern. Prøvene gjennomgikk to forskjellige typer analyser, og resultatene viste at det dreide seg om :

1	Råmalm eller naturlig dannet stein	eller	Forurenset myrmalm
2	En fjerdedel av en klump smieslagget	eller	Forurenset myrmalm
3	Antagelig smieslagget	eller	Jernslagget
4	Leire eller sand smelta ved høy varme	eller	Forurenset myrmalm

Tabell 8: Analyser av slagget fra kjelmøykeramiske kontekster, fra Sundquist (1998:49)

Når alle disse prøvene var katalogisert som slagget, viser dette at det ikke er lett for en lekmann å avgjøre visuelt hva som er slagget og hva som ikke er. Dette viser også at det ikke er enkelt for ”ekspertene” å avgjøre hva som er hva. Den ene prøven som i begge analysene viste seg å være slagget, ble av den ene analysert som smieslagget, av den andre som jernslagget (produksjonsslagget). Jeg har ikke hatt anledning til å sende slagget inn for analyse i forbindelse med mitt arbeid, og kan derfor ikke gå god for at alle de overfor nevnte funnene virkelig er slagget. Tross dette mener jeg muligheten er stor for at en del (om ikke alle) av disse virkelig er slagget. Skal man dømme ut fra mengden må det være rimelig å anta at dette dreier seg om smieslagget. Gjessing (1942:137) mener imidlertid at det ved Hellarvikjæ og Røsnesvalen har foregått en hjemlig jernproduksjon.

De analysene av slaggrøvene som er nevnt over var altså gjort i forbindelse med et arbeid på kjelmøykeramikk, og det har vært hevdet at denne keramikken har hatt en direkte relasjon til jernproduksjon (Hulthén 1991). Dette har vært diskutert og avvist av blant andre Espelund (1992) og Sundquist (1998). Det er imidlertid en kjensgjerning at jernet var introdusert i Øst-Finnmark så tidlig som rundt 600 f.Kr. (Olsen 1994:132).

”Avtrykk” etter jernbånd på risvikkeramikk (type C) samt spor etter rust på keramikkskår der dette båndet har ligget, tas også til inntekt for at dette metallet har vært i sirkulasjon blant risvikkeramikere. Rustmerker i reparasjonshull på risvikkeramikk (type A) kan også tyde på at dette, i likhet med Piløs (1990) omtalte kleberkar, har vært reparert med jern (sml. Ts. 4033 5i, Kirkhellaren). Som tidligere nevnt kan fravær av eggredskaper av skifer i kontekst med risvikkeramiske lokaliteter på helgelandskysten være et uttrykk for økt tilgang på metall. Jernet har i følge Lars Erik Narmo (Nordland Fylkeskommune, pers. med.) trolig ikke vært uvanlig på Nordkalotten gjennom bronsealderen, men da som importert råstoff som måtte bearbeides (sml. Sundquist 1999). Dette ses i sammenheng med de relativt små mengder slag som foreligger fra bronsealderkontekster. Når hjemlig produksjon finner sted i de såkalte gropsjaktovnene i Trønderlag og på Østlandet 2/300 f.Kr., er dette en helt annen teknologi enn den større produksjonen som seinere setter inn med impulser fra Sentraleuropeisk produksjonsteknologi. Narmo mener forklaringa på dette ligger i at den tidligste produksjonsteknologien ikke er av sørlig opphav, men av østlig. Jernet som opptrer i Øst-Finnmark rundt 600 f.Kr. ses også i sammenheng med utvekslingssystemer mot øst (Olsen 1994:132).

Det kan her nevnes at det ved Hemmestad i Kvæfjord k. (Sør-Troms) nylig ble funnet ei jernvinne, også en gropsjaktovn, som dateres til 500-tallet f.Kr. (pers. med. Roger Jørgensen, TMU). I nærheten av denne ble det også registrert et lite keramikkskår som trolig er risvikkeramikk. Skåret er imidlertid så lite at det ikke med sikkerhet lar seg diagnostisere som risvikkeramikk. Dette er årsaken til at skåret ikke er med i denne analysen. Funnet vitner uansett om at produksjon av jern i Nord-Norge finner sted betraktelig tidligere enn det man før har antatt.

5.5 Representasjon

Fordelingen mellom skifer, kleber og metallgjenstander er av en slik art at det må knyttes noen anmerkninger til dette. Jern opptrer svært sjeldent i kontekst med risvikkeramikk. En mulig forklaring er selvsagt jernets holdbarhet (konserveringsgrad). Dette står i skarp kontrast til keramikken som er svært bestandig i de fleste kontekster (Sundquist 1998:46) (se kap. 7.1 for keramikkenes representasjon). Forholdet mellom funn av jern og keramikk må derfor anses å være nokså skeivt.

Fra lokaliteter som kan knyttes på mot kjelmøykeramikk finnes det imidlertid indikasjoner på at jern har vært i bruk, og spor etter jernforsterking på fiskekroker og harpuner, samt rustmerker i knivskaft av bein er eksempler på slike (Olsen 1994:fig. 73 og fig. 94, Sundquist 1998, 1999).

Representasjon av slagg synes mer reell, da denne har en bedre konserveringsevne enn jern, samt at dette ikke lar seg gjenbruke (se kap. 5.4 for representasjon av slagg). Slagg synes å opptre over størstedelen av det "risvikkeramiske" området, fra Senjahopen i nord til Træna i sør. Det finnes imidlertid ikke sikre stratigrafiske bindeledd mellom keramikken og slagget slik at det også her foreligger kildekritiske svakheter.

Funn av skifergjenstander antas også å gjenspeile den reelle tilstedeværelsen av disse i forhistoria, men med det forbehold om at dette også er et råstoff som *kan* gjenbrukes. Det må imidlertid påpekes at det kun er ved lokaliteten Nordlandet at slipte skiferredskaper med sikkerhet kan knyttes til risvikkeramikken. Det skal dermed ikke utelukkes at skiferen i denne perioden har fått en betydelig mindre plass i redskapsinventaret enn tidligere.

Når det gjelder kleberkar er det kun ved Seivåg at et slikt opptrer i nærheten av risvikkeramikk uten at nærmere relasjoner mellom kleber og keramikk kan bekreftes, og dette er også fragmentarisk. Gjenbruk av kleber synes imidlertid svært vanlig, og muligheten for videre bearbeiding øker betraktelig dersom man har skjærende redskaper av metall. På nordvestlandet opptrer kleberkar i større grad på de samme lokalitetene som risvikkeramikk, og dersom den

samme kronologien er gjeldende her, må kleberkarene tilhøre sluttfasen av risvikkeramikkens brukperiode (Pilø 1990, Ågotnes 1976:125). I følge Piløs (1990:fig. 6 og fig. 8) distribusjonskart over typene 1 og 2, synes disse imidlertid å opptre på Sør- og Nord-Vestlandet og nordover til Vestfjorden (type 1) og til Sør-Helgeland/Nord-Trøndelag (type 2).

5.6 Oppsummering

Når det gjelder kniver og spisser i skifer, har det for det aktuelle området ikke vært gjort noe forsøk på å lage noen helhetlig kronologi. Min gjennomgang viste at det var stor variasjon i utforminga av de eneggede skiferknivene, noe som antas blant annet å ha sammenheng med forskjellige bruksområder. Spissene var mer ensartede og representerte typer som har vært knytta til fangst i marine miljøer. Forekomsten av økser var heller ikke av stor variasjon, da disse stort sett var representert ved rektangulære tverrøkser og rektangulære huløkser.

Materialet er imidlertid svært blanda. Dersom vi ser på de utgravde lokalitetene som jeg mener kan ha "sikker" relevans for brukere av risvikkeramikk, er det kun ved lokaliteten Nordlandet at risvikkeramikk og slipt skifer kan knyttes til de samme stratigrafiske sekvensene. Her finnes belegg for eneggede kniver og rektangulære tverr- og huløkser, alle disse også som miniatyrer. Lausfunn og mindre sikre utgravde kontekster synes å bekrefte en slik tendens. Slipte skiferredskaper synes allikevel ikke å spille en sentral rolle ved de risvikkeramiske boplassene. Min antakelse er at skiferen får stadig mindre betydning innafor området etter hvert som jernet får innpass, noe som synes klarest ved lokalitetene i sør.

Bruk av kleber i redskapsproduksjon ser også ut til å kunne relateres til brukerne av risvikkeramikken, men her er det ikke snakk om store mengder. Pilø (1990) mener også å kunne relatere kleberkarproduksjonen opp mot metallbruk og mot det sørskandinaviske bronsealderkomplekset. Risvikkeramikk av typene A/B og C synes å ha store likhetstrekk med henholdsvis Pils kleberkar av typene 2 og 1.

Ved Hellarvikjæ (tuft I) og Røsnesvalen, som begge regnes som sikre kontekster, foreligger det funn av jern og slagg. Tilstedeværelsen av jern og/eller slagg på så mange som 10 av 22

lokaliteter styrker antakelsen at brukerne av risvikkeramikken også har hatt tilgang på og kjennskap til jernet. De relativt små mengder av slagg tyder på at det ikke dreier seg om produksjon, men tilvirking gjennom smiing. Bruk av kleberkar har av Pilø (1990) også blitt knytta opp mot bruk av metaller, og her blir også jern spesifikt nevnt. Rustmerker på risvikkeramik, type C, er også en indikasjon på jernbruk i den regionen risvikkeramikken opptrer i.

Av de lokalitetene jeg innledningsvis mente man med rimelig sikkerhet kan knytte keramikken opp mot annet materiale, kan Nordlandet framvise eneggede skiferkniver, økser (bieler) og kleber. Miniatyrredskaper er her godt representert. Videre har vi Hellarvikjæ (tuft I) og Røsnesvalen der funn av råasbest peker mot lokal keramikkproduksjon. Funn fra alle disse risvikkeramiske lokalitetene vitner også om kjennskap til bruk av jern.

6 Økonomiske/kulturelle kontekster

Det er selvfølgelig ikke enkelt å skille mellom de økonomiske og kulturelle sfærer i forhistoriske samfunn, som denne delen skal omhandle. For det første kan man i dag ikke med sikkerhet skille mellom det som i forhistoria har blitt oppfatta som kulturelt signifikante trekk, samtidig som disse trekkene kan ha fått økonomisk betydning etter at disse ble etablert i samfunnet, og visa versa. Jeg tenker her spesielt på jordbruk, som er et av de temaene som blir behandla her. Det er nemlig vanskelig å komme utenom jordbruksindikatorerne som foreligger for dette området, slik at pollenanalyser, husdyrbein og analyser av makrofossiler også til en viss grad vil bli drøfta her.

Flere (se Bakka 1976, Jørgensen 1986, Munch 1962 og 1966) har vært opptatt av den sørskandinaviske innflytelsen i dette området, og følgelig vil også innflytelse utenfra bli viet en del oppmerksomhet ved en diskusjon av bronser (og støpeformer) og helleristninger, samt porfyrøkser.

6.1 Jordbruk

Brukere av risvikkeramikk har ofte vært knytta opp mot folk med kjennskap til, og brukere av visse jordbruks-elementer. Den kulturelle innflytelsen i så henseende har man ment kom fra det såkalte "sørskandinaviske bronsealderkomplekset" med metallbruk (bronse), tamdyrhold og til en viss utstrekning åkerbruk (Bakka 1976:30, Jørgensen 1989:143, Ågotnes 1986:114). Med utgangspunkt i risvikkeramikkens geografiske utbredelse foreligger en god del pollenanalyser med både kornpollen og beiteindikatorer. Videre stemmer disse utbredelsene godt overens med den klimatiske grensa for hvor langt nord det er mulig å drive jordbruk uten moderne hjelpemidler. Jeg tenker her på modningsgrensa for korn, og muligheten for å ha husdyr gående ute hele året. Risvikkeramikken sammenfaller med overgangen mellom subboreal og subatlantisk tid, og de klimatiske forholda har neppe vært særlig forskjellig fra dagens (sml. Bakka 1976:35). Tolkinga av de pollenanalyser som foreligger er stort sett bearbeida og publisert av Johansen (1982b og 1990), Johansen og Vorren (1986), Moltu (1988), Storli 1985 og Vorren og Nilssen (1982). Alle disse arbeidene har som mål å kartlegge omfanget av

jordbrukselementer i den lokale tilpassinga, der både beiteindikatorer og funn av kornpollen tas til inntekt for at en ny økonomisk plattform er i emning.

6.1.1 Pollenanalyser

Johansen og Vorren (1986:740) finner belegg for introduksjon av landbruk/jordbruk i Nord-Norge så tidlig som 4000 BP. 14 daterte horisonter med svake spor av beiteindikatorer og/eller kornpollen fra Isnestofen (Alta kommune) i nord til Sund (Hemnes kommune) i sør faller alle innfor ei plassering i yngre steinalderen (innafor perioden 4160 ± 80 BP – 3060 ± 90 BP). Det er i grove trekk karakteristisk at kurvene for byggpollen og beiteindikatorer i hovedsak følger hverandre (Johansen 1979:109). Pollendiagrammene fra Engeløya i Steigen, som Tom Moltu (1988:150-153) har sett spesielt på, indikerer også beiteaktivitet så tidlig som 3900 BP, men her finnes ingen holdepunkt for åkerbruk og korndyrking.

Så tidlig innslag av korpollen finner heller ikke Storli (1985:95) i Beiarn-området, men fra 500-tallet f.Kr. synes dette vanlig. Det er også i denne tida at Johansen og Vorren (1986:745) mener at gårdsdrift ble mer utbredt og permanent, med økt tiltro til dyrking og domestiserte dyr. For Engeløya gjelder de samme tendensene (Moltu 1988:163).

I *hele* det nordlige området risvikkeramikken inngår i, kan altså menneskelig påvirkning med rimelig sikkerhet tolkes som manifestert i pollendiagrammene ca. 2000-2500 BP. Skogen minsker og gressmark (beitemark) blir mer vanlig. Denne sosioøkonomiske endringa er spesielt godt dokumentert ved: Korsnes (2280 ± 148), Bakkan (2360 ± 110), Bøstad (2430 ± 130), Frydenlund (2560 ± 70) og Skar (2280 ± 60). (Johansen og Vorren 1986, Vorren og Nilssen 1982)

På mikroplan kan ingen av de lokalitetene som har frambrakt risvikkeramikk knyttes direkte opp mot noen av de pollendiagrammene med jordbruksindikatorer som foreligger. Ser man derimot på makroplan, viser det seg at avstanden mellom de aktuelle lokalitetene allikevel i en

del tilfeller er så små at menneskene på de respektive stedene må ha hatt kjennskap til hverandres aktiviteter og muligens hatt samme kulturelle/økonomiske praksis.

Under følger en gjennomgang av lokaliteter med pollenanalyser som ligger i "rimelig" nærhet til lokaliteter med risvikkeramikk. Det er her snakk om ansporing av korndyrking og/eller beiting ved lokaliteten *Vannareid* og *Korsnes* i Helgøy kommune som ikke ligger langt unna Hamnes. Herfra foreligger det slike ansporinger allerede fra 3520 ± 50 bp, med ei intensivering ved 2280 ± 140 bp. Avstanden hit er ikke lenger enn at brukerne av lokalitetene kan ha hatt godt kjennskap til hverandre. Fra samme kommune (Tromsø) som lokaliteten Tønsvika ligger i, foreligger det 2 pollendiagrammer fra henholdsvis *Prestvannet* og *Berg* som viser til agrar aktivitet ved 3420 ± 40 bp og 3920 ± 90 bp. Det foreligger også 2 pollendiagrammer fra lokaliteter på Senja. I forhold til lokaliteten Senjahopen, ligger *Hofsøy* noe lenger sør, mens *Torsli* ligger på "innersida" av Senja, mot fastlandet. Ansporingene herfra skriver seg til 2955 ± 140 bp og 3420 ± 70 bp. Lokaliteten Hofsøya har også frambrakt osteologisk materiale fra små- og storfe. Lokaliteten "*Bakkan av Bø*", på Andøya, ligger ikke langt unna Tunstad, og herfra foreligger det også jordbruksindikatorer ved 3070 ± 80 bp særlig fra 2360 ± 110 bp. Kolvika, Storbåthallaren og Vestre Nesland ligger ikke langt unna lokalitetene *Bøstad* og *Moland* og *Gimsøy*, som alle har blitt undersøkt gjennom pollenanalyser der faser med jordbruksaktivitet dateres til tida mellom 4120 ± 50 bp og 2430 ± 130 bp. Fra Engeløya, hvor Laskestad ligger, foreligger det også pollendiagram med tidlige aktivitetsspor som kan tyde på et gryende jordbruk, men dette er lenger nord på øya, ved lokaliteten *Bø*. Til sist (og lengst sør) kommer lokaliteten *Tjong*, som i likhet med Abrahamsplassen ligger i Rødøy kommune, hvor det også finnes pollendiagrammer med indikasjoner på tidlig jordbruk. (Johansen 1982b, 1990, Johansen og Vorren 1986, Moltu 1988, og Vorren og Nilssen 1982)

De fleste ansporingene av jordbruksindikatorer er med andre ord en god del eldre enn den perioden risvikkeramikken dateres til. Disse viser imidlertid kun de tidligste innslag av antatt menneskelig påvirkning på faunaen, mens det kan se ut til at en "ekspansjon" av jordbruksaktivitet setter inn rundt 5-300 f.Kr., særlig med tanke på ansporing av korndyrking

(Jensen 1993:146, Storli 1985:101). Til tross for at man har hatt god kjennskap til visse jordbrukselementer synes det altså ikke som om disse får substansiell karakter før ved opphøret av risvikkeramikken.

6.1.2 Beinmateriale, makrofossiler og ardspor

Domestiserte dyr kan ha blitt introdusert til jeger/samlere langs norskekysten så tidlig som 5000-5500 BP. Noen pollenanalyser støtter denne påstanden, men ingen så gamle bein er funnet (Johansen og Vorren 1986:745).

I håp om å kunne knytte et konkret boplassmateriale til jordbruksindikatorerne i pollendiagrammene, ble det i 1981 foretatt systematiske registreringer i et distrikt med høy funnfrekvens av importartefakter i Ranaområdet. Dette resulterte i registrering og utgraving av Stiurhelleren som frambrakte til da de eldste kjente funn av korn i Norge, sammen med funn av tamdyrbein. Funnene bestod av bein fra både små- og storfe, og utgjorde 0,00064% av det osteologiske materialet (0,5% av pattedyrmaterialet). Stiurhellerens bruksfase ble datert til steinalder, og avgrensa til en 150-årsperiode fra 4170 ± 80 til 4320 ± 100 BP (Hultgreen 1989, Hultgreen et al. 1984). Datering direkte på ei småfetann fra lokaliteten har imidlertid vist seg å ikke stemme overens med denne avgrensinga. Den ble datert til 3135 ± 60 BP, noe som betyr at det ligger en del kildekritiske problemer knytta til datering av helleren (Johansen 1990:5). Det kan ikke utelukkes at denne divergensen skyldes reservoireffekten, da det framgår at det er skjell som er brukt for å datere hellerens bruksfase.

Fra Hofsøy på Sør-Senja foreligger det også tenner av både små- og storfe fra en boplass som er datert til henholdsvis 3060 ± 80 og 3250 ± 60 BP. I nærheten av denne lokaliteten foreligger det pollendiagram med beiteindikatorer som bekrefter tendensen nevnt over (Johansen og Vorren 1986, Moltu 1988:146). Åkvika på Dønna på Helgeland har frambrakt husdyrbein av småfe, storfe og svin. Bakka (1976:36) plasserer funnet i mellom- /seinneolitikum da helleren det her er snakk om har ”*rein og ublanda steinalderkarakter*”, mens Johansen (1982b:198) mener at denne like gjerne kan høre hjemme i bronsealderen. Storbåthallaren er den eneste

lokaliteten med funn av både risvikkeramikk og husdyrbein (publikasjon av beintilfanget fra Kirkhellaren foreligger ikke). Herfra foreligger det både små- og storfebein, og bein fra ku gav dateringer på 2050^{+60} og 2740^{+80} BP (Johansen og Vorren 1986:745, Moltu 1988:147, Utne 1989:106).

De tidligste funn av korn i Nord-Norge stammer fra Stuirhellaren i Rana. Herfra foreligger det 6 forkullede korn av bygg som har ei datering mellom 3060^{+70} og 2365^{+60} (Johansen 1990:5). På samme lokalitet opptrer store mengder frø av bringebær, noe som tyder på at sanking har vært en mye viktigere ressurs enn korndyrking (Hultgreen 1989:119). Disse funnene vitner allikevel om ei befolkning som hadde kjennskap til kornet, og som det kommer fram av pollenanalysene, blir korndyrking mer vanlig når man beveger seg opp i tid, mot jernalderen. Det har da vært antydning en småskala kornproduksjon, på jordelapper på et fåtall kvadratmeter. Denne har neppe hatt betydning for substansøkonomien.

Kornets rituelle betydning har vært påpekt av flere, og da gjerne i sammenheng med ølbrygging (Prescott 1996, Storli 1985, Trones 1998). Hold av bestemte husdyr kan på samme måte ha hatt rituell betydning ved ofring eller tilberedning ved "festlige" anledninger. Ågotnes` (1976) forslag om å kalle brukerne av risvikkeramikk som "fiskerbønder" eller "sjøbønder" kan kanskje i så henseende være noe misvisende, da fangst (og sanking) fortsatt synes å være det viktigste "sosioøkonomiske" element i risvikkeramikernes levesett.

Ardspor og åkerreiner som indikatorer på jordbruk er for Nord-Norges del svært begrensa. På lokaliteten Moland er det påvist ardspor som har blitt datert til 1969^{+100} BP, og her finnes også åkerreiner (Johansen 1979:108). Fra perioden risvikkeramikken opptrer i foreligger det ikke noen slike tegn på intensiv åkervirksomhet innafor Nordland og Troms. I området lenger sør, synes det imidlertid å være en slags relasjon mellom ardspor og det Ågotnes (1976:20) oppfatter som risvikkeramikk.

6.2 Importfunn og kulturell innflytelse

Når det gjelder impulser fra sør, ser man at de eldste dateringene som indikerer jordbruk, stemmer godt overens med importsaker av sørskandinaviske typer som tilhører båtøkstradisjonen (4300-3900 BP) (Johansen og Vorren 1986:744). Som nevnt over, ble området rundt Sturhelleren valgt ut nettopp på grunn av den store konsentrasjon av importsaker, og dette var den direkte årsaken til at hellerboplassen ble oppdaga. Sentralt her er at det på boplassene opptrer ei blanding av nordskandinavisk skiferartefakter, økser og bieler som tilhører båtøkskulturen.

Importsakene i yngre steinalder opptrer med andre ord i et ellers typisk nordskandinavisk boplassmateriale, og oftest som lausfunn, noe som også er tilfellet for importfunn fra bronsealderen. Utbredelseskartet for bronser og porfyrøkser viser ei jevn fordeling av importfunnene på Helgelandskysten nordover til polarsirkelen. Nord for polarsirkelen fordeler funnene seg i flere større og mindre konsentrasjoner, særlig rundt Harstad- og Tromsø-området (Bakka 1976:Pl. 16, Johansen 1982b:200, Jørgensen 1986:69).

I følge Johansen og Vorren (1986:744) er kontakten mot sør representert av noe bronser, støpeformer, helleristninger og begravelser. Den nordlige grensa for utbredelse av sørskandinaviske bronser (og støpeformer) synes å være i Harstad-området, hvor det de seineste årene også har tilkommet nye bronser (Bakka 1976, Munch 1966). Herfra og sørover langs kysten fordeler funnene seg mer eller mindre jevnt, med samme utvalg av oldsaker, og fordelt på de samme funnkategoriene som bronsealderfunnene lenger sør.

Det virker imidlertid som om at det i hovedsak er bronser fra yngre bronsealder som opptrer i importmaterialet, og i den grad det finnes bronser fra eldre bronsealder knyttes disse til periode 3, altså siste del av denne (ett funn fra per. 2 foreligger, men dette er usikkert i følge Bakka) (Bakka 1976:26-27). Bakka (1976:15) påpeker også at østlige bronser som opptrer på Nordkalotten har formtrekk som må være henta fra sørskandinaviske bronser. De østlige bronsene synes derimot å opptre allerede fra begynnelsen av bronsealderen/tidlig metalltid,

men disse opptrer ikke de samme områdene som seinere framviser sørskandinaviske former (Bakka 1976:19).

Porfyrøksener er også en funnkategori som tradisjonelt knyttes til sørskandinavisk bronsealder (Bakka 1976:27). I Nord-Norge finnes 12 slike rimelig jevnt fordelt langs ytterkysten i det samme området som bronsene (Jørgensen 1986:72, fig.3). Her finnes imidlertid også enkelte eksemplarer som har dukka opp lenger nord og øst, nemlig ved Tromsø, Lyngen og Tana (Bakka 1976:27). Skjevika er den eneste risvikkeramiske lokaliteten som også kan framvise ei porfyrøksener, men denne er ikke funnet i kontekst med keramikken, men 30 meter unna og 2-4 meter høyere i terrenget (Munch 1962:4). Ågotnes (1976:39) knytter de rombeformede porfyrøksene (4 stk. finnes i Nord-Norge (Bakka 1976:27)) til "jord/februkende" økonomi, og mener de har hatt en praktisk funksjon som hakker, knuse- eller graveredskaper. Jørgensen (1986:70) og Storli (1985:105) synes imidlertid å knytte porfyr og nakkebøyde øksener til seremonielle aktiviteter innafor bronsealderssamfunna (av sørskandinavisk karakter), som igjen viser stort sammenfall med steder som får stor betydning i jernalderen. Øksene faller kronologisk innafor bronsealderens periode 5 til førromersk jernalder (Jørgensen 1986:70).

Når man kommer til den perioden man har antatt at den mer permanente gårdsstrukturen etableres, i førromersk jernalder, er det påtakelig få importfunn å oppdrive. Det antas her at dersom samhandelen med de sørlige samfunna har fortsatt, er det de nye handelsvarer/prestisjegjenstandene, produsert av jern, som nå kommer i omløp. Disse har ikke samme bevaringsegenskap som steinartefakter, samtidig som disse kan gjenbrukes ved slitasje eller ødeleggelse (Johansen og Vorren 1986:744). Det skal ikke utelukkes at mangelen på importsaker i denne perioden også kan skyldes endringer i relasjonsmønstrene, og at der det før var en sør→nord relasjon, nå var blitt en nord→sør relasjon.

Store dominerende gravrøyser, ofte bygget opp av rullestein har også tradisjonelt blitt knytta til bronsealderen. Den nordlig grensa for utbredelsen av disse synes også å ligge i Harstad-området, med røysene på Elgsnes som ved utgraving frambrakte ubrente bein og fragment av

en skiferkniv (Munch 1966:64). Disse røysene er det mange av sørover langs kysten, men det knytter seg en god del usikkerhet rundt datering av disse.

De hugde ristningene i Nordland og Troms plasserer seg alle i overgangen mellom eldre og yngre steinalder, med et tyngdepunkt i begynnelsen av yngre steinalder. Dette står i motsetning til tendensen i altaristningene som strekker seg til tida rundt Kr.f. (Helskog 2000:12, Hesjedal 1992:33). Disse ristningene er i all hovedsak datert med referanse til landhevingskurver og gir i så måte maksimumsdateringer. De såkalte ”jordbruksristningene” hører hjemme i yngre bronsealder, og er knytta til miljøer der åkerbruk og fedrift har vært stabile faktorer i ervervslivet (Magnus og Myhre 1992:174). Interessant er det å merke seg at mange av de motivene som karakteriserer jordbruksristningene, som for eksempel mennesker med bronseredskaper, båter med mennesker og ”fotavtrykk”, også er å finne igjen ved Altaristningene, noe som vitner om eksterne relasjoner med de sørskandinaviske områdene (Helskog 2000:13). Også tidligere faser ved helleristninger i Nord-Norge vitner om kontakt og impulser med samfunna lenger sør (Engelstad 2001:281).

I området mellom Alta og Trøndelag (som jo er det området jeg har sett nærmere på) finnes det imidlertid ikke kjente jordbruksristninger fra perioden risvikkeramikken opptrer i, og heller ingen andre ristninger for den saks skyld (pers. med. Helberg, TMU). I så måte må mangelen av slike betraktes som et kjennetegn for dette området. Både lenger nord og lenger sør synes disse vanlige. Fra tidlig yngre steinalder og til dels ned mot tidlig metalltid, synes det ikke å være store regionale forskjeller i helleristningstradisjonene i det som i dag er Norskekysten. Helskog (2000:10-11) peker på likhet i uttrykk mellom feltene i Alta og Vingen, og at slike likheter også finnes i tidlig metalltid. I den tidligste fasen er imidlertid de hugde ristningene godt representert langs hele kysten, mens de i tidlig metalltid altså synes å opphøre i det risvikkeramiske området.

Lokaliteter med hulemalerier synes derimot å opptre i nettopp det samme området som mangler hugde ristninger i tidlig metalltid, men hulemaleriene dateres til en tidligere fase enn

risvikkeramikken. Hulemalerier opptrer på ytterkysten fra nordre del av Nordland til Nord-Trøndelag, og altså ikke ulikt distribusjon av risvikkeramikk som strekker seg noe lenger nord.

De malte hulefigurene¹⁰ dateres ”stilistisk” til tidlig metalltid/sein steinbrukende tid (Hesjedal 1992:34). Disse skiller seg fra de hugde både i motivvalg og topografisk plassering, da disse i all overveiende grad består av menneskefigurer plassert i huler/hellere (pers. med. Hebba Helberg, Hesjedal 1992:34). I motsetning til de hugde ristningene som tolkes som styrende for relasjoner mellom kyst og innland, ses de malte figurene som en representasjon av sjamanisme og overgangsriter (Hesjedal 1992:49). Det hersker imidlertid en del usikkerhet rundt dateringene av hulemaleriene. Det har ikke lyktes å hente ut daterbart materiale fra selve figurene, slik at man ved to tilfeller har forsøkt å datere disse lokalitetene ut fra antatt samtidig materiale. Det dreier seg her om datering på bein av sel ved lokaliteten Helvete (Røst k.), og skjell ved Solsemhula¹¹ (Leka k.). Begge disse dateringene la seg i begynnelsen av tidlig metalltid, rundt 14-1800 f.Kr. (Bjerck 1994:122, Sognes 1983:110). Bergkunsten antas dermed å være betraktelig eldre enn risvikkeramikken.

Tilstedeværelsen av hulemalerier synes med andre ord å være en ”forløper” til perioden der helleristninger er fraværende. Kanskje ligger det allerede ved inngangen til tidlig metalltid, og oppkomsten av hulemalerier, ei antydning til at aktørene i det ”risvikkeramiske” området begynner å oppfatte seg selv som ”andre” enn aktørene lenger nord og øst, som seinere oppfattes som ”kjelmøykeramikere”? Kanskje er det allerede nå det ”mentale skjema” formes for det som seinere skal bli ”risvikkeramikere”?

¹⁰ Hulemalerier er ikke tatt med her, da det nyoppdagete feltet ved Ruoksebákti i Indre Sandvik (Porsanger k.) muligens setter tolkning av disse i et helt nytt lys.

¹¹ Fra Solsemhula finnes også dateringer som viser flere ”dateringshorisonter” ved hula, helt ned mot 200-tallet f.Kr. Sognes argumenterer imidlertid for at hulemalingerne ikke er yngre enn rundt 1000-tallet f.Kr. (Sognes 1983:117)

6.3 Oppsummering

Både pollenanalyser, husdyrbein og makrofossiler vitner om at brukere av risvikkeramikken har hatt kjennskap til, og trolig benytta seg av jordbrukselementer i en viss grad. Jordbruksindikatorene er spinkle før 500-tallet f.Kr., sammenligna med redskapsinventaret ved boplassene. Disse vitner om en entydig fangstorientering (Moltu 1988:152). Osteologisk og arkeologisk materiale fra andre lokaliteter langs nordlandskysten underbygger ei slik tolkning (Gjessing 1943, Hultgreen et. al. 1984, Johansen 1982b, Utne 1989). Omfanget av jordbrukselementer som kornproduksjon og åkerbruk vitner derfor i større grad om ei "kulturell/sosial tilpassing" enn ei "økonomisk tilpassing", selv om man mot slutten av bronsealderen finner belegg for tolkning av frodige beitemarker (Johansen og Vorren 1986:742, Moltu 1988:167). Først i tida rundt risvikkeramikens antatte opphør synes altså jordbruket å få substansiell karakter der også korndyrking blir et viktig element.

Fra steinalderen foreligger det importsaker av "sørskandinaviske" typer som opptrer i et boplassmateriale som ellers viser store likheter med materialet lenger nord og øst. Dateringene på disse stemmer godt overens med dateringene på de tidligste jordbruksindikatorene. Nordlig grense for disse importfunnene ligger ved Tromsø-området.

Importsaker fra "sørskandinavisk" bronsealderen viser at kystsamfunna i nord hadde kontakt, direkte eller indirekte, med ei befolkning som beherska visse jordbrukselement, og som teknologisk og materielt viser store likhetstrekk med bronsealdersamfunna lenger sør og øst i Danmark og Sverige. Nordgrensa for utbredelsen av bronser, porfyrøkser og gravrøyser av bronsealderkarakter ser ut til å gå ved Harstad-området. Lenger nord finnes også en del spredte funn som kan tyde på utveksling med det såkalte "sørskandinaviske bronsealderkomplekset", men disse er det få av.

Det er selvfølgelig ingen iboende kvalitet i importsakene (og bronsealderristningene) som skulle tilsi at de representerer den samme "jordbruksmentalitet" i nord som i sør, men sammen med tendensene i pollendiagrammene og funn av husdyrbein er det rimelig å anta at også disse

har tilknytning til denne tidlige jordbruksfasen i Nord-Norge. Dette betyr allikevel ikke at jordbrukselementene umiddelbart har blitt tatt opp i de nye områdene og i samme omfang, men at man i alle fall har hatt kjennskap til og benytta seg av husdyrhold og til en viss grad åkerbruk i en eller annen form.

Jernet som tilsynelatende er i omløp i kontekst med risvikkeramikken, tror jeg i motsetning til Johansen og Vorren (1986), har sin opprinnelse i de østlige metallproduserende samfunn. Årsaken til mangel på andre typiske importgjenstander fra denne perioden (med mulig unntak av porfyrøkser) tror jeg må søkes i at strømmen av impulser i sterkere grad gikk fra nord til sør, enn omvendt.

Helleristninger som tradisjonelt knyttes til tidlig metalltid, de såkalte bronsealderristningene er ikke kjent fra området risvikkeramikken opptrer i, men er ikke uvanlig både lenger nord og lenger sør. Utbredelsen av hulemalerier ser derimot til å stemme meget godt overens med utbredelsen av keramikken. Disse er imidlertid antatt å være rundt 500-1000 år eldre enn risvikkeramikken men, holdepunktene for dateringene er svake.

7 Tolkningsforslag til en keramisk tradisjon

”Opphavet til den Helgelandiske asbestkeramikk ligger ennå i mørket” (Munch 1962:21)

Jeg har i det foregående forsøkt å se på en del elementer som jeg oppfatter som sentrale når risvikkeramikken skal settes i en økonomisk, sosial og kulturell tolkningsramme. Dette er gjort for å kunne gripe flest mulige fasetter av denne fortidige kulturen, og for dermed kunne bedrive det Ian Hodder kaller ”kontekstuell arkeologi” (Hodder 1991).

Det er selvsagt umulig å innblande *alle* mulige variabler og elementer, men innafor dette rammeverket (ei hovedfagsavhandling), føler jeg meg trygg på at noen plausible tolkninger kan foretas fra det foreliggende materialet. Momenter som her vil bli tatt opp er risvikkeramikken sine praktiske funksjoner, asbest og ideologisk innhold. Jeg vil også forsøke å knytte risvikkeramikken opp til de elementene som tidligere har vært behandla i avhandlinga, og de endringer som skjer i dette området ved oppkomsten og opphøret av risvikkeramikken. Etnisitet har tidligere vært knytta til bruk av denne type keramikk, og avslutningsvis kommer det noen betraktninger rundt dette.

7.1 Risvikkeramikk *in specie*

Når et keramikkskår dukker opp i en arkeologisk kontekst, har det foretatt en reise gjennom tida som i dag kan være vanskelig/umulig å rekonstruere. På de 2,5-3 tusen årene siden risvikkeramikken ble produsert har den gjennomgått utallige tafonomiske prosesser, de fleste av kulturell art, men også en del naturlige.

De skår som er funnet, har i all hovedsak blitt subjektivt betrakta som ”godt brente” kar, og har derfor muligens vært spart for prosesser i jorda som kunne ha ført til ytterligere desimering av keramikken. De skår som eventuelt har vært ”dårlig” brente eller porøse, kan ha blitt ytterligere desimert ved at de har ligget i lite bevaringsvennlige jordsmonn (jfr ”sur” jord), eller vært utsatt for frostsprengning og vil derfor kunne ”mangle” ved en eventuell arkeologisk utgraving.

Etnografiske studier viser at knusing av kar kan ha inngått som del av rituelle handlinger, og Barley (1994:92) viser til eksempler der død kan medføre knusing av keramikk, mens giftemål fører til skapelsen av nye. Ei slik "rituell" knusing av keramikk har også vært foreslått for det vestnorske tidlignelittiske keramikkmaterialet (Trones 1998:88). Dette kan også være en av årsakene til at det keramikkmaterialet jeg har behandla er så fragmentarisk.

Det skal heller ikke utelukkes at skår av keramikk kan ha blitt gjenbrukt på flere forskjellige måter. Dersom asbesten ble betrakta som et "verdifulle" materiale, kan skår ha blitt knust for gjenbruk av asbesten. Videre kan skår ha blitt brukt til fiskesøkker eller i andre profane eller sakrale sammenhenger. Dette er imidlertid problemstillinger jeg i liten grad har tatt stilling til i min gjennomgang av materialet, og jeg vil derfor ikke drøfte dette ytterligere.

Når man kommer til tolking av risvikkeramikens form er representativitet et "problem". Med unntak av et kar fra Kirkhellaren, der omtrent halve karet lar seg rekonstruere, og skår fra Skjevika der over halve randa kan settes sammen, er alle funn av risvikkeramikk bruddstykker av kar. Det er derfor få skår som gir klare morfologiske indikasjoner, men jeg har forsøkt å gi min subjektive vurdering av karform ut fra en del av de foreliggende skårene i tabell 1. En god del av karene (jeg har ikke foretatt eksakt telling) viser bolleform, mens en del andre viser en nokså rett profil, noe som kan gi stort utslag i forhold til tolkning av karenes form. I så fall bør kanskje ytterligere "typer" knyttes til mine 3. Det synes imidlertid ikke å være noen sammenheng mellom variantene av risvikkeramikken og utforming av buk/bunn. Et mulig unntak kan finnes siden alle de kar jeg oppfatter som "sannsynlig bolleforma", alle hører til type A.

7.2 Praktisk funksjon

De som tidligere har behandla risvikkeramikk har ikke foretatt noen direkte funksjonstolkninger (se Bakka 1976, Gjessing 1942, Jørgensen og Olsen 1988, Munch 1962, Ågotnes 1976, 1986). Når det gjelder asbestkeramikken i nordre Fennoskandia generelt har

imidlertid flere alternative tolkninger blitt lansert¹². Jeg har så vidt vært inne på Hulthéns (1991) forslag om at keramikken kan knyttes direkte opp mot metallproduksjon/-bearbeiding. Denne tolkinga høster bifall hos Baudou (1992:110), samtidig som han heller ikke utelukker at karene kan ha vært brukt til en slags ”glødekar” for oppvarming av boligen. Sundquist (1998:83), som har hatt særlig fokus på kjelmøykeramikens praktiske funksjon, avviser den direkte koblinga opp mot metallarbeid og argumenterer for, blant annet gjennom eksperimentelle forsøk, at karene har vært brukt som kokekar i forbindelse med matlaging.

Keramikken kan selvsagt også ha vært brukt til lagring av matvarer eller som vannbeholdere (Wahl 1984:33), mens Trones (1998:86) og Prescott (1996:84) argumenterer for at keramikk, knytta opp mot tidlig jordbruk på Vestlandet¹³ kan ha vært brukt til brygging av øl. Et av argumentene er at tidlig kornproduksjon ikke kan ha vært av et slikt omfang at dette har hatt særlig betydning i ernæringsammenheng. Olsen (1984:218) forsøkte å poengtere det symbolske aspektet ved asbestkeramikken ved å foreslå at den kanskje ikke hadde fylt noen nødvendig praktisk funksjon, men at den ble tatt i bruk som en opportun handling for at brukerne skulle defineres innfor en bestemt handelssfære.

At risvikkeramikken har vært anvendt kan det ikke være tvil om, selv om dens funksjon kanskje har vært knytta til symbolske/rituelle handlinger. Sotbelegg på utsida, og særlig på innsida taler sitt tydelige språk om at karene har vært oppvarma etter at de var ferdig brent. Forvitringa på utsida av karene er ofte minimale langs randa, mens den øker i styrke jo lenger ned på karet man kommer. Dette har klart sammenheng med at karene stadig har vært utsatt for varmpåvirkning. Jeg har også argumentert for at kar av type C har vært utsatt for særlig intens og/eller hyppig varmpåvirkning, og at årsaken til at forvitringa stopper opp et stykke fra randa kommer av jernbåndet. Bruken av karet har altså resultert i at det har fått den karakteristiske ru overflata et stykke ned på karveggen, og det er også dette som har leda til at

¹² Det er her i all hovedsak snakk om kjelmøykeramikk, sær 2 og/evt. eller norrlandsk asbestkeramikk.

¹³ Snorstempelornert TRB-keramikk.

nettopp denne type av keramikk er definert som egen gruppe (jfr. Gjessing 1941 og 1942, Munch 1962).

Sporene av varmepåvirkning viser at dette er kar som i kortere eller lengre perioder av sin levetid, enten har hengt over et ildsted eller stått i det. Bolleformen på karene taler også for ei slik tolking. Kar med flat bunn er ikke særlig egna til å sette i et ildsted, og kontaktoverflata på et bolleforma kar blir større dersom det har vært meninga at det skulle varmes opp over et ildstedet. Ågotnes (1976:53) finner heller ikke belegg i sitt materiale for at karene hun behandler har hatt flat bunn. Den store variasjon i randdiameter på karene indikerer at de kan ha blitt brukt til ulike formål. De minste karene hadde en randdiameter på 120 mm., mens de største var over dobbelt så store med en diameter på 280 mm. Det er ingen naturlig følge at forskjellige størrelser skulle tilsi forskjellig bruk, men når forskjellene blir så store kan dette ikke utelukkes. Det er imidlertid ikke forskjell på størrelse og grad av sotbelegg eller ytre varmepåvirkning på karene.

Lindahl (2000:168, fig.8) viser til at vulst-lignenede attributter på keramikkar kan ha fungert som en slags "låseanordning" for lokk av hud, ved at et bånd knyttes under vulsten etter at huden er strukket over. Dersom risvikkarene virkelig har hatt lokk av noe slag kan dette altså ha gitt seg utslag i at vulst og riller (tidligere også omtalt som dekor) på karene har fungert på samme måte som nevnt over. Utbøyd og fortykket rand kan også ha sin funksjonelle forklaring ut fra dette, men utover dette er det ikke noe som tilsier at karene virkelig har hatt noen form for lokk.

7.3 Asbesten

Foreløpig mangler grundige undersøkelser rundt de forskjellige asbestypenes beskaffenhet (plastisitet), forekomst og hvilke konsekvenser forskjellig bruk av asbest kan ha i keramikken. Det synes også å være en del forvirring mellom fagfolk (geologer) og lekfolk (les arkeologer) når det kommer til benevnelsen og terminologi for forskjellige "grupper" og "typer" asbest (pers. med. Per Bøe). Det synes ikke å være enighet om hvilke typer asbest som er hyppigst

forekommende i annen keramikk heller. Det ser tvert imot ut til at alle kjente forekomster av asbest kan gå igjen i de samme typene keramikk (jfr kjelmøykeramikk; Hood og Olsen 1988, Hulthén 1991, Lavento 2001, Lavento og Hornytzkjy 1995, Sundquist 1998, Wahl 1984).

Når kun krysotil viser seg i mine analyser, kan dette ha sammenheng med:

- A) Liten representativitet; asbest fra kun 4 lokaliteter er undersøkt i forbindelse med dette arbeidet, og andre typer kan opptre på andre risvikkeramiske lokaliteter.
- B) Lokale forekomster av mineralet.
- C) Bruk/utforming av risvikkeramikk krevde nettopp krysotil.
- D) Et ”strategisk” valg av asbesttype, knytta til ”mentale skjema”.

Det er ikke noe i det arkeologiske materialet som tyder på import av asbest, så jeg antar at forekomstene er lokale, og at funn av råsbest i regionen og på lokalitetene er en indikasjon på lokal produksjon (Olsen 1994:103). Simonsen (1982:420) mener imidlertid at det motsatte må ha vært tilfelle, men flere forekomster av råsbest har kommet for dagen etter dette. Lavento (2001:48) mener også at en viss form for utveksling må ha funnet sted på grunn av forholdsvis få kjente forekomster av råsbest i Finland. Pr. i dag foreligger det ikke noen helhetlig kartlegging av asbestforekomster i det området risvikkeramikken opptrer i, slik at det derfor er vanskelig å peke på mulige råsbestbrudd. Bøe (pers. med.) mener imidlertid at muligheten for slike funn skal være gode for store deler av Nord-Norge. En kjent forekomst av krysotil finnes imidlertid på Setermoen i Baru kommune.

Hulthén (1991) har forslått at asbestens varmeisolerende egenskaper har vært viktige, og at det er derfor den er foretrukket. Ut fra hypotesen om at det har vært smelta metall i kjelmøykarene mener hun at smeltepunktet for asbesten må ha vært høyere enn smeltepunktet for jern. Hun finner at alle prøver med asbest som er undersøkt er krysotil, som er den mest varmebestandige asbesttypen med et smeltepunkt på 1450 °C (Hulthén 1991:16).

Andre legger vekt på at asbestens fibrighet har vært et avgjørende element for smidighet i leira, og for å kunne produsere tynne kar med stor bruddstyrke. Asbestmagra kar vil dessuten krympe mindre under tørking og brenning, slik at risikoen for sprekkdannelser minker. (Bergman 1998:27).

Jeg tror at uansett hvordan spørsmål angående asbesten besvares, om de opptrer i forskjellige berggrunner, ser forskjellige ut eller har forskjellige egenskaper, ligger det en kjerne av ”ideologisk innhold” i at bestemte mineraler har vært brukt i magringa. Det sentrale punktet her er at alle brukere av mineralmagra keramikk har hatt en teknologisk kunnskap om hvor og hvordan man finner dette mineralet, hvordan det utvinnes, og hvordan den videre skal behandles før den magres inn i leira. Dette er en annen type kunnskap enn det som knytter seg til keramikk magra med strå, negler, hår og kanskje sand/fin grus, som man har stor tilgang på, og som betyr at helt andre sosiale strukturingsmekanismer kan ha vært virksomme. I så måte kan det ha ligget mye felles ideologisk tankegods bak keramikk som er magra med mineraler, uansett om det dreier seg om asbest, kvarts, glimmer eller talk.

Det skal ikke kategorisk avvises at asbesten kan ha inngått i en eller annen form for utveksling (import), men det dreier seg uansett om at man beveger seg innafor ”informasjonshorisonter” som gir en felles referanse i forhold til materiell kultur.

7.4 Ideologisk innhold (the ”indian behind” risvikkeramikken)

Som tidligere vist, har risvikkeramikken med stor sannsynlighet fylt et praktisk behov, det være seg i profane eller sakrale sammenhenger, men når det gjelder keramikkenes utforming og produksjon kan dette neppe reduseres til strengt funksjonalistiske størrelser. Lemonnier (1993:1) viser til et eksempel der RAF¹⁴-flygere på et tidlig stadium hadde landingsprosedyrer som tilsa at de skulle ”glide” inn for landing, uten bruk av motorkraft. Dette var for at de skulle være godt forberedt i nødlandingssituasjoner dersom de mistet motorkrafta. Av andre ble det påstått at RAF mistet flere fly på grunn av fartstap og ”spinn” enn de faktisk mista på

¹⁴ Royal Air Force

grunn av motorhavari. Denne praksisen ble avskaffa når mer moderne fly ble tatt i bruk seinere på 1930-tallet.

Eksempelet viser at teknologiske valg ikke alltid tilfredsstiller målsettingene fordi den sosiale logikk tilsier at man ikke kan stole på det teknologiske systemet disse inngår i. Poenget illustrerer også at måten samfunn produserer sine intellektuelle og fysiske måter å handle på i forhold til den materielle verden, ikke alltid kan forklares ut fra teknologiske behov alene (Lemonnier 1993:2). Det er åpenlyst at noen teknologiske valg er teknisk ulogiske fordi de ikke oppnår det materielle mål, men samtidig kan de ha framstått som riktige med utgangspunkt i den sosiale logikk de inngår i. (Lemonnier 1993:4)

Dette bringer oss videre til den betydning/kvalitet keramikken kan ha hatt utover det strengt funksjonelle. En teknikk synes for oss å ha mening i å oppfylle bestemte fysiske mål i den materielle kulturen, mens teknologiske elementer i den kreative innovasjonsprosessen ble valgt i samsvar med forskjellige "sosiale" strategier og meninger. Skillet mellom det "teknologiske" og det "sosiale" viskes da ut. (Lemonnier 1993:5)

Et skille mellom praktisk og symbolsk funksjon blir derfor umulig, og det blir umulig å isolere en teknologisk rasjonalitet fra de forskjellige symbolske verdier (Lemonnier 1993:18). Den mest hverdagslige og praktiske gjenstand har i denne sammenheng kanskje det største potensialet til å være bærer og formidler av symbolske verdier. I dag kan dette eksemplifiseres med at tidligere så hverdagslige ting som samekofte og lavvu i dag har blitt kraftfulle symboler som betyr noe lang utover det at dette er et klesplagg eller et telt.

Ved produksjon av keramikk, har teknologiske problem alltid flere løsninger, og den materielle "tvang" etterlater et spillerom av ubestemmelighet, der valg kan og må gjøres. Men når ei løsning har blitt adoptert, ser vi ofte at keramikeren ikke vil/kan forandre den. Han/hun blir en "fange" av sin løsning, som nå framstår som den eneste mulige, den mest "naturlige" eller mest "funksjonelle". Det er derfor normalt at enhver keramiker ser hans fremgangsmåte

som fullstendig avgjort, og at han ikke er i stand til å finne på å forandre dem. (Mahias 1993:165, Sackett 1986)

Når det kommer til framstilling av asbestkeramikk, ligger det en mengde prosesser og prosedyrer bak det ferdige produktet. Man må skaffe leire og asbest. Asbesten må knuses, og leira må knas og formes. Etter dette følger brenning av karet, samt bruk og kanskje gjenbruk av det.

Tidligere har det vært stor fokus på symbolverdien rundt bruken og utforminga av selve karet, men ser vi på alle de prosedyrer og prosesser som ligger bak skapelsen er det ikke vanskelig å se at potensialet er enormt for ”koding” av de forskjellige prosessene og prosedyrene. Prosesser med å skaffe asbest kan involvere mange ekskluderings/inkluderings i et samfunn som begynner å vise visse tegn til stratifisering. Kanskje kunnskapen om lokaliteter, teknikker og prosedyrer var forbeholdt ei lita eksklusiv gruppe i samfunnet, som de forvalta og produserte mening inn i. Hosler (1996) viser i sin etnografiske studie, at det innfor samme landsby hersker flere keramiske tradisjoner bak produksjon av keramikkfigurer. Disse kan knyttes til forskjellige samfunnslag, hvor det skilles mellom mann og kvinne, mellom høy og lav status. Eksempelet viser også hvordan grensene mellom høy og lav status i keramikktradisjonen også virka strukturerende på inndelinga av byen. (eller var det omvendt?!)

Så hvorfor bruke asbest når det finnes så mye annet og mer tilgjengelige materialer? Det er for eksempel foreslått at det ikke finnes bedre magringsmiddel enn chamotte, siden også dette i likhet med asbest, er stabil under brenning, lett tilgjengelig og lett å knuse (Arnold 1985:24).

Teknologiske varianter kan altså bli brukt til å presisere og definere små sammenhengende forbindelser ved teknologiske trekk som korresponderer direkte med en gitt sosial gruppe. En variant kan vise seg å være et relevant kriterium i sosial differensiering, mens det fra et teknologisk ståsted ikke synes å være av viktighet. (Mahias 1993:170)

Og kanskje var ikke kunnskapen om asbesten ekskluderende i det hele tatt. Kanskje var det nettopp i arbeid med asbesten at alle samfunnslag var engasjert, gjennom at man møttes ved asbestbruddene i kollektive samhandlinger hvor man også møtte andre nabogrupper i samme ærend.

Poenget er: I de teknologiske prosedyrene som ligger bak produksjonen av risvikkeramikk, ligger et felles referansepunkt for en lang rekke mennesker. Uansett om disse prosedyrene/prosessene er fordelt på få eller mange grupper i samfunnet, betyr det at det felles referansepunktet i keramikken kan ha et enormt stort og differensiert innhold. Denne referansen kan ha hatt ulikt innhold fra ulikt hold (og det må den ha hatt), men risvikkeramikken er den samme. I dag som da.

Uttrykket ”teknologiske valg” vektlegger altså utsortering av muligheter om hva utvikling av teknologiske system faktisk er basert på, men allikevel på en ubevisst og ikke-intensjonell måte. Uansett, det refererer til både seleksjonsprosesser og til dets resultat. Et *valg* består av to eller flere muligheter som må sammenlignes for å bestemme hvordan de skiller seg fra hverandre, hvordan likheter og ulikheter forklares, og hva deres materielle og sosiale konsekvens vil bli. I forhistorisk kontekst er det med andre ord ikke snakk om reelle teknologiske ”valg”, dette har man kun hatt i seinere tid. (Lemonnier 1993:7)

Hva får så dette å si for oppkomsten, forminga og avviklinga av risvikkeramikken? Perioden før risvikkeramikken tas i bruk, preges av en mer eller mindre helhetlig keramisk tradisjon over hele Nordkalotten¹⁵. Brukerne av tekstil-/imitert tekstilkeramikk endrer så etter hvert sitt keramiske uttrykk, og går over til å bruke henholdsvis kjelmøykeramikk i nord og øst, og risvikkeramikk i sør og vest. Hva ligger bak disse endringene, og på hvilken måte kan disse endringene i den materielle kulturen bidra til å øke vår forståelse av de fortidige samfunn disse inngikk i?

¹⁵ Materialet viser en viss variasjon, men det er ikke gjort inngående studier av tekstil-/ imitert tekstilkeramikk i Nord-Norge slik at disse variasjonene er vanskelige å gripe fatt i.

Jørgensen og Olsen (1988:76) knytter tekstileramikken opp mot jeger/samlersamfunna i nordre Fennoskandia, og deres transaksjoner med metallproduserende samfunn i Sentral- og Øst-Russland. Keramikken er her sett på som et sosialt kategoriserende element for jeger/samlere som ønsket å distansere seg fra andre grupper i samhandlingskonteksten (bønder og metallprodusenter). Keramikken anses her å ha funksjon som sosialt "kitt", der de interne relasjonene ble "fasttømret" (sml. Bergman 1998).

Når tekstileramikken opphører, og erstattes av henholdsvis kjelmøykeramikkk og risvikkeramikkk, ses dette i lys av nye sosiokulturelle relasjoner i området. Samfunna i nord og øst får en mer enhetlig orientering mot øst, mens samfunna langs kysten fra det som i dag er Nord-Troms og sørover, orienterer seg mer mot de sørskandinaviske samfunna. Keramikken blir i denne sammenheng ikke lenger betrakta som sosialt "kitt" som skal virke identitetsdannende innad i gruppa, men mer som (etniske) markører utad. (Jørgensen og Olsen 1988:77-78)

7.5 Endring i teknologisk stil

Teknologisk endring kan ikke reduseres til en (adaptiv) tilegnelsesstrategi. Ved siden av å garantere en symbolsk funksjon, sikter teknikker også inn på å handle mot den materielle verden. Vi kan ikke redusere teknologisk funksjon til å uttrykke eller støtte sosiale strategier. Det er derfor i dag vanskelig å knytte bestemte trekk ved teknikker til bestemte trekk ved samfunnets "mentale" skjema. Hvilke trekk ved teknologien som har vært relatert til forskjellige strukturerelementer i samfunnet og hvilke trekk som har vært irrelevante blir derfor vanskelig å gripe (Lemonnier 1993:23). Jeg skal allikevel gjøre et forsøk på å se hvilke strukturerelementer som kan ha vært med på å utforme keramikken her.

Teknologiske prosesser kan altså også betraktes som kulturelle representasjoner av "virkeligheta", - eller "sosiale representasjoner". "Teknologisk tanke" er et fundamentalt strukturert system av representasjon, og ikke avgrensa til basisk erfaring ved produksjon og

bruk av objekter. Nabogrupper er ofte klar over hverandres teknologiske praksis, og fravær av en type teknologi behøver ikke å bety manglende kunnskap, men en strategisk markering av sosiale forskjeller (Dobres og Hoffman 1994:221). Derfor må endring i teknologiske prosesser også ses på som ei endring i den kulturelle representasjon av virkeligheta. Når man så ser at teknikker ikke er noe som enkelt kan "tillegges" betydning, men et komplekst fenomen hvor bred symbolsk omtanke er involvert fra starten av, blir det vanskelig å skille det "teknologiske" fra det "sosiale". Ei endring i teknologisk stil vil derfor også kunne være forbundet med endringer i kultur, "mentale skjema", verdensoppfatning og tro/ideologi.

Situasjonen på Nordkalotten i århundrene før risvikkeramikens (og kjelmøykeramikens) tilstedeværelse, er prega av store likheter i det arkeologiske materialet. Det har vært foreslått at samhandelen mellom kystbefolkninga og de sørskandinaviske neolittiske samfunna ble betydelig svekket i det 2. årtusen f.Kr., og at de forskjellene mellom innland og ytterkyst som tidligere kom til uttrykk gjennom blant annet sørskandinavisk import og innslag av jordbruk på kysten nå nesten forsvinner (Myklevoll 1997:133). Tekstilkeramikken er sammen med visse typer av slipte skifergjenstander, et uttrykk for at store deler av Nordkalotten nå preges av en konformitet som ikke har eksistert tidligere. Det er påfallende at innslaget av sørskandinavisk import i eldre bronsealder nesten ikke eksisterer i kystområdene i Nordland og Troms (Bakka 1976:26-27, Simonsen 1956:94).

Ved opphøret av tekstilkeramikken synes det også som om redskaper av slipt skifer forsvinner. Lokaliteten Nordlandet som har skifer i sikker kontekst med risvikkeramik kan være fra en tidlig del av den risvikkeramiske fasen, og de skifergjenstandene som ellers er representert i materialet vitner om en kontinuitet i bruk av lokalitetene fra den tekstilkeramiske fasen (1800-900 f.Kr.) og ned mot Kr.f. Dette synes også klart gjennom de dateringene som foreligger fra de risvikkeramiske lokalitetene. Det skal allikevel ikke utelukkes at skiferen ennå til en viss grad har vært i bruk, men da som former og redskaper som knyttes til marin fangst.

Hva er det så som ligger bak de endringene som skjer i den materielle kulturen ved overgangen til den risvikkeramiske fasen? Et sentralt element i tankene omkring endringsprosesser er om fokus skal rettes mot interne eller eksterne faktorer som pådrivere i disse prosessene. Renfrew (1986) forsøker gjennom begrepet ”*peer polity interaction*” (PPI) å se nærmere på hvordan både de indre og ytre faktorene ivaretas i et samfunn i endring, og hvordan disse er influert av samhandlingsprosesser. Ingen samfunn lever i total isolasjon fra andre, og den sterkeste påvirkninga får man fra grupper som er strukturelt like/kulturelt analoge (peer) med sin egen. Sterke bånd mellom autonome sosiopolitiske enheter (polity) er altså i følge Renfrew av mye større signifikans enn de forhold man har til grupper som er strukturelt forskjellig. Det er samhandling som skaper de strukturelle likhetene, samtidig som de strukturelle likhetene genererer nye samhandlinger. Impulser og nye ideer (informasjon) får man fra omkringliggende grupper, men det er innafor regioner med autonome sosiopolitiske enheter at de nye ideene evalueres, og gjennom ”sosial forhandling” aksepteres eller avvises (Renfrew 1986:6). Muligheten får å låne kulturtrekk vil derfor bestandig være til stede, og teknologiske praksiser er involvert i alle generelle og varierende sosiale fenomen (Lemonnier 1993:22).

Resultatet av at impulsene ”evalueres” innafor en større region, og ikke av alle de forskjellige gruppene hver for seg, er at spredning av de impulser som måtte få innpass skjer *raskt* og til *hele* det aktuelle området. Nye elementer innafor et område vil derfor enten medføre adopsjon eller sanksjonering i de omkringliggende områdene. Utfallet blir at ”strukturelle homologier” oppstår i avgrensede geografiske områder. Samhandling med regioner kan variere fra å være åpne og likeverdige (solidariske) gjennom handel og utveksling, til mer lukkede og ”uforsønlige” gjennom konkurranse og rivalisering. Informasjon vil uansett kunne utveksles mellom grupper, uavhengig av utveksling av materiell kultur, og endringer vil finne sted. (Renfrew 1986:8)

De prosesser Renfrew (1986) knytter til endring gjennom PPI, er alle prosesser som på en eller annen måte leder til ei intensivering av produksjon (materiell og/eller symbolsk produksjon).

Dette fører igjen til at nye "institusjoner" etableres for å kunne håndtere disse. Et sentralt poeng med modellen er at endring fører til økt kompleksitet og akkumulasjon av sosiale institusjoner. De "mindre utviklede" enhetene vil alltid bestrebe på å nå et "høyere nivå", og Renfrew skiller samfunn ved "måling" av deres kompleksitet. Videre synes han å mene at det finnes en slags lovmessighet i utviklinga fra autonome sosiopolitiske enheter til nasjonalstater. Dette er et syn det er reist mye berettiget kritikk mot. Jeg tror likevel at mange av de mekanismene han påpeker i sin modell, som "pådrivere" for endring i samfunn, kan gi en økt forståelse for de prosesser som har funnet sted i forhistoriske samfunn.

Konkurransse (inkl. krigføring) og *competitive emulation* (konkurransseprega etterligning/kappestid), er en av mekanismene som kan lede til endring i autonome sosiopolitiske enheter. Jeg vil her legge vekt på *competitive emulation*, der Renfrew (1986:8) viser til at samfunn i "rivalisering" med andre mer eller mindre likeverdige samfunn, demonstrerer sin velstand og makt i forsøk på å øke sin "inter-polity"-status. Gaveutveksling og "potlatch" er eksempel på slike mekanismer, og en slik prosess medfører nødvendigvis en økt materiell produksjon, utover det man *trenger* til det daglige. Det samme kan gjelder for eksempel for bygging av monumenter og bruk av annen materiell kultur. Dersom slike mekanismer fører til økt status, vil nabogrupper forsøke å overgå disse ved for eksempel å gi mer, bygge større eller produsere "flottere" keramikkar.

Symbolic entrainment (symbolsk meddriving) og formidling/overføring av nyheter/innovasjoner er en annen mekanisme som kan gi mening til forståelsen av endring. Denne er ikke konkurransseprega, og som det ligger i begrepet, dreier det seg om "adopsjon" av symbolske strukturer. I følge Renfrew (1986:9) vil et godt utvikla symbolsk system kunne bli adoptert av samfunn som ikke har det, noe som i sin tur vil føre til en "høyere" form for institusjonalisering. Han nevner skriftspråk og kongedømme som eksempler på slike, og resultatet er at samfunnets "sikkerhet" og prestisje øker. Formidling av innovasjoner fungerer på samme måte som "symbolsk meddriving", men denne omhandler ideer/innovasjoner av ikke-symbolsk karakter. Igjen må jeg påpeke at slike målinger av samfunns kompleksitet er

problematisk. Jeg tror heller ikke at det er mulig å sette noe klart skille mellom symbolske og ikke-symbolske strukturer i et samfunn, men modellen kan allikevel gi mening til tolking av materialet. De ulike mekanismene som er beskrevet kan først og fremst hjelpe oss til å forstå hvordan ulike elementer spres innfor avgrensede områder og resultere i påfallende likheter innfor slike regioner, såkalte ”strukturelle homologier” (Renfrew 1986:5).

”Strukturelle homologier” kan operere på flere plan. Både asbestkeramikken og bruk av slipte skifergjenstander kan oppfattes som slike, hvor en lang rekke mennesker og grupper har en felles referanse. Å betrakte hele det asbestkeramiske komplekset som *en* region med autonome sosiopolitiske enheter, slik Bolin (1996) synes å mene, er allikevel ikke en fruktbar vei å gå. For det første er den geografiske utstrekninga enorm, og for å bruke Renfrews (1986:6) ord: *”Nor is it necessary to define the system so widely as to include whole continents”*. For det andre representerer asbestkeramikk så mange forskjellige typer og varianter (Lavento 2001:179) at begrepet blir innholdslaust i denne sammenhengen (Renfrew 1986:7). Det finnes imidlertid andre ”strukturelle homologier” innfor det asbestkeramiske området som i større grad kan defineres som egne regioner med autonome sosiopolitiske enheter.

7.6 Fra tekstil til risvik

Tekstileramikken er blitt tolket som en indikasjon på jeger/samlerbefolkningas involvering med de metallproduserende samfunna i øst, og den store utbredelsen betraktes som et uttrykk for at store deler av samfunna på Nordkalotten ville ta del i disse sosioøkonomiske utvekslingssystemene (Jørgensen og Olsen 1988:76, Myklevoll 1997:133). Konformiteten i materialet skulle da tilsa at samhandlinga har foregått mellom mer eller mindre likeverdige parter. Når dette så lyktes for en av de autonome sosiopolitiske enhetene, burde dette også fungere for nabogruppene som modellerer sin praksis etter denne. Gjennom ”symbolic entrainment” (Renfrew 1986:8) skulle brukere av tekstileramikkk få del i tilgang på prestisjeobjekter i bronse. Ei slik forklaring forutsetter altså at samhandlinga skulle ha foregått mellom autonome sosiopolitiske enheter der spredninga av bronser burde ha foregått rimelig raskt til hele det tekstileramiske området. Det viser seg imidlertid at de østlige bronsene ikke

rakk ut til kysten fra Troms og sørover, selv om tekstilkeramikk finnes i alle fall så langt sør som til Helgeland. Fra eldre bronsealder er innslaget av sørskandinaviske bronser langs kysten av Nord-Norge også nesten helt fraværende.

Disse tendensene til regionalisering synes på et vis å være latent tilstede gjennom 2. årtusen f.Kr., og blir for alvor aktivisert ved overgangen til den risvikkeramiske fasen. Bronser (og seremonielle steinøkser som opptrer fra yngre bronsealder) regnes for å være prestisjeobjekter som signaliserer status og posisjon. Dette medfører at de ikke kan være fritt tilgjengelig for hele samfunnet, da dette kan medføre at de mister sin posisjon som statusmarkør. Tilgangen på disse må derfor reguleres, slik at objektenes ikke verdsliggjøres. Dette kan enten gjøres ved at de holdes utenfor de alminnelige utvekslingssystemene, og at prestisjegjenstander utveksles mot andre prestisjegjenstander, eller at de deponeres eller destrueres (Bradley 1984, Myklevoll 1997:110). Prestisjeobjekter er derfor tradisjonelt knytta til samfunn med en viss grad av stratifisering. Hulemaleriene som opptrer langs Troms og Nordlandskysten er også tolka som et uttrykk for stratifisering (Hesjedal 1990, 1992), og kanskje har de strukturelle forskjellene mellom områdene vært av en slik karakter at de østlige bronsene ikke fikk adgang til kystsamfunna i denne perioden. Kanskje var disse bronsene truende for de sosiale strukturene som var knytta til bruk av hulemalerier og det husdyrhold som trolig har vært praktisert i disse områdene, slik at bronsene ble avvist gjennom "sosial forhandling". Tekstilkeramikken kan i denne sammenheng være et uttrykk for et forsøk på kamuflere strukturelle forskjeller (forskjeller i habitus), og for dermed å kunne delta i andre sosioøkonomiske utvekslingssystemene enn de som gav tilgang på østlige bronser.

Ved overgangen til yngre bronsealder og ved oppkomsten av risvikkeramikken øker innslaget av sørskandinaviske bronser betraktelig i Nordland og Troms, noe som vitner om en økt samhandel med samfunna i sør. Dette kan ha vært uforenelig med fortsatt bruk av tekstilkeramikk, og man har definert seg selv ut, eller blitt definert ut av den tekstilkeramikens sosioøkonomiske sfære.

Det skal allikevel ikke utelukkes at konformiteten i det arkeologiske materialet i den tekstilkeramiske fasen faktisk er et uttrykk for at samhandling har skjedd mellom mer eller mindre likeverdige parter. I så fall må tekstilkeramikken (og slipte skifergjenstander) ses på som strukturelle homologier med stor relevans for den sosiale struktur, mens eventuelt andre strukturelle homologier i så fall har hatt mindre relevans. Overgangen fra tekstilkeramikk til henholdsvis risvikkeramikk og kjelmøykeramikk, kan da ha hatt karakter av det Renfrew kaller "konkurransprega kappestrid", ved at man har forsøkt å "overgå" hverandre i keramisk teknologi. Resultatet av ei slik handling kan ha vært at endringa i den keramiske tradisjon har ført til at dette har spilt tilbake på den sosiale strukturen, og bidratt til den sosiale, kulturelle og økonomiske differensieringa som etter hvert blir tydelig.

Bronsene fra yngre bronsealder opptrer med nokså klart avskilte distribusjonsmønstre for østlige og sørskandinaviske typer (Bakka 1976). Hulemalerier, husdyrhold og fravær av østlige bronser kan altså ha leda til endringer i den sosiale strukturen slik at orienteringa mot sør har blitt forsterka. Tilstedeværelsen av sørskandinaviske bronser kan i så måte relateres til Renfrews (1986) *symbolic entrainment*, ved at man adopterer et symbolsk system fra ei nabogruppe. Dette skulle med andre ord bety at risvikkeramikere nå begynner å opptre som en region av autonome sosiopolitiske enheter med tilknytning til det sørskandinaviske bronsealderkomplekset.

Det er allikevel en del momenter som taler mot at risvikkeramikere har nærmere forbindelser til Sør-Skandinavia enn til sine østlige naboer. For det første er det påtakelig få funn av støypeformer for bronser. Forholdet mellom bronser og støypeformer er 13 til 2, mens det samme forholdet i det kjelmøykeramiske er motsatt (Bakka 1976). Dette kan tyde på at bronser først og fremst er importert, og at man ikke har smelta om igjen de ødelagte. Risvikkeramikere har med andre ord ikke adoptert de teknologiske prosessene som ligger bak gjenbruk av sørskandinaviske bronser, og dermed ikke fullt ut tatt del i deres teknologiske stil på dette området. For det andre er her ingen kornproduksjon av betydning, noe som regnes som sentralt for bronsealdersamfunna i sør. Gjennom de tidligere tekstilkeramiske relasjonene,

tror jeg disse kystsamfunna kan ha hatt vel så store strukturelle likheter med de østlige metall(gjen-)brukende samfunn, som med de sørskandinaviske bronsealdersamfunna. Teknologisk ligger det en slik forbindelse i den fortsatte bruken av asbest som magring.

Når risvikkeramikken begynner å opptre ved utgangen av den tekstilkeramiske fasen er fortsatt bruk av asbest et sentralt element ved denne. Risvikkeramikken har ingen andre kjente forløpere enn tekstilkeramikken, og trolig er ikke bare magringselementet et lånetrekk fra denne, men også formelementer (se for eksempel Lavento 2001:392 plate 7:f). I følge Lemonnier (1993:13) må visse kriterier innfris for at ei endring i den teknologiske stilen (og dermed den materielle kulturen) kan finne sted. For at en "nyhet" skal kunne få innpass i et eksisterende teknologisk system, må; 1) det nye elementet og det eksisterende teknologiske systemet være på samme teknologiske "nivå". 2) det lokale teknologiske systemet ikke være metta (i ferd med å fragmenteres), og et viss behov for forbedring (eller i det minste forandring) må være tilstede på noen områder, ellers vil "rutine" og "treghet" i det teknologiske systemet lede til avvisning av det nye innslaget.

Det første punktet synes altså å være innfridd. Behovet for forbedring/forandring kan ha sin bakgrunn i nye forsterkede samhandlinger med bronsealdersamfunna i sør, noe som gir seg utslag i import av bronser og porfyrøser. Det kan selvfølgelig også være at bruken av risvikkeramikken som "strukturell homologi" har virka sosialt determinerende i en slik forstand at samfunna langs kysten nå også blir strukturelt mer like de samfunna som ligger lenger sør. I og med at hulemaleriene går ut av bruk, kan behovet for nye stratifiserende elementer lettere få innpass.

Den raske spredninga av risvikkeramikken fra Nord-Troms til Sogn/Rogalandskysten må ses i lys av "peer polity"-samhandling. Det er verd å merke seg at spredninga strekker seg lenger sør enn tekstilkeramikens utbredelse, noe som må ha sammenheng med at den sosiale forhandlinga som ligger bak spredninga har rot i andre "strukturelle homologier". Her har hulemaleriene, husdyrhold og sjøfangst trolig vært sentrale "aktører" for området ned til

Helgeland. Sammen med risvikkeramikken er altså dette elementer som har vært sentrale i samfunnets sosiale struktur, og innafor en slik region er det mer plausibelt å anvende Renfrews (1986) størrelse som "autonome sosiopolitiske enheter". Risvikkeramikkerne er altså grupper av mennesker som må kunne betraktes som strukturelt forskjellige fra både kjelmøykeramikkerne og "sørskandinavernene" både ideologisk, økonomisk og sosialt. I følge Renfrew (1986:7) er det på dette planet at etniske formasjonsprosesser kan finne sted. Gjennom (blant annet) keramikken har man oppfatta, og blitt oppfatta av omverden på en slik måte at denne har blitt sosialt determinerende i det vi i dag oppfatter som etniske termer.

Fortsatt bruk av asbest, slik den viser seg i risvikkeramikken kan være uttrykk for at en viss "forhandling" og kommunikasjon med de indre og nordlige områdene. Gjennom disse relasjonene får man tilgang på andre produkter, og kanskje det første jernet. Hjemlig jernproduksjon kan ha funnet sted til en viss grad (jfr. gropsjaktovnen ved Hemmestad, Kvæfjord k. 500 f.Kr.) i det risvikkeramiske området, uten at det nødvendigvis har funnet sted i de kjelmøykeramiske. At en innovasjon får innpass i ett samfunn (det risvikkeramiske), kan gjøre det lettere for andre å akseptere denne, eller til og med *avvise* denne (det kjelmøykeramiske) selv om den kan ha opptrådt her tidligere (Renfrew 1986:10).

Det at jernbånd opptrer på risvikkeramikken kan virke som en form for "sløsing" dersom dette har vært et ettertraktet materiale. Dette kan imidlertid ses i lys av *competitive emulation* (Renfrew 1986:8), der risvikkeramikkerne ønsker å vise sin status overfor nabogruppene i sør. I lys av dette kan det se ut til at strategien har virka, for når kleberkarene dukker opp langs kysten sør for Helgeland, er det med former som viser svært store likhetstrekk med risvikkeramikken.

Når det gjelder Lemonniers (1993:13) forutsetninger for endring, og med utgangspunkt i hans påstand om at det nye elementet og det eksisterende teknologiske systemet må være på samme teknologiske "nivå", er det ikke vanskelig å se kontinuiteten fra tekstilkeramikkk via risvikkeramikkk til kleberkar.

7.7 Fra risvik til kleber

Ved opphøret av risvikkeramikken og oppkomsten av kleberkar, samt intensivert jordbruksvirksomhet, synes det som om de tidligere risvikkeramikkerne nå viser større strukturell likhet med de sørskandinaviske samfunna. De har nå blitt en del av en større region med autonome sosiopolitiske enheter. De tidligere risvikkeramikkerne har blitt en del av det komplekset som av arkeologer gjenkjennes som førromersk jernalder, og store (strukturelle) forskjeller i byggeskikk, gravskikk og annen materiell kultur er vanskelig å påvise, fra Troms til Rogaland. Typisk for *alle* risvikkeramiske lokaliteter er at det i etterkant dukker opp fornminner av jernalderkarakter.

Overgangen fra risvikkeramik til kleberkar kan derfor ha sammenheng med nye teknologiske behov innafor det intensive jordbruket. En annen grunn for endring i den teknologiske stilen kan være tilgangen på metaller som har gjort det enklere å produsere kleberkar, slik at dette ble sett på som mindre ressurskrevende enn produksjon av keramikkar. Det virker imidlertid som om at kleberkarenes form er et lånetrekk fra risvikkeramikken, slik at det ikke kan utelukkes at også funksjon og meningsinnhold har blitt videreført.

Ved opphøret av risvikkeramikken, synes det som om samhandlinga med de sørskandinaviske bronsealderssamfunna er nokså godt etablert. Gjennom yngre bronsealder blir tilstedeværelsen av bronser stadig mer synlig, og rundt 500 f.Kr. virker det som om det "ekstensive" jordbruket blir etablert med intensivert husdyrhold og kornproduksjon, slik den viser seg gjennom hele jernalderen.

Hele denne regionen må altså nå betraktes som et pre-norrønt område, og som i likhet med samfunna lenger sør ble del av den store germaniseringsprosessene som foregikk i eldre jernalder, og som resulterte i den germanske/norrøne etnisitet. I et slikt perspektiv synes også Renfrews (1986) postulat, om at endring og samhandel gjennom "peer polity interaction" kan resultere i nasjonalstaten, virke plausibelt.

7.8 Etniske relasjoner

Dersom flere lokaliteter innafor en bestemt region viser store sosiokulturelle og materielle likheter, og skiller seg substansielt fra andre tilgrensende regioner som også kan vise til slike interne likheter, så er det rimelig å anta at aktørene på disse lokalitetene har oppfatta disse mønstrene av likheter og forskjeller og trolig også tillagt dem kulturell/etnisk signifikans. Spesielt dersom disse mønstrene i en eller annen forstand antas å representere fundamentale forskjeller mellom regionale grupper i ideologisk tankegods, religion og tro, må det være legitimt å identifisere dette som etniske forskjeller. Gjennomgangen over viser at de risvikkeramiske samfunna er strukturelt forskjellige fra de samtidige kjelmøykeramiske og sørskandinaviske bronsealdersamfunna. I likhet med Renfrew (1986) peker også Siân Jones (1997) på at interaksjon mellom samfunn med forskjellig habitus kan generere etnisitet.

Identifisering av etniske forskjeller i fortida må med andre ord søkes i likheter og forskjeller i den materielle kulturen og ei tilnærming til materialet gjennom begrepet *teknologisk stil*, kan derfor være fruktbart. Elementer som materialvalg, produksjonsmåter og handlingsmønstre er her sentrale da disse antas å representere forskjeller i ideologisk tankegods, religion, tro og ikke minst terminologi (språk).

Ved siden av etnisitetsprosesser er det også innafor autonome sosiopolitiske enheter at språket utvikles (Renfrew 1986:1). På dette plan kommuniseres informasjon gjennom egne systemer, som for eksempel felles viten og terminologi ved bruk av måleenheter som vekt og lengde, skrift (dersom dette finnes), samme struktur i religiøs tro (dog med lokale variasjoner, som for eksempel spesielle guddommelige beskyttere) og like politiske institusjoner (Renfrew 1986:2). Det er også innafor autonome sosiopolitiske enheter at man finner likhet i de symbolske aspektene ved statussymboler som bronser, porfyrøkser og gravskikk (Renfrew 1986:8). Gjennom den felles teknologiske praksis utvikles en terminologi knytta til bestemte samfunn som igjen kan være med på å forsterke forskjeller mellom disse og andre. Når en keramiker fra ei gruppe refererer til en keramiker fra en annen gruppe, refererer han ikke bare til en annen

gruppes terminologi, men også til de forskjeller som eksisterer mellom de respektive keramiske teknikkene. Teknologiske system oppfattes av hver enkelt gruppe som en identitetsreferanse (Mahias 1993:171).

Det trenger ikke ligge signifikante grunner bak oppkomsten av de to keramiske tradisjonene som opptrer på Nordkalotten i yngre bronsealder. Bruken av disse kan imidlertid ha vært med på å forsterke forskjeller som i utgangspunktet har vært små, slik at dette har ledet til forsterkede strukturelle forskjeller mellom de to tradisjonene. Prosessen bak produksjon av keramikkar er resultat av et mangfold av begrensninger og muligheter som har å gjøre med geologi, klima, geografi, økonomi, teknologi, sosial organisasjon, kunnskap, evner, tro, ideologi med mer. På samme måte spiller keramikken tilbake på en del av disse mulighetene og begrensningene (Mahias 1993:162).

Jørgensen og Olsen (1988) ser på risvikkeramik og kjelmøykeramik i et sosiokulturelt lys der etnisitet blir sluttresultatet av flere hundre års bruk av forskjellige keramiktyper. Risvikkeramikken assosieres med det som seinere blir den norrøne befolkninga, mens kjelmøykeramikken assosieres med den samiske befolkninga. Jeg tror imidlertid ikke at risvikkeramikkerne kan assosieres med den norrøne befolkninga. Det er først ved opphøret av risvikkeramik at ei slik assosiering blir plausibel. I den risvikkeramiske fasen er disse samfunna så strukturelt forskjellige fra de sørskandinaviske bronsealderssamfunna, at de like gjerne kan assosieres med de kjelmøykeramiske samfunna. Ved å projisere historisk kjente etniske kategorier bakover i tid, tror jeg muligheten for å miste variasjoner og fasetter i forhistoria er stor. Kjente etniske kategorier er ofte konstruksjoner gjort i ”nyere” tid, og mange variabler ved forhistoriske samhandlingsmønstre vil derfor kunne unnsnippe vårt blikk. Nåtidige og historisk kjente etniske størrelser er i all hovedsak inkommensurable størrelser med forhistoriske etniske entiteter.

For å få en forståelse av de sosiokulturelle prosessene som i fortida kan ha vært med på å generere etnisitet blir det derfor mer sentralt å se på de prosessene som har foregått i forkant

av de omtalte endringene, enn de som skjer i etterkant. Kun på den måten kan vi gjøre et forsøk på å rekonstruere tidligere etniske størrelser, uten tanke på hvilke føringer dette kan ha gitt i ettertid.

8 Teknologisk stil: noen slutt kommentarer

Diagnostiseringa av risvikkeramikken, slik den foreligger ved TMUs magasiner har vist at det er mulig å skille ut 3 undertyper av risvikkeramik. Typene A og B synes mest vanlig, og disse opptrer også over størstedelen av det risvikkeramiske området. Type C, som trolig har hatt et jernbånd langs randa opptrer kun i den sørlige delen av undersøkelsesområdet, og denne er ikke like vanlig. Det kan altså se ut til at det som tidligere har vært betraktet som det mest typiske risvikkaret er det mest atypiske. Jernbåndet som har ligget langs randa er også ulik all annen keramikk på Nordkalotten fra denne perioden, og dette er et så spesielt trekk at denne kanskje burde få en egen benevnelse som for eksempel ”jernbåndkeramikk”.

Risvikkeramikkerne synes å være ei ”sjølstendig” kulturgruppe, strukturelt forskjellige fra omkringliggende kulturer i denne perioden. Ytterkysten av Nordland og Troms kan derfor ikke betraktes som en kulturell heterogen ”frontier” mellom de nordlige og sørlige områdene i denne perioden (sml. Jørgensen 1986). Begreper som *kulturdualisme* (sml. Jørgensens 1986) og *blanda kultur* (sml. Ågotnes 1976) blir derfor lite fruktbare i diskusjon om sosioøkonomisk substans. Innslaget av jordbruks-elementer virker også spinkle i denne perioden slik at også begrepene *fiskerbønder* og *sjøbønder* (sml. Ågotnes 1976) kan gi feile assosiasjoner. Jeg tror heller Munchs (1962) definisjon av risvikkeramikkerne som seine jeger/samlergrupper er mer plausibel, og da med ei særlig tilknytning til sjøfangst.

Det ser imidlertid ut til at risvikkeramikkerne har inngått i forskjellige typer interaksjon med de omkringliggende gruppene. Import av bronser og enkelte jordbruks-element vitner om samhandel med de sørskandinaviske bronsealderssamfunna, mens asbest i keramikken og bruk av jern peker mot kontakt med de nordlige og østlige samfunna. Disse samhandlingene har trolig avstedkommet så kulturelt relevante forskjeller mellom befolkningsgruppene på Nordkalotten, at de må kunne omtales i etniske termer.

Perioder og *faser* i arkeologien er konstruksjoner som er ment å reflektere skiller mellom kulturhistorisk [relevante] enheter. Periodeendringer er ment å reflektere avgjørende endringer

i den materielle kulturen, mens faser er lokalt avgrensede størrelser i tid og rom. Disse kan være grunnlagt på få materielle elementer. Perioder og faser er gode til å ”tenke med”. De hjelper oss å katalogisere, klassifisere og arkivere vår egen forståelse av fortida. Begrepet ”tidlig metalltid” ble adoptert fra finsk kronologi og introdusert for Finnmarks forhistorie på 1980-tallet. Bjørnar Olsen (1984) er den første som bruker dette og seinere har det blitt et allment akseptert periodebegrep. Poenget med å innføre en ny periodebenevnelse var å komme bort fra begrepet bronsealder, da dette ga feile assosiasjoner i relasjon til forholda på Nordkalotten. Faseinndelinga av tidlig metalltid består av henholdsvis den tekstilkeramiske fasen (1800-900 f.Kr.) og den kjelmøykeramiske fasen (900- Kr.f.). Jeg skal ikke begi meg ut på videre drøftinger rundt dette da det er gjort annet sted (sml. Johansen 1998).

Inndelinga har i den seinere tid blitt brukt av en rekke nordnorske arkeologer også for kysten i områdene sør for Finnmark. Dette har si naturlige forklaring i at det for dette området ikke har blitt utviklet en typologi med typemarkører for denne perioden. Begrepet kjelmøykeramisk fase er imidlertid ikke dekkende for det området jeg har behandlet her, siden kjelmøykeramikk omtrent er fraværende. Jeg tror heller ikke at begrepet bronsealder gir de riktige assosiasjonene, siden de bronsene som opptrer her i all hovedsak er import fra et annet kulturkompleks. Svært få funn av støypeformer vitner om at risvikkeramikerne ikke har vært involvert i de teknologiske prosessene som ligger til grunn for utforming av nye bronser. De har heller ikke vært involvert i det ekstensive jordbruket som er en av periodemarkørene for den sørskandinaviske bronsealderen. I tråd med Olsens (1994) faseinndeling som bygger på asbestkeramikk, må denne fasen få begrepet den *risvikkeramiske fasen*, som jeg for så vidt allerede har brukt i denne oppgaven. Fasen defineres på grunnlag av keramikk, jernbruk, småskala jordbruk, sjøfangstøkonomi og fravær av helleristninger.

Den risvikkeramiske fasen strekker seg ikke lenger enn til rundt 400 f.Kr., og i etterfølgende fase synes risvikkeramikerne å bli en del av det jernalderkomplekset som i århundrene etter Kr.f. framstår som del av det germanske kulturområdet. Begrepet førromersk jernalder vitner om en jernbrukende befolkning med impulser fra de sentraleuropeiske kulturkompleksene.

Jeg har argumentert for at jernet har vært et kjent produkt i alle fall i deler av den risvikkeramiske perioden. Vender vi blikket sørover, ser vi at jernet her ikke blir vanlig før på 200 tallet e.Kr., og da som en "romersk" jernalder, siden kulturimpulsene synes å komme fra de sentraleuropeiske kulturkompleksene. Den første fase av jernalder på Helgeland synes å stemme noenlunde overens med tidfestinga den "førromerske" jernalder har fått lenger sør, på øst- og vestlandet. Jernalderen slik den framtrer på Helgeland synes ikke i samme grad å være styrt av impulsene fra Europa, men fra øst, slik at en "førromersk" jernalder her oppe vil være et misvisende begrep. Det riktige begrepet skal i så fall være "den risvikkeramiske jernalder", siden det er denne kulturgruppa, og denne artefakttypen hvor den tidligst jernproduksjon i Norge framtrer.

Kanskje ligger ikke risvikkeramikens opphav lenger i det samme "mørket" som Munch (1962) så dystert hevdet. Kanskje har dette arbeidet bidratt til å kaste litt lys over menneskene som levde langs kysten av Nord-Norge for vel 2500 år siden. For meg har i alle fall "the indian behind the artifact" trådt noe lenger fram i lyset, men dette er selvfølgelig i min forståelseshorisont.

I følge Hodders kontekstuelle arkeologi må enhver kultur betraktes som unik. Den er et særegent, historisk produkt (Hodder 1991). Ei slik betraktning kan fort lede til at kulturer fryses i tid og rom. Beveger man seg gjennom tida og rommet ser man lett at kulturer er dynamiske og i stadig bevegelse. I så måte må en vel kunne si at ingen arkeologiske kulturer er unike, men at de stadig er i bevegelse mot ett eller annet; enten nærmer man seg en annen kulturer, eller så beveger man seg bort fra den, men *en* bevegelse har de alle; mot oss arkeologer og vår nutid... .

9 Litteratur

- Andreassen, R. 1985: *Yngre steinalder på Sørøy, økonomi og samfunn 4000-1000 f.Kr.*
Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Arnold, D. 1985: *Ceramic Theory and Cultural Process. New Studies in archaeology.*
Cambridge University Press.
- Bakka, E. 1976: Arktisk og nordisk i bronsealderen i Nordskandinavia. *Miscellanea*, 25,
Trondheim.
- Barley, N. 1994: *Smashing Pots. Works of Clay from Africa.* Smithsonian Institution Press,
Washington D.C.
- Baudou, E. 1992: *Norrlands forntid – ett historiskt perspektiv.* AB Wiken, Italia.
- Beck, J. og A.B. Nilsson. 1966: *Utgravinger i Hamarøy pgd. 1966.* Upublisert rapport i
Tromsø Museums top. ark.
- Bergman, I. 1998: Visar keramikken att de var samer? *Populär arkeologi* nr. 4. s 26-28.
- Boast, R. 1997: A small Company of Actors. A Critique of Style. *Journal of Material Culture.*
s 173-198.
- Bjerck, H.B. 1994: Malte menneskebilder I “Helvete”. Betragtninger om en nyopdaget
hulemaling på Trenyken, Røst, Nordland. I Østmo, E. Og J.H. Larsen (red.):
Universitetets Oldsaksamling. Årbok 1993/1994. Oslo. s 121-150.
- Bolin, H. 1996: Kinship, Marriage and Traces of Social Interaction. Aspects on the hunter-
gatherer societies in northern Sweden during the Bronze Age and early Iron Age.
Current Swedish Archaeology, Vol. 4, s 7-19.
- Bradley, R. 1984: The social foundations of prehistoric Britain. Themes and variations in the
archaeology of power. *Longman Archaeology Series.* London og New York.
- Brøgger, A.W. 1909: Den arktiske steinalderen i Norge. *Videnskabs-Selskabets Skrifter. II.*
Hist.-Filos. Klasse. No. I.
- Børretzen, O. 1968: *Det norske folks bedrøvelige liv og historie.* Tiden norsk forlag.
- Carpelan, C. 1979: Om asbestkeramikens historia i Fennoskandien. *Finskt Museum* 1978.
Helsingfors. s 5-25.

- Dobres, M-A. og C.R. Hoffman. 1994: Social Agency and the Dynamics of Prehistoric Technology. *Journal of Archaeological Method and Theory*. Vol. 1, No. 3. s 211-258.
- Engelstad, E. 2001: Desire and body maps: all the women are pregnant, all the men are virile, but ... I Helskog, K. (red.): *Theoretical Perspectives in Rock Art Research*. Novus forlag. s. 263-289.
- Engelstad, E. og G. Gjessing 1931: Oldsaksamlingens tilvekst 1925-27. *Tromsø Museums Årshefter*. 51:3, Tromsø
- Espelund, A. 1989: Comment on paper. Slag as evidence for early iron production in arctic Norway. *Acta Borealia* 1. s 98-99.
- Espelund, A. 1992: Tidlig jernframstilling i asbestkeramikk? *Fornvännen* 87, Stockholm. s 259-260.
- Ford, J.A. 1954: On the Concept of Types. *American Anthropologist*. Vol. 56 (I). s 42-57.
- Gibson, A. og A. Woods. 1990: *Prehistoric pottery for the archaeologist*. Leicester University Press, London og Washington.
- Giddens, A. 1984: *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley og Los Angeles.
- Gjessing, G. 1934: Risvik-kniven. En Nord-Norsk steinskulptur. *Det Kgl Norske Videnskabers Selskabs Skrifter* 1934 Nr. 2. Trondheim.
- Gjessing, G. 1935: Fra steinalder til jernalder i Finnmark. Etnologiske problemer. *Institutt for sammenlignende kulturforskning C*, III:3.
- Gjessing, G. 1941: Et keramikk-problem. *Naturen* 1941, Oslo. s 321-330.
- Gjessing, G. 1942: Yngre steinalder i Nord-Norge. *Instituttet for sammenlignende kulturforskning B XXXIX*, Oslo.
- Gjessing, G. 1943: Træn-funnene. *Instituttet for sammenlignende kulturforskning B XLI*, Oslo.
- Gulliksen, S. 1979: Hvor nøyaktig er ¹⁴C-metoden? I: Nydal, Westin, Hafsten og Gulliksen (red): *Fortiden i søkelyset. ¹⁴C datering gjennom 25 år*. Trondheim.

- Harste, G. og N. Mortensen. 2000: Sociale samhandlingsteorier. I Andersen, H. og L.B. Kaspersen (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori*. 2. reviderte utgave. Hans Reitzels Forlag, København. s 195-218.
- Hauglid, M.A. 1980: *Fjære-komplekset*. Upublisert rapport ved Tromsø Museums topografiske arkiv.
- Hauglid, M.A. 1993: *Mellom Fosna og Komsa. En preboreal "avslags-redskapskultur" i Salten, Nordland*. Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Helskog, K. 1966: *The Exavation on Hamarøy 1966*. Upublisert rapport ved Tromsø Museums topografiske arkiv.
- Helskog, K. 2000: Changing Rock Carvings – Changing Societies? *Adoranten*. s 5-16.
- Hesjedal, A. 1990: *Helleristninger som tegn og tekst. En analyse av veideristningene i Nordland og Troms*. Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Hesjedal, A. 1992: Veideristninger i Nord-Norge, datering og tolkningsproblematikk. *Viking* 1992. Oslo. s 27-53.
- Hildebrand, H. 1873: *Den vetenskapliga fornforskningen, hennes uppgift, behof och rätt*. Stockholm.
- Hodder, I. 1991: *Reading the Past. Current approaches to interpretations in archaeology*. 2. utgave. Cambridge.
- Hood, B. og B. Olsen: 1988. Virdnejavri 112. A Late Stone Age – Early Metal Period Site from Interior Finnmark, North Norway. *Acta Archaeologica* vol.58 – 1987. s 105-125.
- Hosler, D. 1996: Technical Choices, Social Categories and Meaning among the Andean Potters of Los Animas. *Journal of Material Culture*. Vol. 1, no. 1. s 63-92.
- Hultgreen, T. 1989: Stuirhelleren – en boplass fra den tidligste jordbruksfasen i Nord-Norge. I Bertelsen, R., P.K. Reymert og A. Utne (red.): *Framskritt for fortida i nord. I Povl Simonsens fotefar*. Tromsø. s 115-122.

- Hultgreen, T., O.S. Johansen og R.W. Lie. 1984: Stuirhelleren i Rana. Dokumentasjon av korn, husdyr og sild i yngre steinalder. *Viking XLVIII*. s 83-102.
- Hulthén, B. 1991: On Ceramic Ware in Northern Scandinavia During the Neolithic, Bronze and Early Iron Age, *Archaeology and Environment* 8, Umeå.
- Høgestøl, M. 1995: *Arkeologiske undersøkelser I Rennesøy, Rogaland, Sørvest-Norge*. Upublisert rapport, Arkeologisk Museum Stavanger.
- Jensen, C. 1993: Lekang i Hadsel. Gårdsutvikling belyst ved pollenanalyse. *Hofdasegl, Hadsel historielag*. Årbok nr 38. 37 årg. s. 139-152
- Johansen, O.S. 1979: Jernalderen i Nord-Norge. I R. Fladby og J. Sandnes (red.): *På leiting etter den eldste garden*. Universitetsforlaget. s 95-117.
- Johansen, O.S. 1982 a: Den eldste bosettinga i Borge og Valberg. I M. Krogtoft (red.): *Borge og Valberg Bygdebok, Bind I*. Bodø. s 95-173.
- Johansen, O.S. 1982 b: Det eldste jordbruket i Nord-Norge. En arkeologisk oversikt. I T. Sjøvold (red.): *Introduksjonen av jordbruk i Norden*. Universitetsforlaget. s 195-208.
- Johansen, O.S. 1990: Synspunkter på jernalderens jordbrukssamfunn i Nord-Norge. *Stensilserie B* nr. 29, Institutt for samfunnsvitenskap, Arkeologiseksjonen, Universitetet i Tromsø.
- Johansen, O.S., S. Gulliksen og R. Nydal. 1986: $\delta^{13}\text{C}$ and Diet: Analysis of Norwegian Human Skeletons. *Radiocarbon, Vol 28, No. 2A*. s 754-761.
- Johansen, O.S. og K-D. Vorren. 1986: The Prehistoric Expansion of Farming Into "Arctic" Norway: a Chronology Based on ^{14}C Dating. *Radiocarbon*. s 739-747.
- Johnsen, H. og B. Olsen. 1992: Hermeneutics and archaeology. On the philosophy of contextual archaeology. *American Antiquity* 57 (39). s. 419-436.
- Jones, S. 1997. *The Archaeology og Ethnicity. Constructing identities in the past and present*. Routledge.
- Jørgensen, R. 1986: The Early Metal Age in Nordland and Troms. *Acta Borealia* 2, vol. 3. Tromsø. s 61-87.

- Jørgensen, R. 1988: Spannforma leirkar. Opphavsproblemene sett fra en Nordskandinavisk synsvinkel. *Viking* bind LI-1988. Oslo. s 51-65.
- Jørgensen, R. 1989: En boplass fra eldre metallalder i Nordland. I Bertelsen, R., P.K. Reymert og A. Utne (red.): *Framskritt for fortida i nord. I Povl Simonsens fotefar*. Tromsø. s 135-145.
- Jørgensen, R. og B. Olsen. 1988: Asbestkeramiske grupper i Nord-Norge 2100 f.Kr.-100 e.Kr. *Tromura*, kulturhistorie nr. 13. Tromsø.
- Kleppe, E.J. og S.E. Simonsen. 1983: *Bucket-shaped pots – a West-Norwegian Ceramic Form*. AmS-Skrifter 10. Stavanger.
- Lavento, M. 2001: Textile Ceramics in Finland and the Karelian Isthmus. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja/Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 109. Helsinki.
- Lavento, M. og S. Hornytzkyj. 1995: On Asbestos used as Temper in Finnish Subneolithic, Neolithic and Early Metal Period Pottery. *Fennoscandia Archaeologica XII*. Helsinki. s 71-75.
- Lechtman, H. 1977: Style, in technology. Some early thoughts. I Lechtman, H. og R.S. Merrill (red.): *Material Culture. Style, Organization, and Dynamics of Technology*. St Paul/New York, West Publishing Co. s. 3-20.
- Lemonnier, P. 1993: Introduction. I P. Lemonnier (red.), *Technological Choices, Transformation in Material Cultures Since the Neolithic*. Routledge, London. s 1-36.
- Lidén, K. og E.D. Nelson. 1994: Stable carbon isotopes as dietary indicator, in Baltic area. *Fornvännen* 89. s 13-21.
- Lindahl, A. 2000: The Idea of a Pot...Perception of Pottery. I Olausson, D. og H. Vandkile (red.) *Form, Function og Context. Material culture studies in Scandinavian archaeology*. Almqvist og Wiksell International, Lund. s. 163-172.
- Linder, A. 1966: *C14datering av norrländsk asbestkeramik*. Fornvännen, Stockholm.
- Linder-Rissén, A. 1972: En asbestsnodd från Ångermanland för upphängning av lerkärl. *Fornvännen* 1972/1, Stockholm. s 45-49.

- Magnus, B. og B. Myhre. 1976: *Norges historie. Forhistorien inntil ca. 800*. 4. opplag 1992. Cappelen Forlag.
- Mahias, M-C. 1993: Pottery Techniques in India. I P. Lemonnier (red.), *Technological Choices, Transformation in Material Cultures Since the Neolithic*. Routledge, London. s 157-181.
- Malmer, M. 1976: Comments on relative chronology. *Norwegian Archaeological Review* 9 (2) s 97-104.
- Montelius, O. 1900: Typologien eller utvecklingsläran tillämpad på det mänskliga arbetet. *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, 10. s 237-268.
- Moltu, T. 1988: *Engeløya i Steigen. Studiar over den førhistoriske busetnaden tufta på arkeologi og vegetasjonshistorie*. Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Munch, J.S. 1962: Boplasser med asbest-keramikk på Helgelandskysten. *Acta Borealia*, B. Humaniora No. 7. Tromsø.
- Munch, J.S. 1966: Et nytt bronsealderfunn fra Troms. *Viking* XXX. s 61-76.
- Munsell Colour Company. 1975: *Munsell Soil Colour Charts*. Baltimore, Md.: Munsell Colour Company.
- Müller, S. 1884: Mindre Bidrag til den forhistoriske Archæologis Methode. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. s 183-203.
- Mylkevoll, L.B.H. 1997: *Bergartsøkser i Nord-Norge. Forslag til klassifisering, kronologi og tolkning*. Upublisert hovedfagsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Nicolaissen, O.M. 1915: Oldsaksamlingens tilvekst i Tromsø Museum 1914. *Tromsø Museums Årshefter*. Vol. 37. Tromsø.
- Olsen, B. 1984: *Stabilitet og endring. Produksjon og samfunn i Varanger 800 f. Kr. – 1700 e. Kr.* Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Olsen, B. 1994: *Bosetting og samfunn i Finnmarks forhistorie*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsen, B. 1997: *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiver i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Outhwaite, W. 2000: Klassisk og moderne samfundsteori. I Andersen, H. og L.B. Kaspersen (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori*. 2. reviderede udgave. Hans Reitzels Forlag, København. s 13-26.
- Persson, P. 1997: Kontinuitet mellan senmesolitisk och mellanneolitisk fångstkultur i Sydsandinavien. *Stockholm Archaeological Reports Nr 33*. s 379-388.
- Pilø, L. 1990: Early Soapstone Vessels in Norway from the Late Bronze Age to the Early Roman Iron Age. *Acta Archaeologica*, vol. 60 (1989). s 87-100.
- Prescott, C. 1996: Was there *really* a Neolithic in Norway? *Antiquity*. Vol. 70, nr. 276. s 77-87.
- Renfrew, C. 1986: Introduction: peer polity interaction and socio-political change. I Renfrew, C. og J.F. Cherry (red.): *Peer polity interaction and socio-political change*. Cambridge University Press. s. 1-18.
- Renfrew, C. og P. Bahn. 1991: *Archaeology. Theories, Methods and Practice*. Thames and Hudson Ltd., London.
- Read, D.W. 1982: Toward a Theory of Archaeological Classification. I Whallon, R. og J.A. Brown (red.): *Essays on Archaeological Typology*. Centre for American Archaeology Press, Evanston, Illinois.
- Rice P.M. 1987: *Pottery Analysis: a Sourcebook*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Sackett, J.R. 1986: Isochrestism and Style: A Clarification. *Journal of Anthropological Archaeology*. Nr. 5. s 266-277.
- Simonsen, P. 1956: Nye fund af stenalderboplads i Troms. *Acta Borealia*. B. Humaniora. No. 4. Tromsø.
- Simonsen, P. 1975: Veidemann på Nordkalotten, hefte 2. *Stensilserie B*, ISV, Universitetet i Tromsø.
- Simonsen, P. 1979: Veidemann på Nordkalotten, hefte 3. *Stensilserie B*, ISV, Universitetet i Tromsø.
- Simonsen, P. 1982: Veidemann på Nordkalotten, hefte 4. *Stensilserie B*, ISV, Universitetet i Tromsø.

- Simonsen, P. 1996: Steinalderbosetningen i Sandbukta på Sørøya, Vest-Finmark. Rapport og tolkning. *Tromsø Museums Skrifter XXVII*. Tromsø.
- Sognes, K. 1983: Prehistoric Cave Paintings in Norway. *Acta Archaeologica*. Vol. 53. s 101-118.
- Solberg, O. 1909: Eisenzeitfunde aus Ostfinmarken. *Videnskabs-Selskabets Skrifter*. II. Hist.-Filos. Klasse. 7. Christiania.
- Sommerseth, I. 1997: *Tidlige Skifergjenstander på Slettnes. Problemer omkring typologi, kronologi og fortidig mangfold*. Upublisert hovedfagsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Spaulding, A.C. 1953: Statistical Techniques for the Discovery of Artifact Types. *American Antiquity*, Vol. XVIII, No.4. s 305-313.
- Stark, M.T. 1998: Technical Choices and Social Boundaries in Material Culture Patterning: an Introduction. I Stark, M. (red.): *The Archaeology of Social Boundaries*. s 1-11
- Stigen, A. 1983: *Tenkningens historie*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Storli, I. 1985: *Hålføghøvdinger. Om grunnlaget for og vedlikeholdet av høvdingmakt i jernalderen, med vekt på Sør-Salten*. Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Sundquist, Ø. 1998: *Funksjon, relasjon, symbol. Kjelmøykeramikk og tidlig jernbruk i Finnmark*. Upublisert hovedfagsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Sundquist, Ø. 1999: Traces of iron in prehistoric Finnmark. *Fennoscandia Archaeologica*. XVI. s 47-57.
- Svestad, A. 1995: *Oldsakenes orden. Om tilkomsten av arkeologi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Trones, J.I. 1998: Kvinner og keramikk i yngre steinalder på Bjørøy. *Arkeologiske skrifter*. Nr. 9, Universitetet i Bergen.
- Undset, I. 1880: Fra Norges ældre jernalder. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*. København.
- Utne, A. 1973: *En veidekulturs-boplass i Lofoten. Storbåthallaren ved Nappstraumen*. Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Tromsø.

- Utne, A. 1989: Bosetting i huler og hellere. I Bertelsen, R., P.K. Reymert og A. Utne (red.): *Framskritt for fortida i nord. I Povl Simonsens fotefar*. Tromsø. s 105-113.
- Vorren, K-D. og E. Nilssen 1982: Det eldste jordbruk i Nord-Norge, en palaeøkologisk oversikt. I T. Sjøvold (red.): *Introduksjonen av jordbruk i Norden*. Universitetsforlaget. s 173-193.
- Wahl, H-M. 1984: *Sär-2 asbestkeramiken i Finska Lappland – med utblick över norra Norrland*. Upublisert C-uppsats i arkeologi, Universitetet i Umeå.
- Whallon, R. og J.A. Brown 1982: Preface i Whallon, R. og J.A. Brown (red.) *Essays on Archaeological Typology*. Center for American Archaeology Press, Evanston, Illinois.
- Wiessner, P. 1984: Reconsidering the Behavioral Basis for Style: A Case Study among the Kalahari San. *Journal of Anthropological Archaeology*, 3 (3). s 190-234 .
- Wobst, M.H. 1977: Stylistic Behavior and Information Exchange. I: Cieiand, C. (red.) *For the Director. Research Essays in Honor of James B Griffin*, Ann Arbor: Museum of Anthropology Anthropological Papers 61, University of Michigan. s 317-342.
- Ågotnes, A. 1976: *Studier omkring en boplass med asbestkeramikk på Flatebakken, Ristesund, Kvamsøy*. Upublisert magistergradsavhandling i arkeologi. Universitetet i Bergen.
- Ågotnes, A. 1986: Nordvestnorsk asbestkeramikk. Karform, godsstruktur, utbredelse og datering. *Arkeologiske skrifter fra Historisk Museum* 3, Bergen. s 86-118.